Viorel Ilişoi
Necunoscutul Mihai Codreanu
Coperta: Cosmin Constantin
Coperta I: Biroul de lucru al poetului Mihai Codreanu (foto: F. Lăzărescu)
Proiect finanţat de Consiliul Judeţean Iaşi împreună cu Muzeul Literaturii Române Iaşi © 2014 Editura Muzeelor Literare Iaşi, str. V. Pogor, nr. 4, 700110 Tel. 0747.499.400; fax 0232.213.210 E-mail: muzeul. literaturii@gmail.com editura miriaşi@yahoo.com Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ILIŞOI, VIOREL Necunoscutul Mihai Codreanu / Viorel Ilişoi.
— Iaşi: Editura Muzeelor Literare, 2014 ISBN 978 – 606 – 93626 – 8 – 6 929 Codreanu, M.
FILIT 2014
VIOREL ILIŞOI
Necunoscutul MIHAI CODREANU
Editura Muzeelor Literare.

Domnul Mihai Codreanu, poet, tocmai a ieşit din casă. Desigur, după tutun, dacă ar fi să ne uităm la tabachera de argint, cu monogramă, rămasă goală pe birou.

Este ştiut că maestrul pufăie întruna din pipă, poate doar când doarme o lasă deoparte, pe un stativ mic de pe noptieră, ca să-i simtă şi în somn mirosul plăcut de tutun fin, ars. N-ar sta mai mult de câteva minute fără tutunul lui parfumat, pe care-l cumpără în punguţe cochete de la debitul din capătul străzii Lăpuşneanu.

Va fi văzut parcă plutind pe trotuar, singur, cu mersul nesigur, ca şi cum ar pipăi caldarâmul cu tălpile – aşa cum îl descriu prietenii şi admiratorii domniei sale. Va zăbovi puţin la o cafenea sau la cofetăria „Tuffli”, tot pe Lăpuşneanu, ca să mai spună o glumă ori să-şi recite ultimul sonet, compus poate chiar în drum, de acasă şi până la cafenea, în gând, aşa cum face cu toate minunatele lui sonete de pe la 30 de ani, de când nu mai vede să scrie şi să citească. Lucrează mereu la câte un sonet, în minte, şi poate fi văzut pe stradă cum şopteşte tot timpul versurile, din mers, ca şi cum ar prefira printre buze un şirag de mătănii sonore. Apoi se va întoarce acasă, la Vila „Sonet” din Strada Rece Nr. 5, fără să-i vadă pe trecătorii care-l salută cu pălăriile ridicate, dar răspunzându-le, totuşi. Curând îi vom auzi bastonul de orb, care ascunde în coaja lui de lemn un stilet fatal din oţel de Toledo, bocănind

ritmic în bordura trotuarului, apoi în treptele de la intrare, străjuite de doi buldogi de bronz. Ferocitatea lor e îmblânzită de precizia şi frumuseţea lucrăturii. Clopoţelul de la uşă va tresări într-un clinchet prietenos şi maestrul va păşi calm şi impozant în vestibul şi nu se va arăta deloc surprins de prezenţa unor străini în casa lui, aşteptându-l.

O bruscă înmugurire de aripi, pe dinăuntru suntem în Iaşi, în tulburatul an 2014, iar poetul e plecat de mult dintre cei vii, din 1957. Însă impresia că abia a ieşit şi urmează să se întoarcă din clipă în clipă, cu punguţa de tutun răsucită pe deget, e atât de puternică, încât ţi se pare că ai dat buzna pe uşa deschisă tot timpul şi fără să vrei rămâi câteva clipe locului, cauţi din ochi slujnica: o fată de la ţară, împiedicată în abundenţa propriilor politeţi, care să te poftească în salon, la un ceai, până vine conaşul.

Intrând în Vila „Sonet”, dintr-un singur pas ajungi într-un alt timp. Unul misterios şi dens, plin de parfumuri vechi, oprit, pe ceasul din perete, la ora când poetul a murit. Nu se ştie dacă a încremenit singur sau l-a oprit cineva la ora 6. E un spaţiu infim între legendă şi certitudine, de unde pot izvorî emoţii. Era în dimineaţa zilei de 23 octombrie 1957.

Totul aici a rămas exact ca în vremea când trăia Mihai Codreanu. Doar un telefon e străin, adus ca să întregească decorul interbelic. Un aparat vechi, oricum, din cele cu receptorul greu ca un ciocan, acum îngreunat parcă şi mai mult de sedimentele poveştilor ce au vibrat cândva în carcasa lui de ebonită neagră.

Vila nu e una dintre acele case memoriale la care nici pereţii nu mai sunt cei de la întemeiere, cu obiecte de strânsură, impersonale, închise în vitrine reci. Are un aer solemn, dar nu artificial, „ca de muzeu”. E acea solemnitate caldă din casele vechi locuite de intelectuali, de aristocraţi. Nici nu e muzeu – decât pentru aceea că primeşte vizitatori –, ci este ceea ce este, ce se vede: o casă de om din care omul a plecat să moară puţin, cum ar spune Marin Sorescu; şi căldura lui, prezentă, ne urmăreşte încă din toate obiectele pe care le-a atins; ceva magic, o bruscă înmugurire de aripi, pe dinăuntru, se întâmplă când intri în Vila „Sonet”.

Această particularitate, autenticitatea, de sus şi până jos, se vede foarte bine din felul cum a devenit casa muzeu: peste noapte, fără nicio pregătire. Doar i s-a pus, într-o zi, un panou la intrare: „MUZEU”. Ce întâmplare!

Merită o haltă proprie pe linia sinuoasă a povestirii.

Vila „Sonet” – buletin de identitate pentru Iaşi la moartea primei soţii, în 1946, Mihai Codreanu i-a dat etajul vilei, cu acte, nepoatei sale Eliza Dimitrof –

fiica Nataliei, sora lui. El a rămas cu parterul şi cu subsolul.

În acei ani, când comuniştii, proaspăt ajunşi la putere, răşluiau averile burgheze, era periculos să ai atâta spaţiu. Poate spera că, etajul rămânând totuşi în familie, odată şi odată Vila „Sonet” se va reîntregi. Casă, împărţită de-acum în două, n-a fost naţionalizată, n-a urmat destinul atâtor clădiri distruse de nişte locatari veniţi din proletariatul cvasianalfabet, dintre cei care pun pe foc pianul într-un roman de-al lui Paul Goma, ci s-a păstrat totul, la parter, prin grija celei de a doua soţii, exact aşa cum era când trăia poetul. Atingerea lui de nevăzător, tremurată, ca o bătaie de aripi de fluture pe lampă, se simte parcă şi azi.

Celei de a doua soţii, Ecaterina Codreanu, i-a lăsat prin testament uzufructul tuturor bunurilor sale şi ai drepturilor de autor: sunt ca şi ale tale, Catia, iar după ce nu vei mai fi nici tu, Universitatea sau altă instituţie de cultură din Iaşi să preia casa cu tot ce se va găsi în acel moment în ea.

Dorea ca Vila „Sonet” să rămână aşa cum o lăsa el, un loc unde să se păstreze nealterată, pentru generaţiile viitoare, memoria lui şi a tuturor scriitorilor şi oamenilor de artă care au trecut pe acolo de-a lungul vremii. Şi n-a fost scriitor din Iaşi, de la debutant la Sadoveanu, sau de aiurea, trecător prin Iaşi, care să nu-i fi călcat pragul, sau alţi oameni importanţi, din politică sau ştiinţe, a căror trecere prin lume s-a întipărit în istorie.

Asta face din Vila „Sonet”, pentru Iaşi, un buletin de identitate. Desigur, oraşele, spre deosebire de oameni, au mai multe buletine.

Rămasă fără întemeietorul şi zeul ei tutelar, casa a devenit o pradă uşoară pentru nomenclatura comunistă din Iaşi, care ura burghezia, dar îi iubea casele. Ce-ar fi putut face Ecaterina Codreanu atunci, în 1957? Era neputincioasă.

O femeie singură, analfabetă, fosta servitoare a maestrului, cu care el s-a căsătorit la 70 de ani.

Dar mai trăiau încă prieteni puternici de-ai lui, care o preţuiau pe Catia: practic, îşi sacrificase tinereţea pentru Mihai Codreanu, bătrân şi bolnav. Vegheau prietenii sus-puşi, e adevărat, dar nici

puterea lor nu era fără margini. Un preţ tot trebuia plătit, ca să nu i se ia totul.

Aşa că vila n-a fost naţionalizată, dar femeia s-a trezit că-i este băgat pe gât un ofiţer de Securitate, unul dintre acei băieţi fără prea multă carte, luaţi prin '49—50 din şcolile de ucenici şi înregimentaţi în primele batalioane ale terorii, unde urcau galopant în ierarhia militară căţărându-se pe capetele duşmanilor poporului, sparte la 8 FILIT 2014 Viorel Ilişoi Necunoscutul Mihai Codreanu anchete. Securistul a ocupat biroul şi dormitorul de la parter, camere mari, cu vedere la stradă, spre „Bolta Rece" şi spre biserica „Sfântul Teodor". Văduva n-a avut de ales. A tăcut şi a strâns din dinţi. Prezenţa aceea incomodă, despre care ea spunea că pângăreşte casa poetului, era totuşi o garanţie că locuinţa nu va ajunge cu totul pe mâna statului – vilă de protocol sau sediu de instituţie.

Un fel de mafie cu ştaif cultural 13 ani după moartea poetului, pe la începutul lui 1970, în mediile culturale şi politice din Iaşi a început să umble zvonul că văduva lui Codreanu voia să doneze totul statului. Scriitorul şi juristul Gheorghe Băileanu, înrudit cu poetul, o învăţase că e mai bine să facă asta din timpul vieţii, nu prin testament, ci la notar, cu o clauză anume: statul să devină proprietar, dar ea să rămână în casă, netulburată, cât mai avea de trăit. În felul acesta se asigura că, intrată deja în al 60-lea an de viaţă, nu va ajunge pe drumuri la bătrâneţe, dacă ar fi vrut cineva să înşface vila, şi că avea să fie respectată ultima dorinţă a poetului. Asta voia. Iar acel cuvânt: „netulburată", strecurat în urechea ei de inspiratul povăţuitor, suna atât de bine! Însemna că venise în sfârşit momentul să scape de securistul din casă. Tot acolo era! Prinsese gustul burgheziei, nu se mai dădea dus. Manierele lui de cazarmă şi replicile nu cu mult mai elegante ale coanei Catinca se întâlneau, de ani de zile, în nişte gâlcevi epopeice, cu ecou în tot cartierul. I se usca limba, zicea ea, dacă ar fi scăpat o vorbă bună despre intrus.

Cum s-a auzit de donaţie, au început unii şi alţii să dea târcoale vilei, fiecare cu alte intenţii, nu toate pe pla

9 FILIT 2014 Viorel Ilişoi Necunoscutul Mihai Codreanu cul doamnei Codreanu, în linia testamentului.

Cei mai periculoşi erau câţiva colecţionari fără scrupule, mână în mână cu şefii politici, cu Miliţia şi cu Securitatea.

Era un fel de mafie cu ştaif cultural care, de la instaurarea

puterii populare, culegea ce era mai valoros de prin casele scriitorilor şi artiştilor scăpătaţi, condamnaţi, decedaţi. Cu vorba bună, cu promisiuni sau cu înşelătorii ordinare și cu ameninţări – dacă era cazul.

Aceiaşi profitori, din Iaşi, din Bucureşti, de peste tot, care roiseră şi pe la Otilia Cazimir, de-au pus gabja pe manuscrise şi pe obiecte de-ale lui Topârceanu, pe la Lily Teodoreanu, la Lucia Mantu, la Valeria Sadoveanu. Femeile singure, la ananghie, erau uşor de spoliat. Dar cu Ecaterina Codreanu nu le-a mers, n-au îmbrobodit-o. I-a alungat cu vătraiul! Ea ştia una şi bună: nu se face nimica, numai cum a lăsat domnul Mihai cu limbă de moarte – că aşa i-a zis toată viaţa, iar după moarte tot de domn îl ţinea. Nimic din moştenire n-a ieşit cu știrea ei din casă, nici pe bani, nici cu sila. Altfel, cu furgăseala, tot a mai dispărut câte ceva: de exemplu, colecţia de cranii artizanale, din recuzita masonică a maestrului; a rămas doar serviciul de cafea, nişte capete de mort înfiorătoare, cu toartă, din care musafirii erau poftiţi să bea spre amuzamentul gazdelor.

Uneori e mai uşor să dai ceva decât să primeşti. Cei de la Academia Română n-au fost tare interesaţi să primească moştenirea. N-aveau un plan pentru asta. Au venit doi tovarăşi pe-acolo, s-au învârtit, s-au scărpinat în capetele lor luminate, de academicieni, şi la sfârşit au zis că le-ar plăcea să ia, din tot ce era în casă, doar unele obiecte de artă, cum ar fi biroul, cu superbul lui set de călimări – păzite de un Voltaire încremenit în meditaţie, dar gata să-şi ia zborul cu aripile togii romane –, sau un Tolstoi ieşind hieratic din paginile unei cărţi de marmură cu vinişoare sângerii, plus busturile maestrului, sculptate de prinţesa Olga Sturdza, ucenica aceluiaşi Rodin la umbra căruia nu putea Brâncuşi să crească.

— Fugiţi, bre, de-aicea-şa! Nu dau pl bucăţi! – le-a zis supărată coana Catinca, într-un limbaj nu tocmai academic.

Altminteri, în momente de calm şi bună dispoziţie, vorbea ca la recepţiile diplomatice, cu uşoare influenţe de iarmaroc.

Nici Universităţii n-a vrut să-i dea. Universitatea voia să înfiinţeze acolo un centru de studii literare, ceea ce pentru văduva analfabetă era ceva ca o autogară sau ca un birou public unde nişte funcţionari vin buluc dimineaţa şi plimbă toată ziua nişte hârtii de la unii la alţii, fără rost.

Negocieri sub ochii crânceni ai securistului A venit apoi şi Ion

Arhip, viitorul director al Muzeului Literaturii Române din Iaşi. Pe atunci încă nu exista acest muzeu, doar o fantomatică secţie literară a Muzeului Judeţean de Istorie, iar Arhip era şeful acelei secţii, cu doi subordonaţi.

O ştia pe Ecaterina Codreanu din anii ’50, când, student fiind, venea la Vila „Sonet” la întâlnirile de miercuri seara. A avut chiar onoarea de a fi reţinut să ia masa cu maestrul. Nici azi, după o viaţă de om, nu i s-a şters din memorie imaginea femeii apărând de după draperia bucătăriei învăluită în aburul unei mămăligi somptuoase, apoi cu un castron de brânză cu smântână. Raiul nepământeanului Codreanu era făcut din lucruri mici şi calde; când ieşea, poetul îşi dilata statura la proporţii monumentale şi devenea rece.

Ecaterina Codreanu era printre puţinii oameni – şi de la un moment încolo unicul – care vedea că sub cele două înfăţişări atât de diferite trăia de fapt acelaşi om.

Şi-a amintit de Arhip şi l-a primit cu căldură, nu ca pe ceilalţi. El era cel ce-şi propusese să dea licenţa cu o teză despre poezia maestrului. A vrut, dar nu i s-a permis.

Codreanu era pe lista neagră. Arhip venea cu propuneri clare, cu un plan, cu susţinerea ştabilor de la judeţ. Au fost câteva zile de negocieri între ei, pândiţi de ochii crânceni ai securistului şi ai colecţionarilor care mişunau în jurul casei.

Securistul a început să-l ameninţe pe Arhip: vezi-ţi, tovărăşicule, de-ale tale, nu te băga în treaba asta, că poate n-ai să mai ajungi acasă într-o zi. Ia zis-o şi în faţă, şi la telefon, şi prin interpuşi: necunoscuţi, oameni de bine, desigur.

Intrusul ajunsese deja colonel. Urcase repede. Era ceva şef pe la Securitate, avea putere. Putea face anumite lucruri, încât unii oameni să nu mai ajungă acasă.

Dar Arhip nu s-a înfricoşat. Avea cuvântul de onoare al lui Miu Dobrescu, prim-secretarul judeţului, că-l va sprijini.

Şi, spune acum bătrânul, cu nostalgie, comuniştii aveau măcar calitatea asta: se ţineau de cuvânt. Aşa că l-a înfruntat pe securist, a negociat sub nasul lui. Până la urmă s-a înţeles cu Ecaterina Codreanu aşa: ea să doneze casa cu tot ce era în ea statului, adică muzeului, şi să locuiască în continuare acolo, toată viaţa, fără chirie, fără vreo cheltuială de întreţinere sau altceva. Ei îi reveneau camerele de serviciu din spate. La schimb, statul se obliga să amenajeze în camerele

din faţă muzeul „Mihai Codreanu”, de îndată, nu după moartea femeii, cum fusese vorba la începutul negocierilor. Ea ar fi urmat, aşadar, să locuiască în muzeu ca un exponat viu.

Ceea ce a şi făcut până la moartea sa, în 1988. Îi întâmpina pe vizitatori cu cafea, stătea de vorbă cu ei, le povestea despre maestru. În plus, statul se mai obliga să instaleze calorifere şi să racordeze locuinţa la centrala termică a Institutului de Medicină, singura din zonă. Mai trebuia să renoveze complet faţada, interiorul, subsolul şi să schimbe acoperişul, ceea ce s-a şi înfăptuit în numai o lună de zile, după inaugurarea muzeului. Întâi s-au dus amândoi la notariat şi au semnat actele.

Uşiţele bibliotecii, înţepenite de praf Dar nimic nu se putea face mai departe cu Moş Teacă în casă, înstăpânit pe jumătate de parter. Dacă dădea muzeograful un telefon pe undeva, la cineva, dădea şi colonelul un telefon. Şi totdeauna al lui era mai sus şi avea mai multă putere. Atunci Arhip s-a dus direct la prim-secretar şi i-a spus că un proiect cultural aşa de important pentru oraş se împiedică de-un ciot. Că securistul nici nu-l lasă să intre în casă.

Era trecut de 10 seara când au discutat ei în biroul lui Dobrescu.

— Tovarăşu’ Arhip, i-a spus conducătorul judeţului, du-te şi te culcă. Arăţi obosit. Dimineaţă, când te trezeşti, situaţia asta va fi rezolvată.

A doua zi, la prima oră, Vila „Sonet” căsca spre drum două geamuri sparte prin care fluturau hârtii sfâşiate.

Praful era gros de un deget pe resturile de sticlă. Părea că avusese loc un dezastru. Dar doamna Ecaterina a ieşit voioasă afară şi l-a întâmpinat cu mâinile ridicate la cer, a uşurare:

— A plecat! A plecat afurisitul! Ducă-se pe pustii, ucigă-l toaca, şi să mai vină când mi-oi vedea eu ceafa –

şi nici atunci!

Ce se întâmplase?

Nimic deosebit. Aşa cum era regula în comunism, cineva mai tare decât securistul a dat un telefon, mai sus decât el, şi imediat, dar imediat, poate nici nu apucase Arhip să adoarmă, în noaptea aceea a oprit un camion în faţa casei, câţiva tovarăşi hotărâţi au intrat valvârtej peste colonel şi i-au spus: „Ordin: îţi strângi acum tot ce ai pe aici, încărcăm în maşină şi pleci cu noi. Acum!”

Nici câr, nici mâr. Securistul ştia ce e acela un ordin, că nu se

discută, mai ales când vine de sus, de la Bucureşti.

Peste o oră îşi lua adio de la vila în care locuise atâţia ani fără să deschidă o carte dintre cele rămase de la poet. Uşiţele bibliotecii erau înţepenite de praful pietrificat.

De ce a spart şi geamurile la plecare – asta nu se ştie. Poate din graba cu care şi-a strâns calabalâcul. Şi dus a fost!

Nişte fântânari şi izvorul lor de apă curată După numai două zile, pe 10 august 1970, se inaugura muzeul!

Este probabil un record mondial. Amenajarea unui muzeu, cât o fi de mic, nu-i o treabă de azi pe mâine –

hai: poimâine! Chiar şi dacă ai toate exponatele adunate la un loc, catalogate, pregătite, tot durează mai mult până le aşezi la locul lor. Dar aici toate erau deja la locul lor! Ion Arhip, şeful de secţie care o făcea şi pe portarul, şi pe instalatorul când era nevoie, şi cu Ecaterina Codreanu, ajutaţi de două femei de serviciu aduse de la Muzeul de Istorie, s-au pus imediat pe treabă, au făcut lună în urma securistului, că lăsase mizerie ca-n târlă, au zugrăvit, ca să scoată şi mirosul, tot ei au pus şi sticlă nouă la ferestre.

Ion Arhip nota atunci în jurnalul lui, publicat în 2008 cu titlul „Odiseea muzeelor ieşene”: (Doamna Codreanu)

„Devine muzeograf principal. Ea cunoaşte toate „secretele „casei. (...) Şi, încetul cu încetul, prind viaţă prima cameră, unde era biroul de lucru al sonetistului, apoi dormitorul şi sufrageria. Pe post de muzeograf, doamna Codreanu ne arată unde este locul fiecărui obiect. (...)

Cele două zile şi două nopţi n-am ştiut cum au trecut.

Trecuse de miezul nopţii, intram în ziua cea mare şi noi mai trebăluiam prin Vila „Sonet”, ca să fie toate lucrurile aşezate la locul lor, fiindcă astăzi, 10 august 1970, ora 12, maestrul Mihai Codreanu trebuia să se întoarcă acasă dintr-o lungă călătorie”.

La inaugurare a venit toată elita literară a Iaşului, în frunte cu George Lesnea. Şi elita politică, în frunte cu Miu Dobrescu. Voiau să-l întâmpine pe Mihai Codreanu la întoarcerea acasă. Dar maestrul nu trebuia să se întoarcă de nicăieri. Fusese tot timpul acolo. Şi tot acasă îl găsim şi azi, risipit cu discreţie în toate obiectele din muzeu, şi e numai vina noastră că nu-l vedem aievea.

Dar poate că unii, hărăziţi, chiar îl văd.

„Nimeni nu ne-a strâns o mână, nu ne-a spus un cuvânt bun

pentru munca depusă – mai scria Ion Arhip în jurnal. Dar toţi trei eram mulţumiţi în sufletele noastre că Iaşul avea din acea zi un al doilea muzeu memorial de o rară autenticitate (n.a. – Se referă la oraşul Iaşi, cu Bojdeuca lui Creangă şi Vila „Sonet”; judeţul mai avea şi casa memorială „Vasile Alecsandri”, de la Mirceşti). Şi această clădire, cu tot patrimoniul ce îl avea, s-a obţinut prin donaţie! În „Piaţa Unirii” ne-am despărţit ca nişte fântânari ce au scos la lumină un izvor de apă curată”.

15 Codreanu pe înţelesul unui tânăr inginer Sentimentul unei întâlniri excepţionale îl ai, intrând în vila „Sonet”, chiar dacă nu ştii nimic despre Mihai Codreanu.

Un amic bucureştean, Vlăduţ, aflat cu treabă prin Iaşi, m-a rugat să-i arăt, în scurtul răgaz pe care-l avea, ceva frumos din această Florenţă a României – cum i-a spus George Călinescu Iaşului. Însă el nu ştia de spusa criticului. Tânărul meu prieten, un inginer de şcoală nouă, nu s-a luminat vreodată de altceva în afară de strălucirea şuruburilor sale; voia să-l duc la unul dintre muzeele tehnice. Doar suntem în oraşul lui Gheorghe Asachi, întemeietorul învăţământului tehnic românesc.

Însă Palatul Culturii era închis pentru renovare, iar eu – insensibil la lucirea albastră a piuliţelor – în altă parte nu ştiam vreun muzeu tehnic. Aşa că l-am dus pe amicul meu întâi şi întâi la Vila „Sonet”, unde mă documentam.

— Mihai Codreanu a fost un mare inginer – i-am spus în drum spre vilă, ca să-i aţâţ interesul.

— În ce domeniu? Că n-am auzit de el.

— Inginer structurist. A imaginat şi a produs cele mai solide şi mai frumoase structuri, le-a dus până la perfecţiune. Poţi admira aceste superbe realizări în cărţile lui. În cărţile lui de poezie. Pentru că Mihai Codreanu este un poet! – i-am precizat în ultima clipă, când era de-acum cu piciorul pe prima treaptă. Amicul nu mai putea da înapoi.

A intrat hotărât şi degajat ca-n gară. Se gândea la un tur în mare viteză printr-un depozit de vechituri insipide.

Un ochi îi rămăsese oricum afară, peste drum, la celebra cârciumă – a junimiştilor, asta ştia şi el – „Bolta Rece”. Deodată, după numai doi paşi, s-a oprit. L-am văzut transfigurat în clipa când a dat cu ochii de masa 16 din salon, aranjată ca pentru prânz, străjuită de impunătorul bufet Bidermeier. Se întreba – mi-a spus după aceea –

dacă nu cumva toată povestea cu muzeul fusese o farsă şi de fapt îl adusesem la masă în casa unui bătrân prieten din Iaşi.

În dreptul bibliotecii a părut nu ştiu cum că vrea să treacă cu mâna prin sticlă ca să atingă volumele vechi, uriaşe, lucrate parcă unul câte unul şi fascicul cu fascicul în atelierul vreunui artizan pătimaş de altă dată, care-şi îngropa toată fiinţa în detaliile operei sale, aşa cum astăzi pare să nu se mai întâmple. În stânga, monumentala „La Grande Encyclopédie (inventaire raisonné des sciences, des lettres, et des arts”, cu toate cele 31 de volume ale sale, legate în piele, luminând discret rafturile cu aurul neşters de pe cotoare. Enciclopedia, apărută în Franţa între 1886 şi 1902, însumează peste 37.000 de pagini cu 200.000 de articole, 15.000 de gravuri şi 200 de hărţi. Alături, „Grand Dictionnaire Universel”, în 15 volume, plus două suplimente, început de Pierre Larousse în 1866 şi încheiat de nepotul lui în 1888.

Inginerul era copleşit de grandoarea lucrărilor. Aşa ceva ar însemna o muncă titanică şi astăzi, în era computerului, când cu o simplă apăsare pe buton noianul de informaţie se aşază cuminte în ordinea impusă. Ce însemna exact să organizezi atâta materie acum 150 de ani, cu creionul, pe hârtie, mintea lui de inginer crescut cu laptopul în braţe nu putea să imagineze. Şi de aici exaltarea lui:

— Incredibil! Băi, ce chestie!

Aşezat într-un genunchi în faţa bibliotecii, ca să vadă mai bine cărţile, până în textura fină şi în filigranul coperţilor, părea că se roagă.

17 Şcolit la „Counter-Strike” şi „Age of Empires”.

Biroul poetului nu l-a impresionat prin încărcătura lui istorică şi sentimentală. Acolo, pe tăblia aceea pe care timpul s-a aşezat într-un strat fin, ca de ceară, maestrul şi-a scris unele dintre sonete. Sau nu? Poate deja îşi pierduse vederea când a ajuns biroul în casă şi de-acum el îşi dicta versurile soţiei sau secretarei, poate vreunui prieten venit în vizită. Îi arăta astfel preţuirea lui. Dar şi aşa fiind, tot a stat la birou, mâinile lui l-au atins şi, într-un chip neştiut, ceva din fiinţa poetului a rămas acolo. Cine îi iubeşte opera simte asta. N-are cum să nu-l străbată acel fior inefabil. Însă amicul meu nu cunoştea nimic din scrierile lui Mihai Codreanu şi pentru el prezenţa străveche, ascunsă, a poetului nu însemna nimic. Nu-i simţea sufletul. El admira, cu o emoţie nedisimulată, meşteşugul desăvârşit al biroului.

— Cum naiba de au făcut îmbinările astea? Ştii ce greu e să prinzi piesele în curbură? E o tehnică dificilă, veche.

Aşa ceva nu se mai face azi. Îţi iei un birou din PAL şi-l rupi dacă te laşi cu cotul pe el sau dacă pui deasupra un cărţoi din ăla, un Larousse, şi pe urmă iei altul.

Apoi, ajungând în dormitor, s-a oprit din nou. De data asta cu un fel de jenă. Nu se cuvine să intri aşa, hodoronctronc, în dormitorul omului. E indecent! A trebuit să-i reamintesc amicului meu că se află totuşi într-un muzeu şi că nimeni nu se va repezi asupra lui, intrusul, cu bastonul, cel cu limbă de oţel, agăţat în cuier lângă halatul de casă al demult dispărutei noastre gazde.

Acelaşi cuier ţine, în altă gheară de lemn („Arcuită prin fierbere în abur", a precizat doct tânărul inginer), halatul de automobil al lui Mihai Codreanu. Îl îmbrăca peste hainele bune când mergea cu maşina, să nu le murdărească.

Da, avea şi maşină cu şofer, la scară, când era 18 în funcţii înalte!

Întâlnirea amicului cu „Bolta Rece" s-a produs mai târziu decât credea el. Fiecare obiect din casă îi spunea ceva chiar şi lui, omul şublerului şi al cheii franceze, ricoşat departe de literatură. A stat să le studieze pe fiecare în parte.

La masă, la restaurantul de vizavi, mi-a cerut să-i citesc ceva scris de Codreanu. Să vadă şi el ce neam de poet a fost dumnealui, de are şi casă memorială. Citise câteva sonete expuse la muzeu în ţiplă, scrise de mână, dar nu-l prinsese niciunul. Cu ce să-l seduc, din panoplia strălucitoarelor sonete, pe un tânăr şcolit la „Counter-Strike" şi „Age of Empires", apoi un pic şi prin Politehnica bucureşteană, pe un loc plătit? Aveam la mine cele două volume de „Scrieri", din 1968 – 1969, ediţie de referinţă, îngrijită de Constantin Ciopraga şi Ilie Dan.

Primul volum, cu aproape toată opera poetică, al doilea cu publicistică şi cu traduceri. Puteam deschide la întâmplare şi să-i citesc o poezie, oricare. Măcar muzica ei impecabilă l-ar fi putut mişca, n-aveam nicio îndoială, Vlăduţ fiind un chitarist bunicel, un mâncător de muzică de tot felul.

„Mi-e sufletul acrit de băutură"...

Aveam la mine, aşadar, „Scrierile", dar şi proscrisul „Sonet aniversar", compus de maestru la 80 de ani. Să-i zicem „Sonetul ascuns". Unul licenţios, în care bătrânul poet îşi deplânge, cu autoironie, prăbuşirea fizică. Sonetul acesta era doar pentru uzul amicilor, li l-a recitat de ziua lui, iar pentru public a scris „Sonetul unui octogenar", frumos şi decent, bun de predat la şcoala de maici.

Varianta de separeu o primisem de la venerabilul 19 poet Nicolae Turtureanu, fost muzeograf la Vila „Sonet”.

Tot de la dânsul am aflat că sonetul impudic a circulat aproape 50 de ani pe sub mână, fiind tipărit abia în 2003 prin grija lui Romulus Vulpescu. Mi-am dres vocea şi am citit poemul, deloc nepotrivit în locanta unde altă dată răsunau poveştile şi glumele deşucheate ale lui Ion Creangă şi ale celorlalţi junimişti încinşi de alunecosul Cotnar:

Sonet aniversar Mi-e sufletul acrit de băutură, De-aceea astăzi scriu numai sonete, şi-n calea mea de mă-ntâlnesc cu fete, Mă fâstâcesc şi nu mai tac din gură.

Mi-e sexul veştejit şi tâmpla sură –

„Nu-nvie morţii, e-n zadar, poete!” –

Şi când le-arăt bătrânul meu pulete Golanii râd, iar curvele mă-njură.

Căci, vai, prin lume, jalnică paiaţă, Trecut-am, futu-i mama ei de viaţă, la un netot pe lângă rău şi bine.

Când mă gândesc la clipele trecute şi văd că nu e chip să mai pot fute, Mă mulţumesc măcar că pofta-mi vine.

Râsul amicului a umplut deodată, puternic, gâlgâitor, firida cu boltă nu tocmai rece în care stăteam. Apoi a amuţit brusc şi s-a uitat îndoit la mine:

— Adică… Păi stai, că nu e chiar aşa de râs!

Alţi clienţi nu mai erau pe-acolo. Poate i-ar fi oripilat, 20 poate le-ar fi trezit curiozitatea: cine e oare acest bătrân care scrie cu atâta umor şi cu atâta tristă înţelegere despre asfinţitul bărbatului? Tânărul comesean cel puţin, văzând că nu mai am şi altele de acelaşi calibru, a luat cartea şi a început să o răsfoiască. Paginile l-au prins imediat. Nici n-a întors capul când o chelneriţă bătrână şi uşor euforică ne-a adus platoul cu bunătăţi moldoveneşti.

Când şi-a făcut plinul cu poezie – nici nu are un rezervor prea încăpător – a lăsat cartea jos şi, vădit impresionat, a spus un singur cuvânt:

— Mişto!

Mi s-a părut că este o victorie postumă a poetului Mihai Codreanu să obţină admiraţia deplină a unui profan al poeziei, concentrată într-un singur cuvânt, nelipsit din vocabularul tinerilor de azi, probabil al doilea învăţat după „mamă”. Poetul nu e studiat în şcoli, cărţile lui nu se mai editează, vizitatorii nu stau la coadă la casa

memorială. Din faima lui de altă dată, care însufleţea şi înnobila Iaşul, plutea prin Bucureşti şi-şi deschidea aripile la Paris, deasupra Academiei Franceze, n-a mai rămas decât o pâlpâire stingheră pe cerul Iaşului cultural, un capitol succint în istoriile literare şi o vibraţie înaltă, parnasiană, în inimile iubitorilor de poezie – din ce în ce mai puţini în aceste vremuri antipoetice.

Necunoscutul Codreanu, la el acasă Fiindcă veni vorba, nici ieşenii nu sunt mai buni cunoscători ai sonetistului.

Aşezat în drum, într-o laterală a Vilei „Sonet", am întrebat câţiva trecători:

— Nu vă supăraţi, ştiţi, vă rog, unde este casa Codreanu?

— Codreanu? Nu ştiu, domnule. S-a mutat de mult 21 aici? – mi-au răspuns, întrebându-mă, unii care păreau să locuiască în zonă. Îi recunoşteai după mersul liniştit, din apropierea casei, după indiferenţa, dată de obişnuinţă, cu care urcau agale pe străduţa veche.

— Da, s-a mutat la cele veşnice în 1957. Iată, asta e casa Codreanu! – şi le arătam vila din crucea drumului.

— Nu, domnule, aici locuieşte familia Grădinariu!

E adevărat, sus locuieşte această familie respectabilă, la care etajul (primit de Eliza Dimitrof de la Codreanu şi vândut după aceea) a ajuns la a doua-a treia mână. O dramă recentă i-a adus familiei o fărâmă de notorietate tristă în cartier. Sunt oameni fără nicio legătură cu poetul. Dar măcar ştiu cine a fost Mihai Codreanu, îi respectă memoria şi faptul că locuiesc în casa lui le dă un sentiment aparte, un amestec de mândrie şi pietate.

— Dar statuia lui Codreanu n-aţi văzut-o?

— Ba da, dar nu m-am uitat să văd ce scrie pe ea.

Sau:

— Nu se vede, că e ascunsă după copac.

Bustul lui Mihai Codreanu păzeşte discret intrarea pe Strada Rece, în umbra unui plop uriaş, pe jumătate uscat, sădit chiar de poet. Micul scuar în care e aşezată nu e îngrădit. Câinii vagabonzi şi-o adjudecă prin ridicarea piciorului, trecând-o în teritoriul lor, iar şoferii parchează cu botul maşinii lipit de soclu, mai-mai să-l dărâme – şi numai grija de maşina lor îi opreşte de la asta. Nici n-ar fi mare lucru: în Iaşi, trei busturi – Barbu Ştefănescu Delavrancea, Ciprian Porumbescu şi Nicoale Gane – au dispărut cu totul din parcul Copou. Un soclu cam mare. Disproporţia îi sare în ochi şi unui necunoscător.

Autorul volumului de sonete „Statui”, un cântec vast, de o armonie perfectă, ar fi putut avea parte de o statuie mai echilibrată.

22 Între cultură şi băutură Altă dată, când am cerut un taxi la Vila „Sonet”, vocea de la dispecerat a alunecat într-un sughiţ.

— Vila „Sonet”? Pe ce stradă?

— Strada Rece, doamnă.

— N-avem Vila „Sonet” pe Strada Rece. Poate vreţi la „Bolta Rece” de pe Strada Rece.

— Nu, eu vreau la Vila „Sonet” de pe Strada Rece. Casa Codreanu, doamnă! Muzeul!

— Staţi oleacă să întreb…

Îi simţeam încordarea la telefon. Şi frustrarea. Gâfâia.

Cum să nu ştie unde e Casa Codreanu, Vila „Sonet”, ea, care cunoaşte fiecare cotlon al acestui oraş plin de surprize edilitare?

— E faţă în faţă cu „Bolta Rece”! zic. La doi paşi.

— Ah! – s-a relaxat dintr-odată femeia. Păi de ce nu spuneţi aşa? Deci să vină o maşină la „Bolta Rece”, nu?

— Nu, doamnă, eu am cerut la Vila „Sonet”, vizavi.

— Şi ce are dacă vine la „Bolta Rece”?

— Are – zic iritat –, că eu vreau să mă ia taxiul de la muzeu, ca pe intelectuali, nu de la cârciumă, ca pe beţivi, da?

Taxiul a sosit prompt, precis la momentul anunţat, şi a oprit în faţa restaurantului.

— Dar de ce nu opriţi maşina unde am cerut, la Vila „Sonet”?

— Aici s-a comandat. Dar unde vine vila asta?

— Chiar aici, iată! În stânga!

Omul s-a aplecat puţin şi s-a uitat pe geam.

— Asta? Păi o ştiu, domnule! E „Casa cu lei”! Am venit de sute de ori la „Bolta Rece”, dar n-am văzut că scrie acolo că e muzeu. Numai la „Boltă” ne cheamă lumea!

Exact aşa mi s-a întâmplat. Şi nu o singură dată.

23 „Vizitează-ntâi Muzeul/ Şi rămâi la „Bolta Rece”!”

Sunt mulţi cei care îi spun Vilei „Sonet”, nu ştiu de ce, „Casa cu lei”. Printre ei, chiar un cunoscut epigramist ieşean, destul de bătrân ca să fi trecut măcar din întâmplare pe lângă vilă, dacă nu chiar s-o fi vizitat: n-a văzut că leii dau din coadă? – în felul lor: încremenit. Care spadasin al rimei din oraş nu şi-ar scoate pălăria în faţa maestrului? Cu siguranţă catrenele lui satirice, tăioase ca stiletul de Toledo, i-au fost

model. Şi cine n-ar vrea să vadă îndeaproape uneltele spadasinului orb?

Explicaţia nu poate veni decât tot din direcţia restaurantului:

cei ce ies de la „Bolta Rece” binişor tulburaţi de vin pot să vadă lei în loc de buldogi. Şi, în plus, „Casa cu buldogi” nici nu sună bine. Dar merge şi aşa, cum zice românul, cu lei în locul simpaticilor dulăi înlănţuiţi de veci: oricum e mai mult decât necunoaşterea totală.

Când era muzeograf la Vila „Sonet”, poetul Nicolae Turtureanu a propus o soluţie simplă pentru a scoate casa memorială de sub tirania restaurantului de peste drum: să unească cele două instituţii, la înălţime, cu un banner uriaş pe care să scrie:

Dacă vrei să nu simţi greul Ce în lume te petrece, Vizitează-ntâi Muzeul şi rămâi la „Bolta Rece”!

Însă, vai! asemenea atâtor idei ingenioase care se nasc din mintea neobosită a românilor, şi aceasta a murit nebăgată în seamă, încât şi acum toate drumurile duc la cârciumă, unde se şi înfundă, fără un minim ocol pe la casa poetului.

24 Lupta muzeului cu cârciuma l-am spus amicului meu din Bucureşti despre această competiţie inegală dintre muzeu şi restaurant:

micul David luptând, de data asta fără nicio şansă, cu praştia împotriva lui Goliat – cel care-i face pe oameni praştie. Şi măcar de-ar mai fi „Bolta Rece” o câtime din ce-a fost la vremea ei! Azi e o cârciumă oarecare, sugând cu paiul din gloria de altă dată. Junimiştii, care dădeau cândva faima acestui loc, sunt azi doar nişte portrete naive pe pereţii restaurantului, figuri pocite de mâna unui pictor neîndemânatic, dar de o hărnicie de nestăvilit.

Dacă n-ar fi scris numele fiecăruia dedesubt, n-ai ghici din prima ale cui sunt portretele. Pur şi simplu nu seamănă – sau cu îngăduinţă: nu prea seamănă. Scriitorii par toţi nişte oameni trişti, chinuiţi de pântecăraie, jenaţi de mâncărimi intime, ţinuţi cu sula în coaste la poză, în faţa pictorului. Poate nu e decât o strategie a unuia dintre muzeografii de la Vila „Sonet”, Florin Buciuleac, căci el este autorul acestor portrete, de a-i goni pe clienţi din cârciumă ca să dea năvală peste drum, la muzeu. Dar dacă e aşa, atunci e o strategie proastă, ineficientă, fiindcă în continuare umbra „Bolţii” se întinde tot mai mare şi mai mare peste Vila „Sonet”. Pe clienţi nu-i alungă nici preţurile contondente, nici mahmureala chelneriţei şefe, nici kitsch-ul,

reprezentat în gradul cel mai înalt, până la sperietură, de nişte scaune îmbrăcate cu huse fistichii, ca nişte cumetre la petrecerea de botez, gătite în acele rochii strălucitoare, ireale, făcute din feţe lucioase de plapumă.

De-ar fi ştiut Codreanu ce crunt va apăsa pe memoria sa cârciuma de peste drum! Nu i-ar mai fi căinat decăderea într-un articol din „Mişcarea", în septembrie 1909. Atunci „Bolta Rece" nu mai era în casa veche, 25 FILIT 2014 unde-şi făcuse celebritatea (va reveni acolo abia în 1966). Proprietarii o mutaseră în 1902 într-un local de pe strada Gării. (Codreanu a fost acolo, la inaugurare;

prezenţa lui nu le-a scăpat reporterilor, ceea ce înseamnă că încă de atunci exista un oarecare interes mediatic în jurul lui, tânăr poet cu un volum diafan la bibliografie.) La gară: vad bun, însă muşterii de amestecătură.

Banii curgeau, dar renumele de cuibuşor al scriitorilor murea sufocat de larma ignară a târgoveţilor însetaţi. Papionul zbură, iar eticheta fu înlocuită de ştersul grăsimii de la gură cu mâneca. În 1909, când apărea articolul, în vechea clădire din Strada Rece funcţiona un atelier de cizmărie. „Nu se mai cântă astăzi pe-acolo – scria Mihai Codreanu –, ci se suspină, nu se mai râde astăzi pe-acolo, ci se asudă de muncă, şi mai cu seamă nu se mai trăieşte, ci se vegetează". Apoi, având parcă o premoniţie, se întreba: „Vor continua oare moştenitorii comerţul, şi, dacă-l vor continua, avea-vor ei îndemânarea vechilor proprietari? Sau firma va fi vândută cine ştie cărui cârciumar de rând, chip comun, punând astfel o prăpastie între ce va fi şi ce a fost odată vestita „Boltă Rece"?"

Gură pocită ai avut, Maestre!

Mihai Codreanu nu e un star al muzicii rock – Eu aş pune câteva poezii din astea mişto pe o muzică faină, folk sau ceva, şi aş băga o staţie la muzeu, să cânte toată ziua, să audă toată ieşenimea care trece pe aici. Pun pariu că dacă auzi versurile astea cântate, la cât sunt de faine, îţi rămân în cap şi începi să le fredonezi.

— Ieşenimea…

26 FILIT 2014 Prietenul din Bucureşti, după ce şi-a pus burta la cale în „Bolta Rece", pare să ţină cu Vila „Sonet". Începe să fredoneze, citind din carte, pe o melodie improvizată:

Dac-aş putea să plâng ca altă dată, M-aş afunda-n durere ca-ntr-o mare…

— Muzica îţi vine singură, se cântă singurică. Ce ca lumea ar suna pe chitară! Păcat că e aşa de necunoscut poetul ăsta.

— Dar Mihai Codreanu nu este totuşi „aşa de necunoscut”, prietene! Nu-i o vedetă la modă. Nici fotbalist, nici star rock, nici erou naţional. Nu e nici Mihai Eminescu, să-l ştie tot românul baremi după chipul de pe bancnote, nu e nici măcar un autor din manualele şcolare, să rămână agăţat ca o scamă colorată în memoria absolvenţilor. Vecinii lui de pe străzile apropiate, taximetriştii, ieşenii de toate rangurile şi de toate vârstele, oameni cu o carte citită, sau cu rafturi întregi, care trec pe lângă Vila „Sonet” şi se întreabă ce-o fi cu statuia din faţă – toţi aceştia nu-l ştiu. Dar e cunoscut acolo unde trebuie să fie cunoscut şi de cine trebuie. Pentru că poezia nu e un bun de larg consum. La micul dejun oamenii nu ciugulesc în mod obişnuit gustărele din saramura istoriei literare, nu-şi asezonează ciorba de burtă cu pagini de critică şi nici cu reviste de cultură nu se desfată, la cină, înainte de a adormi legănaţi de muzica versurilor.

„O apariţie de stafie sumbră şi tăcută”.

Acum o sută de ani nu era „aşa de necunoscut”. Oraşul era mai mic şi cu siguranţă mai atent cu scriitori săi, 27 FILIT 2014 cu oamenii săi de cultură. Unde mai vedem azi ceremonii publice în cinstea unui scriitor care a produs un eveniment literar? Când s-a mai pomenit în epoca noastră ca municipalitatea să-i ofere unui scriitor important un loc de casă? – în semn de recunoştinţă, dar şi pentru a-l fixa, pentru a-l păstra în oraş.

Dacă întrebai pe cineva unde stă Mihai Codreanu, ţi-ar fi răspuns. Pe strada Lăpuşneanu, în curtea actualului Muzeu al Unirii, palatul în care Alexandru Ioan Cuza a locuit între 1859 şi 1862. Acum o sută de ani, în 1914, în palat era sediul băncii Creditul Urban, care a deţinut clădirea între 1886 şi 1937. În fundul curţii se găseau nişte case modeste – foste grajduri, depozite, foste locuinţe ale servitorilor din istoria deja seculară, atunci, a palatului. Mihai Codreanu ocupa un apartament mic, întunecos, în care era „o apariţie de stafie sumbră şi tăcută”, ticsit de mobile ţărăneşti, mirosind a vechi – aşa cum îl descrie Demostene Botez în „Memoriile” sale. În fiecare zi, la anumite ore, putea fi văzut trecând pe strada Lăpuşneanu; oamenii îl ştiau şi se fereau discret din calea lui. Nu vedea bine, doar nişte umbre mişcătoare, prin noianul cărora străbătea totuşi cu siguranţă, ca un crucişător prin valuri.

Demostene Botez îşi aminteşte: „Când mi l-a arătat pentru prima oară un coleg, pe strada Lăpuşneanu, m-a surprins cât de bine corespunde închipuirii şi imaginii pe care mi-o făcusem: un om mai degrabă înalt, slab, ostentativ de drept la trup, şi doar cu capul aplecat, ca de propriile gânduri, ca al unui violonist pe coapsa viorii, cu figură de medalion, cu faţa de-o albeaţă aproape maladivă, cu mersul încet şi parcă nesigur, cu ochii ce păreau gri, fixaţi într-o depărtare nesfârşită, într-un gol îngrijorător, [...] cu buzele mereu în mişcare, de parcă 28 FILIT 2014 omul ar fi vorbit în şoapte, însemnându-şi gândurile; întotdeauna singur, întotdeauna pe trotuarul pe care era mai puţină lume. Mergea în linie dreaptă, ca şi cum ar fi mers pe o punte, şi cu multă grijă de cei care fulgerau grăbiţi pe de lături”.

„Bene Merenti”.

Aşadar oamenii îl ştiau. Figura de statuie mobilă, alura lui rigidă de catarg umblător, ţinuta impecabilă se făceau remarcate zilnic prin centrul oraşului, unde lumea bună se amesteca într-un şuvoi necontenit cu plebea ieşită din cartierele sordide ca să caşte gura la vitrinele bogate din strada Lăpuşneanu. Cam pe atunci l-a cunoscut şi Mihail Sadoveanu: „Era un tânăr efeb cu aer preocupat şi sumbru, cu fruntea nouroasă, un Childe Harold uşor dispreţuitor de opinie, însă foarte atent la ce se întâmplă în jurul său. Palid profil apolinic, haină neagră, gheată elegantă”.

Era cunoscut acum o sută de ani – cum arată, cu ce se ocupă, unde locuieşte, ce tabieturi are, că poartă perucă – mai ales pentru că 1914 a fost anul lui de maximă glorie literară. Atunci îi apare volumul de sonete „Statui”, o sforţare lirică fără egal în chinga celor 14 versuri endecasilabice, primit cu elogii de criticii şi de poeţii importanţi ai vremii, evenimentul literar al anului. În noiembrie este distins cu ordinul „Bene Merenti” Clasa I pentru merite literare. Decretul regal poate fi văzut în casa memorială, pe perete; impresionează prin simplitatea şi nobleţea aspectului, prin distincţia seniorială a formulării, evocând vremuri şi oameni învăluiţi de nostalgia noastră, cei de azi:

29 FILIT 2014 Ferdinand I-iu, Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională Rege al României, La toţi de faţă şi viitori, sănătate.

Dorind a da o probă de a Noastră bunăvoinţă Domnului M. Codreanu pentru merite literare, Noi îi conferim medalia „Bene Merenti” Clasa I.

Drept care i dăm acest brevet subscris de Noi şi investit cu regescul Nostru sigiliu.

Dat în Bucureşti, la 26 noiembrie 1914 Şi tot în noiembrie 1914 devine, prin concurs, profesor la Conservatorul de muzică şi de artă dramatică din Iaşi.

Drumul până la acest vârf a fost greu. Pierderea treptată a vederii nu l-a scos din rândul bărbaţilor utili urbei lui şi ţării, ci, dimpotrivă, l-a ambiţionat. N-a stat la mila niciunui binefăcător ca să-şi trăiască liniştit zilele şi să îşi scrie opera. Azi, când încă ne mai luptăm pentru drepturi elementare ale nevăzătorilor şi ale altor persoane cu dizabilităţi – cum li se spune semenilor noştri năpăstuiţi în limbajul corectitudinii politice –, pare aproape de necrezut că la începutul secolului XX, în Belle Époque, un om ca Mihai Codreanu, care nu-şi vedea vârful ghetelor, a putut accede la un post universitar tocmai într-un domeniu în mod fundamental bazat pe imagine: jocul scenic şi că a putut ocupa funcţii dintre cele mai înalte: director de teatru, rector al Conservatorului, inspector general în Ministerul Cultelor şi Artelor.

30 FILIT 2014 Născut în vremea unor mari prefaceri A venit pe lume în Iaşi, pe 25 iulie 1876. Tatăl său, Mihail (Costache) Codreanu, originar din Târgu Ocna, era judecător, preşedintele Secţiei a III-a a Tribunalului Iaşi, şi totodată profesor de latină la Liceul Naţional.

Frumoase vremuri, am zice, când judecătorii veneau din facultate cu o solidă cultură clasică şi nu le era pusă la îndoială integritatea dacă luau două lefuri de la stat.

Tatăl moare de tuberculoză pe 2 septembrie 1877, când băiatul abia a împlinit un an şi cinci săptămâni. Poetul nu are amintiri cu tatăl său – şi ne imaginăm ce gol chinuitor înseamnă asta pentru un om lipsit de vedere, cineva care în lunga noapte a cecităţii se retrage adesea în culcuşul memoriei, reciclându-şi amintirile cele mai neînsemnate pentru a-şi ţine viu universul interior.

Era vremea unor prefaceri mari. Ridicându-se din genunchi, ţara îşi declarase independenţa faţă de Imperiul Otoman, la 9 Mai, prin vocea lui Mihail Kogălniceanu, şi se afla în plin război. Vasile Alecsandri, bardul naţional, cânta în poeme patetice eroismul soldaţilor români, Nicolae Grigorescu îi eterniza în pânzele lui. Războiul a lovit toată ţara, rănile lui s-au vindecat greu, dar Mihai Codreanu îşi aminteşte că a avut o copilărie lipsită de griji, într-o casă

înstărită. Însă raiul copilăriei, pe strada Petru Rareş, cu profesori particulari, avea să-şi zăgăzuiască nu peste multă vreme râurile de lapte şi de miere. Spune Mihai Codreanu în „Amintirile unui vechi profesor”, articol scris la 80 de ani – când, năstruşnicul, a scris şi acel sclipitor sonet ce nu poate fi predat la şcoală: „Rămăsese (de la tată, n.a.) o brumă de avere, pe care mama o încredinţase spre fructificare unor cămătari.

Aceştia însă au chivernisit-o atât de „bine”, încât la adolescenţă m-am trezit sărac lipit pământului”.

31 FILIT 2014 Despre Mihai Codreanu nu se mai ştiu multe lucruri:

unele nu au fost scrise ori nu s-au păstrat, altele sunt risipite prin memoriile contemporanilor, prin ziarele vremii, lăsând în jurul lui un gol ce va trebui odată şi odată umplut cu o monografie atotcuprinzătoare; dar că era un zgârcit, asta se ştie. Mereu se plângea că n-are, că n-are.

Zgârcitul vede gologanul din mâna altuia cât roata carului, dar pepita din propria pungă i se pare fir de nisip.

Aşa că n-ar strica puţină circumspecţie când îl vedem lamentându-se că în adolescenţă a rămas „sărac lipit pământului”.

„Primiţi, vă rog, asigurarea consideraţiunii mele”.

Perioada aceasta de sărăcie lucie nu e cumva aceea în care junele, neastâmpăratul Mihai Codreanu sărea ca broasca pe nuferi de la un liceu la altul? Inamic îndârjit al disciplinei severe din şcolile acelor vremuri, îl vedem:

de la Iaşi, ţup! la Bacău, apoi ţup! la Bucureşti. Şi puţin mai târziu, în 1900, cu un salt uriaş, îl regăsim la Paris, pe cont propriu, urmându-şi marea pasiune: teatrul.

Proaspătul licenţiat în Drept la Universitatea din Iaşi colindă sălile de spectacol şi ia lecţii particulare de actorie de la legendarul (Eugène Charles Joseph) Silvain.

Acesta, un fel de Radu Beligan al lor (dar nu atât de longeviv:

1851 – 1930), după un debut timpuriu, triumfase pe scena Comediei Franceze şi devenise societar al ei în 1883, la doar 32 de ani. Lecţiile cu marea vedetă a Franţei numai ieftine nu puteau fi. Iar cine şi le permitea numai sărac lipit pământului nu era. Codreanu exagerează. La fel de sigur e că nici bogat n-a fost. Nici pe departe.

Cu doar un an înainte de călătoria lui la Paris, pe 3 mai 32 FILIT

2014 1899, tânărul Mihai Codreanu se adresa directorului Teatrului Naţional din Iaşi: „[...] vă rog a mă angaja ca gagist pentru sesiunea viitoare 1899 – 1900". Gagist, adică un fel de actor de umplutură, o slujbă temporară şi nu foarte bine plătită. Originalul cererii se găseşte la Arhivele Statului din Iaşi, fond Teatrul Naţional, dosar 110.

Încă şi mai înainte, pe 11 octombrie 1896, Codreanu semna următoarea cerere:

Domnule Director, Vă rog să binevoiţi a mă înscrie la concursul pentru postul de ţiitor de registre vacant la serviciul comptabilităţii.

Primiţi, vă rog, asigurarea consideraţiunii mele.

Mihai Codreanu student în drept 1896, 11 octombrie Domnului Director al Creditului Urban Iaşi.

Director al Creditului Urban era nimeni altul decât Vasile Pogor. După cum reiese din dosarul de la Arhive, Pogor a angajat mai târziu pe altcineva în acel post, un anume Ioan Bădărău, pe care istoria nu-l va reţine decât pentru momentul când viaţa lui de conţopist incolor s-a intersectat într-un dosar birocratic cu strălucitorul Mihai Codreanu.

Tot la Pogor ajunge şi altă cerere, din 19/31 august 1899:

Domnule Director, Subsemnatul M. Codreanu, student, vă rog să binevoiţi a mă numi în postul de copist vacant de la 1 septembrie în cancelariile ce dirijaţi.

33 FILIT 2014 Primiţi, vă rog, d-le Director, asigurarea prea distinsei mele consideraţiuni.

N.B. Alăturez aici şi diploma mea de bacalaureat.

Nici de această dată nu are mai mult noroc. Pogor trimite cerera către şeful cancelariei, iar acesta pune o apostilă ironică („Nu ştiu să fie vreun post de copist vacant de la 1 septembrie a.c. În cancelariile Creditului")

şi îi returnează petentului actele depuse.

Copil sărac din familie bogată Vedem aşadar un tânăr sărac, vânând cu insistenţă aproape disperată diverse posturi derizorii, unele chiar inexistente! dar care trece prin trei licee din tot atâtea oraşe, pe urmă e ţinut în patru facultăţi simultan, cu cheltuielile aferente, după care ajunge, moţ, la Paris, în marile săli de teatru.

Dr. Remus Zăstroiu, cercetător ştiinţific principal la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" al Academiei Române, din Iaşi, este de părere că nici în copilărie şi nici mai târziu Mihai Codreanu nu a fost, cum singur spunea, „sărac lipit pământului". Cercetătorul nu s-a

ocupat în mod deosebit de viaţa sonetistului şi recunoaşte că nu face decât să rarefieze cumva bezna din jurul lui cu lumina difuză a unei supoziţii rezonabile, în lipsa unei dovezi certe. Nu că această dovadă n-ar exista, dar încă nu a fost produsă. Probabil nu a fost considerată utilă pentru posteritatea literară a lui Mihai Codreanu, scriitor care încă îşi mai aşteaptă exegetul devotat.

Este greu de crezut că Mihai Codreanu a crescut în sărăcie, susţine Remus Zăstroiu, chiar dacă a rămas fără 34 FILIT 2014 tată. Pentru că venea dintr-o veche familie moldovenească înstărită, devenită o familie liberală puternică şi bogată.

Mazar Paşa, ce personaj fabulos!

Mama poetului, Natalia, născută în 1843, era fiica preotului Dimitrie Mânzariu, care-şi schimbă numele în Mârzescu, şi sora lui Gheorghe Mârzescu, important om politic de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Gheorghe Mârzescu, avocat şi profesor universitar de Drept, a publicat pamfletul antidinastic „Spionul prussian”, a fost implicat în conspiraţia de la Mazar Paşa.

Ce personaj fabulos acest Mazar Paşa! Un aventurier englez, Sir Stephen Bartlett Lakeman, care luptă în Legiunea Străină, ajunge să reformeze armata engleză cu o idee genială, introducând uniformele kaki, de camuflaj, în locul uniformelor roşii care îi transformau pe soldaţi în ţinte vizibile; apoi îşi dovedeşte geniul militar şi în armata Imperiului Otoman, se implică în diplomaţia europeană, reuşeşte să împiedice planul Imperiului Habsburgic de a anexa Ţara Românească în perioada războiului din Crimeea, devine guvernator al Bucureştiului şi sfârşeşte la noi, bătrân, după o căsătorie dezastruoasă cu o româncă aprigă, mult mai tânără decât dânsul.

Conspiraţia de la Mazar Paşa urmărea detronarea regelui Carol I. Bătrânul Mârzescu s-a implicat în complot, apoi, curat româneşte, s-a sucit şi a devenit partizan al dinastiei, la temelia căreia săpase în ascuns, şi fondator al Partidului Naţional Liberal, de două ori ministru al Cultelor. El este tatăl marelui om politic Gheorghe Gh.

Mârzescu, de la înălţimea căruia liberalii de azi – şi po

35 FILIT 2014 liticienii de azi, în general – par nişte „muşti de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul”, cum ar zice Eminescu, duşmanul lor în eternitate.

Nepotisme şi „verişorisme” româneşti Mârzescu jr., văr primar cu Mihai Codreanu, de aceeaşi vârstă, intră de timpuriu în politică şi, la

numai 20 de ani, devine şef de cabinet la Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor. E drept, ministru era chiar tatăl său. Dar pentru viitoarea lui glorie politică – subprefect, deputat, primar al Iaşului, de cinci ori ministru – i se poate ierta acest început sub pulpana babacului, în zodia neagră a nepotismului carpato-dunărean.

Nu întâmplător, când Gheorghe Gh. Mârzescu este director al ziarului „Liberalul" din Iaşi, vărul său Mihai Codreanu este redactor la „Liberalul". Când politicianul înfiinţează ziarul „Mişcarea", în 1909, vărul poet devine redactor la „Mişcarea". Fie şi numai aceste două întâlniri deloc întâmplătoare ale drumurilor arată că Mârzeştii, tatăl şi fiul, nu l-ar fi lăsat pe Codreanu, nepot şi văr, să lingă farfuriile pe la mesele vecinilor, în adolescenţă, dacă Natalia Codreanu ar fi fost victima unui plasament neinspirat la cămătari. De altfel, nici venitul ei de inspector la Institutul Gregorian – actuala Maternitate „Elena Doamna" – nu era de ici, de colo. Îşi permitea, femeie singură, să-şi ţină copiii în şcoli particulare şi în tihna unei vieţi cel puţin fără griji, dacă nu îmbelşugate.

O sinecură pentru poet!

Mai târziu, când Mihai Codreanu va ocupa funcţii importante în învăţământ şi în administraţia culturii, bine 36 FILIT 2014 plătite, nu va mai avea niciun motiv să se plângă de sărăcie, dar asta nu îl va împiedica să o facă. Îl vom vedea umblând cu căciula în mână pe la toate uşile ca să strângă bani pentru tipărirea unei cărţi, sume neînsemnate pe care le-ar fi putut acoperi cu uşurinţă din salariul său. În 11/24 august 1911 Consiliul Comunal Iaşi îi acordă o subvenţie de 60 de lei pentru tipărirea unui „volum de sonete, din care foarte multe referitoare la oraşul Iaşi". Cam cât însemna suma aceasta atunci ne putem da seama din alt document aflat la Arhivele Statului din Iaşi:

Am onoarea a vă face cunoscut – îi scrie G. Botez, directorul Creditului Urban Iaşi – că pe ziua de 1 februarie st. n., 1915, sunteţi numit în postul de inspector al imobilelor administrate de Creditul Urban din Iaşi, cu salar lunar de 200 (două sute) lei.

Primiţi asigurarea osebitei mele consideraţiuni.

Dosarul 1/1893 din Fondul Creditul Urban Iaşi de la Arhivele Statului Iaşi nu arată semne de mari fapte birocratice ale lui Codreanu în acest post, nici măcar mici fapte, ceea ce ne-ar îndreptăţi să credem că era o sinecură.

O practică detestabilă şi atunci, şi azi, dar pe care, strict în acest

caz, nu am mai blama-o atât de vehement.

În fond era vorba de un scriitor cu grave probleme de vedere şi de nişte bani privaţi, nu de la stat – am putea justifica azi, româneşte: ce vă legaţi de el, pe altcineva n-aţi găsit?

200 de lei nu însemnau mare lucru pe lângă cei 4.000 de lei pe care avea să-i primească în acelaşi an de la Academia Română, premiu pentru volumul de sonete „Statui", şi chiar nimic pe lângă salariul de 15.000 de lei la care va ajunge la un moment dat. Dar nici bani puţini nu 37 FILIT 2014 erau. Putea să-şi cumpere ziarul preferat timp de 2000 de zile, la 10 bani exemplarul, cât costau atunci ziarele ieşene, sau să stea 100 de zile la cea mai ieftină cameră de la Grand Hotel Traian, proaspăt renovat, „higienizat şi înzestrat asemenea hotelurilor pariziene" – cum glăsuiau reclamele. Cum ar fi azi să stai 3 luni la hotel cu salariul pe o lună?

Cât despre presă, din păcate nu mai există pe piaţă atâtea ziare câte ai putea cumpăra cu echivalentul a 200 de lei de atunci.

În zbor spre muze, cu aeroplanul Tot pentru 200 de lei Codreanu va urca la ceruri, în 1910, la propriu.

Relatează poetul Nicolae Turtureanu în articolul „Un francez la Vila „Sonet", citându-l la rândul său pe Constantin Ostap cu al său „Parfum de Iaşi".

Cică în aprilie 1910 în oraş a fost organizat un zbor demonstrativ cu aeroplanul. Era ceva nemaivăzut, senzaţia secolului. Cu zile bune înaintea zborului, aeroplanul a fost expus în curtea Creditului Urban, actualul Muzeu al Unirii, şi putea fi vizitat de toată lumea, mai ales de „tineretul şcolar, care să poată fi mărtur al uneia din cele mai mari minuni ale timpului şi să păstreze impresiunea unui adevărat moment epocal". Un leu privirea.

Un preţ destul de piperat, dar merita, căci nu vedeai zilnic avioane în centrul Iaşului, cum nici azi nu prea se văd. Taman acolo, la Creditul Urban, locuia şi Mihai Codreanu, în nişte case din fundul curţii. Oare ce putea el câştiga din această fericită apropiere dintre un poet şi un aeroplan? Vecinătatea plină de promisiuni frumoase a fost fără îndoială cercetată zile la rând pentru a i sc. 38 FILIT 2014 observa beneficiile. Şi în ziua marelui zbor cine urcă în aeroplan alături de pilotul francez? Chiar „gingaşul şi diafanul poet (...), pentru ca să guste o senzaţie necunoscută, fie chiar şi cu riscul vieţii lui".

La vremea aceea Codreanu nu mai vedea bine. Lung prilej de

glume şi de piuneze. Scrie Nicolae Turtureanu:

„Unul zicea că poetul „şi-a agăţat geamantanul de coada aeroplanului...” Altul că „se duce să prindă muza, care l-a lăsat în drum la al 70-lea sonet... „Altul că, în felul acesta, „o să scape de creditori... „Cineva îl ia în balon:

„Ce-ai să vezi de-acolo, de sus, când tu nu-ţi poţi vedea vârful ghetelor?!” Codreanu rezistă eroic la tot umorul, dar în ultima clipă, marcat totuşi de aventura aeriană, îi şopteşte unui amic: „... dacă se întâmplă ceva, cele 70 de sonete să fie încredinţate domnului Ibrăileanu...”

Ieşenii aveau umor, trebuie să recunoaştem.

Codreanu, cu un pardesiu de cauciuc pe o mână şi cu o şapcă de turist pe cap, a păşit ferm spre aeroplan, insensibil la tirul ironiilor. Aparatul s-a înălţat în uimirea mulţimii adunate pe câmpul de la Abator şi a făcut un tur pe deasupra oraşului. Poetul n-a văzut, desigur, nimic de la acea înălţime, astfel că literatura noastră n-a căpătat un sonet despre Iaşul văzut din cer – în vreme ce, de pe pământ, n-a rămas statuie necântată. În schimb, a căpătat Codreanu 200 de lei, ceea ce ne arată că ştia să-şi managerieze celebritatea. Nu poţi să iei un poet de pe pământ şi să-l urci pur şi simplu, şi mai ales gratis, în patria muzelor! Trebuie să-i iasă şi lui ceva!

Scurt ocol prin actele zgârceniei chiar şi o pleaşcă nu tocmai cinstită, cum ar fi o călătorie în Italia, nu va fi refuzată: fiind director al Tea

39 FILIT 2014 trului Naţional din Iaşi, Mihai Codreanu se autopropune şi votează fără reţinere „ca împreună cu domnul V. Cuzinschi, director de scenă, să plece în Italia pentru cumpărarea de costume şi recuzită (...) în valoare de lei 80.000”. Tocmai el, cu vederea lui de cârtiţă! Cine pe cine însoţea la cumpărături în Italia? La acea dată, în 1919, nu mai vedea aproape deloc. Purta nişte ochelari negri, cu apărători laterale, ca de sudor, prinşi cu un elastic pe după cap. Pot fi văzuţi în muzeu şi sunt motivul de a te întreba din nou cum a putut face faţă Mihai Codreanu, cu câtă voinţă şi cu cât efort, unor funcţii importante, aproape orb fiind.

Bani pentru cărţi va cere şi mai târziu, chiar de la o unitate militară – şi-a încercat norocul! –, deşi avea un salariu bun ca rector al Conservatorului, sau de la Rezidenţa Ţinutului Prut.

Ce înseamnă salariu bun? Putem să ne facem o idee dintr-o

relatare a cercetătorului Remus Zăstroiu, de la Institutul „Philippide”. Îşi aminteşte că l-a cunoscut prin anii ’70 pe academicianul Mendel Haimovici, mare matematician şi fizician din Iaşi; acesta i-a spus, cu o nostalgie nedisimulată, că înainte de război şi de venirea comuniştilor, din salariul pe o vară îşi permitea să stea cu soţia o lună şi jumătate în străinătate. Drum dus-întors, casă şi masă, excursii, automobil închiriat, spectacole, cărţi, restaurante – tot ce însemna concediul unui intelectual respectat în ţara lui. Cam aşa era plătit atunci un profesor la universitate. Cam aşa era plătit Mihai Codreanu.

— Salariul de atunci al unui profesor universitar era echivalent cu venitul unei moşii, încheie Remus Zăstroiu.

Comparaţia cu situaţia de astăzi vine parcă automat şi deja agasant. Dar e inevitabilă. Din fericire pentru el, Mihai Codreanu nu este contemporanul nostru, în aces

te vremuri de răsturnare ticăloasă a valorilor, când profesorilor li se aruncă în bătaie de joc firimiturile bugetului.

Cât s-ar fi lamentat!

Era „zgârcit ca Harpagon”, zice Ioan Dafin în „Figuri ieşene”. Dar numai când e vorba de bani şi numai la prima vedere. În rest, Vila „Sonet” scoate din exponatele ei poveştile unei ospitalităţi uneori împovărătoare pentru amfitrion, o generozitate neaşteptată la un cerber nemilos al fiecărui bănuţ.

Demostene Botez vorbeşte şi el de parcimonia sonetistului, sau ceea ce am putea crede că e parcimonie, dar o nuanţează prieteneşte şi îi dă o explicaţie plauzibilă, dacă nu o circumstanţă atenuantă: „Ca orice om care îşi vede posibilităţile de muncă barate de o infirmitate, Mihai Codreanu avea constant grija de ziua de mâine, grija de a-şi câştiga existenţa. (...) Bani n-a avut totuşi niciodată. Când îşi avea asigurată existenţa, era foarte mulţumit că se putea lăsa integral muncii lui dragi de sonetist – marea justificare a trecerii sale pe pământ.

Şase decenii a fost neclintit credincios şi devotat poeziei”.

Poetul fluieră în biserică Scurtul ocol prin actele zgârceniei lui Mihai Codreanu, care tot în sonet se varsă până la urmă, ne readuce în adolescenţa lui nu cu certitudine săracă.

După şcoala primară sub privirea severă a unor institutori nemţi, începe zborul de fluture al neastâmpăratului elev de la un liceu la altul. E când la „Naţional”, când la „Alexandru cel Bun”, când la Iaşi,

când la Bacău, când la Bucureşti. Şi din nou la Iaşi. De ce?

— Era obraznic! – explică muzeografa de la Vila „Sonet".

41 FILIT 2014 Că era obraznic spune şi Constantin Ciopraga în studiul său introductiv la „Scrieri", studiu ce va deveni, fără modificări, capitolul referitor la Mihai Codreanu din „Literatura română între 1900 şi 1918" (1970): „Liceanul era refractar disciplinei, de aceea peregrinează pe la diverse şcoli". Dar în ce fel era obraznic? Ce făcea? Chiulea?

Fuma? Vorbea urât? Se bătea în clasă? Trăgea fetele de codiţe? Le fura pacheţelul?

Un posibil răspuns vine dintr-un dosar (24/1899)

aflat în Arhivele Statului Iaşi. Documentele sunt de la terminarea Conservatorului, nu din liceu, dar pot spune câte ceva despre firea tânărului Codreanu şi despre atitudinea lui faţă de rigorile disciplinei şcolare.

Iată întâmplarea, aşa cum poate fi decelată din dosar.

În vara lui 1899, Mihai Codreanu, proaspăt absolvent al Conservatorului din Iaşi, asistă din sală la gala de sfârşit de an. Absolvenţii de la actorie îşi dau examenul pe scenă. Spectacolul merge, sala e mută. Sunt mai ales studenţi în public şi nimeni dintre ei n-ar îndrăzni măcar să tuşească la o piesă jucată de clasa tiranicului State Dragomir, un actor şi un profesor pe cât de mare, pe atât de orgolios. Nimeni, în afară de Mihai Codreanu.

Ceva nu-i place din ce se întâmplă pe scenă şi, pentru că nu rabdă să tacă atunci când are ceva de spus, începe să fluiere şi să bată cât poate din picioare. (Aşa va fi făcut, şi poate nu numai atât, de nenumărate ori, şi prin liceele prin care s-a perindat.) Pe lângă el, protejaţi de semiîntunericul sălii, încă vreo doi încep să fluiere. Ce caută aceşti golani printre studenţii ţepeni, strunjiţi cu fierul disciplinei din Conservator? Aşa ceva nu se poate întâmpla în templul Thaliei! E ca şi cum ai fluiera în biserică!

42 FILIT 2014 „Numai eu am fost acela care am fluierat".

Toţi profesorii se scandalizează. State Dragomir primeşte lovitura drept în inimă. Cere represalii, vrea să-şi spele orgoliul în sângele derbedeilor. Rectorul, marele Eduard Caudella, convoacă de urgenţă consiliul profesoral. Însă anul universitar e deja încheiat, studenţii s-au împrăştiat ca iepurii scăpaţi din sac, n-ai pe cine chema la anchetă. Codreanu nici nu mai este studentul Conservatorului, a

absolvit: prinde orbul, scoate-i ochii!

Ne-am aştepta că aşa să se fi încheiat tărăşenia. Astăzi ar fi o banalitate. Iaca a fluierat cineva în sală. Iaca s-au bătut nişte băieţi, s-au tăiat cu cuţitele, nişte fete şi-au pus poze nud pe Internet, unul i-a dat o palmă profesoarei – ce mare lucru? Mâine vom vedea altele şi mai şi! Dar pe atunci nu era aşa – şi poate că era mai bine (oare?) cum era.

Fluierătura lui Codreanu s-a auzit toată vara în Conservator.

Toamna, când a început noul an universitar, s-a deschis din nou ancheta: care ai fluierat, mă, astă-vară?

Deşi nu mai era student, Mihai Codreanu a fost chemat la cancelarie şi luat la întrebări. Şi acum personajul cel viu, ascuns printre jaloanele monotone ale biografiei oficiale – anul, luna, cartea, funcţia, evenimentul –, iese la lumină şi ne arată faţa adevărată. Iată declaraţia pe care o dă în faţa foştilor săi profesori la 7 noiembrie 1899:

Subsemnatul M. Codreanu declar că d-şoara Frăteanu nu a fost între acei cari au fluierat la producţia din 27 iunie 1899.

Totodată afirm că nu am spus nimăruia că d-şoara Frăteanu s-ar fi făcut vinovată de aşa ceva şi iarăşi, nimene nu poate şti mai bine decât mine aceasta, deoarece 43 FILIT 2014 numai eu şi fără de niciun alt tovarăş am fost acela care am fluierat, rezervându-mi cu aceasta dreptul de a-mi explica purtarea.

M. Codreanu Absolvent al clasei de declamaţie de la Conservatorul din Iaşi 1899, noiembrie 7, Iaşi Codreanu ia totul asupra lui! Nu e o obrăznicătură de maidan, ci un cavaler asemenea celor din vechime, pe care avea să-i evoce în sunetul metalic al versurilor sale fără cusur.

„Am fost şi sunt un răzvrătit”.

State Dragomir insistă ca el să fie pedepsit, deşi nu mai este studentul Conservatorului. Cum diploma nu îi fusese eliberată în vară, pentru că fluierase la spectacol, să i se scrie pe verso – propune Dragomir – că „în ultimul an de studiu a avut o purtare nedemnă şi scandaloasă faţă de profesori şi de autoritatea şcolară”.

Consiliul nu aprobă această măsură, care şi azi ni s-ar părea exagerată. Însă se întâmplă ceva şi mai greu de crezut! Măruntul incident – cum am am spune noi azi, ajunge la minister! Fotoliul de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, părăsit de câteva luni de Spiru Haret, e ocupat în toamna lui 1899 de Take Ionescu. Cazul lui

Codreanu e analizat de urgenţă la Bucureşti şi repede se dă o pedeapsă crâncenă: „Domnului Codreanu Mihai i se va elibera certificatul de absolvire cu doi ani mai târziu”!

Felicitări, aţi absolvit, adio, mai treceţi pe la noi!

A terminat Conservatorul, clasa de declamaţie, dar nu va putea dovedi asta cu acte încă doi ani. Cam aşa era 44 FILIT 2014 cu disciplina pe atunci. Visul său de a juca pe scenă se îndepărta. Întors de la Paris, de la lecţiile particulare cu marele Silvain, va juca mai târziu un singur rol – şi cu asta se va încheia mult dorita lui carieră de actor. Pentru că, aşa cum mărturisea la 80 de ani, în „Amintirile unui vechi profesor”, era „rob al unei cumplite timidităţi, al spaimei de a înfrunta publicul”. Invers, am văzut, din public avea curaj să înfrunte scena.

Dacă tropăielile şi fluierăturile lui Mihai Codreanu se auzeau uneori până la Bucureşti, cu siguranţă că Iaşul vuia de ele. Manifestări golăneşti, spuneau profesorii scandalizaţi, dar noi vedem acum doar erupţia viguroasă a unui spirit rebel: avea tânărul ceva de comentat şi se slujea şi de picioare ca să se exprime. Asemenea purtări îl vor fi purtat de la un liceu la altul. Scrie într-un sonet:

Am fost şi sunt un răzvrătit. Pe mine Nu m-a îngenuncheat dumnezeirea.

Cerui doar minţii mele tălmăcirea.

Spiru Haret, gospodar al inteligenţei româneşti Asta nu însemna o mare cheltuială pentru văduva Natalia Codreanu, dacă băiatul era primit ca intern. Statul se uita cu atenţie la minţile agere, le încuraja, le susţinea. Pe atunci învăţătorii aveau obligaţia să raporteze la minister când descopereau în clasele lor o minte scânteietoare. Copiii, cel mai adesea de la ţară, din familii cu mămăliga drămuită, erau înscrişi la şcoli-internat şi statul lua asupra sa toate cheltuielile până la terminarea facultăţii. Aşa s-a întâmplat – strălucit exemplu!

— Cu Iorgu Iordan, fiul unui bulgar truditor prin 45 FILIT 2014 câmpurile de legume de pe lângă Tecuci: învăţătorul l-a remarcat, a dat de veste la minister, elevul a fost evaluat de o comisie şi după aceea până la terminarea facultăţii n-a mai avut altă grijă decât să înveţe. Statul îşi forma oamenii de bază, investea profitabil în ei. Iniţiativa asta a fost tot a lui Spiru Haret. Niciodată nu va fi destulă recunoştinţa noastră pentru acest mare gospodar al inteligenţei româneşti. Cât de recunoscători suntem se vede şi din felul în care arată casa lui din Bucureşti: o ruină –

după ce a trecut printr-un şir de mâini murdare şi a fost şi cârciumă şi adăpost pentru aurolaci.

Debutant la 15 ani Liceanul Mihai Codreanu nu era însă o puşlama şi atât. De-ar fi fost aşa, de mult zbura definitiv din şcoală;

or, el era doar mutat de la un liceu la altul. I se vor fi trecut multe cu vederea pentru că în afară de disciplină avea toate celelalte calităţi ale unui elev eminent. Se arăta pasionat de literatură, de limbile străine, de teatru.

Citea dramaturgie, încerca să scrie piese, să joace, şi era nelipsit – nu ştim cât de cuviincios – de la reprezentaţiile de la „Patria" şi „Sidoli".

Debutează la numai 15 ani, în 1891, în revista bucureşteană „Lumea ilustrată", condusă de A. de Herz. În numărul 17 îi apare „Sonet", iar în următorul, „Glossă".

Un debut cu repetiţie. Două poezii juvenile, în care răsună clar vocea lui Eminescu, coborâtă aici într-un ton naiv, firesc la un începător. Dar avem de-a face totuşi cu un poet, poet publicat la Bucureşti – şi asta se vede în statutul lui de vedetă veşnic răzvrătită.

Scrie poezii acneice, în ton cu vârsta, mai publică două în „Viaţa" lui Alexandru Vlahuţă, eminesciene până 46 FILIT 2014 la literă, împreună cu Niculae Gr. Mihăescu-Nigrim şi cu Gh. Becescu-Silvan scoate şi o revistuţă literară cu nume de cafenea, „Intim", doar două numere.

Tudor Opriş susţine în „Istoria debutului literar al scriitorilor români în timpul şcolii (1820 – 2000)" că în această efemeră foaie a debutat Codreanu, la 15 octombrie 1895. Data este evident falsă şi arată încă o dată că sonetistul este încă puţin cunoscut. Istoria literară, în ce-l priveşte, e subţire şi cu multe părţi întunecate.

În timp ce îşi satisface stagiul de pramatie mutată disciplinar la Liceul Modern din Bucureşti, avântat în literatură şi în jemanfişism, se învredniceşte de o frumoasă repetenţie în clasa a patra de liceu, aşa cum îi stă bine oricărui poet, dar îşi scoate pârleala absolvind eroic ultimele două clase într-un singur an: una la stat, una în particular, simultan, ajungând astfel la finiş odată cu leatul său.

Student la patru facultăţi şi iată-l pe proaspătul bacalaureat Mihai Codreanu – un tânăr vioi, cu un nas ferm, cărnos, cu buze groase, cu părul pieptănat (tot eminescian) pe spate – urcând dealul Copoului, în toamna lui 1896, ca să se înscrie la Universitate.

Domnule Decan, Vă rog să binevoiţi a mă înscrie printre studenţii anului I la Facultatea de Litere, secţia istorico-filozofică.

Primiţi, vă rog, stima mea, M. Codreanu, 1896, octombrie 11 47 FILIT 2014 Mai târziu, într-un curriculum vitae („stat personal”)

depus pe 1 mai 1919 la Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor, Codreanu precizează la rubrica „Studii”: „Licenţiat în drept, absolvent al Facultăţii de litere şi filosofie, absolvent al Conservatorului din Iaşi, clasa declamaţie”.

Dar documentele din Arhivele Statului arată că el n-a depăşit anul I la Litere. La sfârşitul primului an pică la examenul de Istoria Românilor, cu A.D. Xenopol, după care în dosarul lui de student nu mai apare nicio menţiune.

În următorii ani va mai fi văzut adesea la facultate, ca simplu auditor, la anumite cursuri, îndeosebi la cele ale lui Alexandru Philippide, în rând cu studenţi de la alte facultăţi şi cu ieşeni din afara universităţii, care veneau în număr mare, umplând aula, ca să-l asculte pe marele profesor. Să fi minţit Codreanu în „Statul personal nr. 742 E” din dosarul său de director al Teatrului Naţional? Nu. El formulează abil: „Licenţiat în drept, absolvent al Facultăţii de litere şi filosofie”. La Litere, doar absolvent, cum-necum. Fără licenţă.

Se vede treaba că nu-l durea mâna să semneze cereri de înscriere pe la facultăţi, căci îl vom vedea mergând concomitent pe patru căi: Medicină, Litere şi filosofie, Drept, Conservator. Marele centru universitar care era Iaşul devenise prea mic pentru insaţiabilul discipol. Medicina rămâne în urmă după doi ani, Literele le înnoadă el cumva, iar cu Dreptul şi cu Conservatorul iese la liman.

Gheorghe Cardaş rezumă astfel periplul universitar al lui Codreanu, în „Poezia românească de la origine până în zilele noastre (1673 – 1937) ”: „După terminarea liceului, a urmat 2 ani medicina şi apoi şi-a luat licenţa în drept şi absolvenţa la facultatea de litere şi filosofie din Iaşi. Între timp a fost şi laureatul conservatorului de declamaţie din acelaşi oraş”.

48 FILIT 2014 Licenţele de altă dată…

În iunie 1900 îşi dă licenţa în Drept cu teza „Puterea părintească în dreptul roman şi român”. În acelaşi an lucrarea apare tipărită la Editura „Dacia” – P. Iliescu & D.

Grossu, având pe copertă şi pe pagina de titlu menţiunea:

„Tipărită din fondurile „Fundaţiunii Carol!”. O cărţulie cu coperţi

de carton, cu litere elegante, mirosind frumos a hârtie veche, acum pitită printre impozantele cărţi franţuzeşti din Vila „Sonet”. O răsfoieşti şi te întrebi câte dintre lucrările de licenţă de astăzi iau drumul editurii şi al librăriilor. Câte ar avea substanţa necesară pentru a merita să fie tipărite. Un vizitator ca Vlăduţ, din generaţia Internetului, ar pricepe mai greu de ce şi cum se făcea asta atunci. Nu exista Internetul, lucrările de licenţă nu se cumpărau pe sub mână, nu semănau între ele, nu se compilau într-o noapte cu softuri speciale şi nu dispăreau apoi în arhivele facultăţii ca să reapară ilicit sub alt titlu şi în dreptul altui absolvent, ci intrau de veci într-o carte adevărată şi stăteau la vedere, irepetabile, în librării şi în biblioteci.

Cele patru facultăţi urmate simultan îi mai lasă neobositului Mihai Codreanu răgaz să şi lucreze – ba pe la teatru, gagist, ba copist la Tribunal, pentru 110 lei pe lună, ba colaborator la ziarele ieşene „Noutatea” şi –

curat imparţial, ca tot ziarul românesc – „Propaganda”.

Publică poezii, epigrame, însemnări, note, comentarii de tot felul semnate mai ales cu pseudonime.

Ziaristul cu o sută de feţe în 1900, când termină Dreptul şi pleacă la Paris să înveţe actorie de la Silvain, are 24 de ani. Este deja stă

49 FILIT 2014 pân' pe o cultură vastă şi citeşte necontenit. Peste numai cinci ani boala de ochi îl va îndepărta de lectura directă, de textul sorbit direct din pagină. Va citi şi va scrie toată viaţa prin intermediar. Dar acum, în cumpăna veacurior, ochii încă îl mai slujesc. Umblă prin teatrele Parisului, vede jucându-se „Cyrano de Bergerac”, inegalabila piesă a lui Edmond Rostand, şi se hotărăşte să o traducă –

acesta va fi marele câştig al şederii sale de o vară în Oraşul Luminilor. O va face mai târziu: o parte tradusă normal, o parte în orb, fără să vadă textul, dar va da o versiune românească pe care ar fi invidiat-o şi autorul originalului.

De la Paris se întoarce, după lecţiile cu Silvain, la fel de nepregătit să urce pe scenă, aşa cum a plecat. Incapabil să-şi înfrângă tracul. Abia peste 12 ani va juca unicul rol al vieţii sale: filosoful Zytophanès, în „Martira”.

lui Richepin. În „Anii de ucenicie”, Sadoveanu susţine că l-a jucat şi pe Don Salluste, dar acesta nu e un lucru sigur.

Poate e o confuzie, la Sadoveanu, el evocând momentul la o

distanţă mare în timp. Don Salluste era unul dintre numeroasele pseudonime folosite de Codreanu:

Harold, Cod, C., H., M., M.C., Dragoş, Cain, Codreanu-Cain, Machbeth, Mihai, Prib., Pribeag, Don Padil etc.

(Multitudinea de identităţi publicistice, că nu le mai ştia nici el, i-a atras la un moment dat acuzaţia de plagiat. În 1909, un anume doctor Zosin l-a acuzat în presă că a furat, cuvânt cu cuvânt, o bucată mare dintr-un articol publicat mai înainte de un oarecare Harold, publicist destul de prolific. Preţ de câteva zile, până s-au lămurit lucrurile, Codreanu a fost, în ochii ieşenilor, plagiator!

S-a dovedit că nu făcusae altceva decât să se plagieze singur.)

50 FILIT 2014 Poveste cu un tipograf şiret Revenit în Iaşul natal, începe să-şi adune poeziile –

unele proaspete, altele din anii de liceu – pentru un volum. Cam tot ce-a scris până acum, fără prea multă rigoare în selecţie, deşi lucrează de cel puţin doi ani la alcătuirea cărţii de debut. Ziarul „Propaganda" anunţa încă din 1898 că „În curând va apărea (sic!) de sub presă un volum de versuri ce va purta ca titlu: „Diafane", datorite colaboratorului nostru M. Codreanu-Cain".

În legătură cu data apariţiei acestui prim volum există o legendă frumoasă, lansată la bătrâneţe de însuşi Mihai Codreanu şi preluată de Constantin Ciopraga.

Acesta, prin autoritatea lui, i-a dat legendei statut de adevăr şi ea a fost preluată ca atare, după 1968, de toată lumea. E pasionant să afli, când vizitezi muzeul, anecdota legată de apariţia acestui volumaş.

Se spune că a intrat în tipografie spre sfârşitul anului 1900. Editorul şi tipograful Herşcu Goldner, înţelept ca rabinul din Buhuşi, l-a sfătuit pe autor să fenteze calendarul şi să pună 1901 ca an al apariţiei. Cu acest truc, obişnuit în epocă, „Diafanele" prindeau sfârşitul anului în curs şi, anticipând, rămâneau proaspete şi la fel de diafane şi anul următor.

Povestea e frumoasă, însă e doar o poveste. Fie născocită intenţionat de Codreanu, fie o realitate apropiată, deformată în timp de memoria lui, fie preluată eronat de Ciopraga.

Săptămâna cărţii de debut o lămurire vine din straturile groase de presă veche, aur curat, din tezaurul Bibliotecii Centrale Universitare 51 FILIT 2014 „Mihai Eminescu" din Iaşi.

„Diafane" n-a apărut la sfârşitul lui 1900, purtând pe copertă

1901 ca an de apariţie, n-a apărut nici măcar la începutul lui 1901, ci toamna.

„Revista modernă”, la care Codreanu colabora în 1901, anunţa pe 12 august: „Colaboratorul nostru, d. Codreanu, are sub presă volumul „Diafane”. Este greu de crezut că avem de a face cu un şiretlic de marketing al tânărului poet. Adică să fi avut cartea tipărită încă din 1900 şi să o fi ţinut ascunsă aproape un an ca să o lanseze într-un moment prielnic. Ar fi să punem prea mult în seama unui autor care, cum se va vedea mai încolo, nu s-a arătat prea grijuliu cu propria operă: a scos trei cărţi fără precizarea anului de apariţie – altă bătaie de cap pentru istoricii literari –, a observat în consemnările despre el diverse abateri de la adevăr şi nu le-a corectat, ba chiar le-a alimentat cu declaraţii contradictorii. Rămâne de acceptat în termenii bunului simţ că, într-adevăr, în august 1901 cartea se afla sub tipar, aşa cum titra „Revista modernă”, anunţul fiind scris cu siguranţă chiar de Codreanu sau la iniţiativa lui. Vor fi minţind gazetele şi atunci, dar nici chiar aşa! Şi de bună seamă că respectabilul domn Goldner era destul de aglomerat la tipografia lui, fiindcă volumul va sta sub presă, gemând să se nască, încă două luni. Abia pe 7 octombrie 1901 aceeaşi „Revistă modernă” anunţă: „A apărut volumul „Diafane” de M. Codreanu”. Cum revista apărea săptămânal, iar numărul anterior nu menţiona apariţia cărţii, se poate spune fără teama erorii că debutul editorial al lui Mihai Codreanu s-a produs undeva între 1 şi 6 octombrie 1901.

 în numărul următor al „Revistei moderne”, din 14 octombrie, C. Săteanu semnează cronica „Diafane”. Poezii de Mihai Codreanu”. Cartea mai este semnalată în „Mişcarea literară” (19 octombrie), în „Liberalul” (23 octombrie), în „Evenimentul” (25 octombrie şi 3 noiembrie).

Toate aceste note consemnează apariţia recentă a volumului, nu se referă nicidecum, deodată, în octombrie noiembrie 1901, la o carte existentă fizic din decembrie 1900 sau chiar mai devreme, despre care n-a vrut nimeni să scrie până atunci. Exemplarul aflat la BCU „Mihai Eminescu” din Iaşi poartă următoarea dedicaţie: „Domnului şi D-nei C. Olinescu, cu consideraţiuni distinse”, datată octombrie 1901. Poate să nu fie, în sine, un argument;

dar coroborate cu celelalte, dedicaţia confirmă momentul debutului editorial: octombrie 1901. La bunicică distanţă de sfârşitul anului 1900 sau începutul lui 1901.

Astuţiosul Codreanu era capabil de farse chiar şi mai elaborate decât asta, dar nu se poate şi nici n-are rost, dacă s-ar putea, să ignorăm evidenţa în favoarea unei legende. Asta nu înseamnă că prietenului meu Vlăduţ sau altui vizitator al muzeului nu i-ar plăcea să audă povestea.

Spusă frumos şi demolată la sfârşit. Ca să vadă cam în ce fel lucrau editurile acum o sută de ani şi ca să-şi facă o idee despre cât mister pluteşte încă în jurul unui poet care altă dată era o emblemă a Iaşului, necunoscutul Codreanu de astăzi.

Un volum „stângaci şi pretenţios".

Cărţulia, cu un titlu ce parcă pluteşte ca fulgul prin aer când îl pronunţi, „Diafane", nu este reţinută deisto

53 FILIT 2014 na literară decât ca debut editorial al sonetistului, bornă în timp şi în evoluţia lui poetică. Un volum „stângaci şi pretenţios, a fost rău primit", notează Nicolae Iorga în „Istoria literaturii româneşti contemporane".

Oare n-a muncit destul la carte? Pentru că Mihai Codreanu nu crede în talentul scriitorului, ci numai în munca lui asiduă. Îi spune asta lui Sadoveanu, pe care îl cunoaşte acum, pe la 1900, şi i-o va repeta mereu după aceea. Îşi aminteşte Sadoveanu: „(...) M-am oprit lângă el plin de admiraţie şi sfială. Era într-o zi de vară, pe strada Carol. Cineva m-a prezentat; l-am cuprins de la picioare la frunte cu privirea mea naivă. Tovarăşul meu i-a oferit foc. Poetul făcea gesturi elegante c-o ţigară neaprinsă.

— Trebuie foc sacru, am zis eu, pretenţios.

— Fleacuri... a îngânat poetul, privind vag asupră-mi.

Nu există în artă talent, a urmat el, ci numai muncă îndârjită şi stăruinţă".

Revăzând astăzi cele câteva note din presă referitoare la „Diafane", s-ar putea spune mai degrabă nu că a fost rău primit, ci că a trecut aproape neobservat. Apar doar câteva cronici amicale, toate în Iaşi, care nu desfiinţează volumul, ci, dimpotrivă, îi găsesc destule merite.

Şi nici nu era greu să-i găseşti merite cărţii grăbite, scrisă totuşi cu talent, în acea vreme când ziarele publicau zilnic poezioare penibile mâzgălite de poetaştri cu odicolon în călimări, în loc de cerneală, iar revistele literare nu se rupeau nici ele de atâta mare poezie câtă publicau. Pe la 1900 abia trecuseră 70 de ani de la apariţia primei

publicaţii în limba română, sângele proaspăt pompat de Eminescu nici nu ajunsese încă în toate capilarele acestei limbi încă tinere, la abia 10 de ani de la moartea geniului, era o epocă de coacere, de căutări, cu multă maculatură, ziarele de atunci se rup azi sub greutatea n-ai

54 FILIT 2014 vităţilor literare, nu de vechime, dar o epocă de mare fierbere, roditoare, care cu putregaiul ei pregătea solul pentru marea creaţie literară interbelică. Aşa că nu era greu să obţii, atunci, laudele criticilor, mai ales prieteni.

Ecourile „Diafanelor” n-au răzbătut dincolo de Iaşi.

Stoluri mari de hârtie pe deasupra literaturii Strofele tânărului poet mustesc de Eminescu şi de Baudelaire. De altfel, cartea este închinată „memoriei neîntrecutului maestru al literaturii româneşti, Mihail Eminescu”. Vocea lui Codreanu, încă în formare, se aude discret în muzica titanilor. Dar poetul crede în harul lui şi, pregătindu-şi debutul, are îndrăzneala de a-l deranja pe însuşi Titu Maiorescu din cerurile lui de semizeu ca să-i scrie o prefaţă. Gigantul îi recomandă măruntului scărmănător al lirei să renunţe la poemele cu influenţe baudelairiene, bolnave, şi să le păstreze doar pe acelea în care ecourile lui Eminescu se aud netulburate nici de atingerile altora, nici de talentul tânărului poet. Şi aici din nou îl recunoaştem pe zurbagiul mutat cu tinicheaua de coadă de la un liceu la altul: încăpăţânat, Codreanu renunţă la prefaţa lui Maiorescu, cel ce îşi dovedise mâna bună ca naş literar al marelui Eminescu, şi face tot ca el. La bătrâneţe, venindu-i mintea poetului cea de pe urmă, avea să mărturisească spăsit: „Poate că n-aş mai subscrie astăzi multe dintre poeziile în care se încredeau pe atunci şi neexperienţa tinereţii, şi avântul naiv şi nestăvilit”.

Priveşti acest volumaş în colivia lui de sticlă din muzeu. O cărţulie cu 72 de poezii, tipărită fără prea mare exigenţă tipografică. Jupânul Goldner îl vedea probabil ca pe unul dintre alte efemere volume de poezie 55 FILIT 2014 care apăreau şi atunci, ca şi acum, cu sutele şi zburau în mari stoluri de hârtie pe deasupra literaturii fără să o atingă în vreun fel. O lucrare cu înfăţişare modestă, acum îngălbenită şi muşcată pe la margini de colţii vremii, dar câtă forţă şi cât orgoliu închide în paginile ei sfărâmicioase! Odată ce clinchetul delicat al versurilor se pierde cu ultima pagină, urmează strigătul puternic al poetului către cititori. Parcă le-ar spune: „Astea sunt poeziile mele. Nu ştiu cum vi se par, dar staţi să vedeţi ce urmează!”. Şi anunţă un şir

impresionant de cărţi: 1.

„Venena”, dramă în 6 acte; 2. „Scorpii”, roman istoric în două volume; 3. „Fulgere”, poem în proză; 4. „Filosofia nimicului”, studii filosofice, două volume.

Aforisme cu viţăvercea Uitându-ne acum la opera lui Codreanu, la puţinele lui cărţi închise sub sticlă, în muzeu, vedem că n-a vrut decât să epateze. Va fi avut el mari planuri literare, dar, apropo de „Filosofia nimicului”, nu s-a ales nimic de ele, din cele anunţate, iar din filosofie au rămas numai nişte aforisme risipite prin reviste şi prin ziarele vremii. Frumoase, dar care sunt totuşi aforismele unui poet, nu ale unui gânditor. Cele mai multe dintre ele sunt simple calambururi sau mici poeme lucrate la rece, meticulos, construcţii inteligente, în chiasmă – figură retorică unde cuvintele din prima parte sunt inversate simetric în partea a doua:

„Scriitorii mari câştigă amici din admiraţie, iar scriitorii mici câştigă admiratori din amiciţie.”;

„Pentru unii oameni umilinţa este o înălţare, întocmai după cum pentru alţii înălţarea este o umilinţă.”;

56 FILIT 2014 „S-a spus totdeauna că moda e o nebunie; dar, pe alocuri, în secolul nostru nebunia e o modă.”;

„S-a zis că virtutea e suprema frumuseţe a femeii; eu cred că frumuseţea e suprema ei virtute.”;

„Mi se pare că George Sand a iubit pe Musset pentru că făcea muzică în poezie şi pe Chopin pentru că făcea poezie în muzică”.

Şi tot aşa.

Trei cărţi într-un an „Diafane” nu trece neobservat, aşadar, cu toate ezitările lui, dar nici nu despică epoca în două.

Abia de la al doilea volum, „Din când în când. Poezii (1901 – 1903)”, ochii lumii literare aveau să se îndrepte spre Codreanu şi despre el va începe să se vorbească de acum ca despre un poet adevărat, nu ca despre o speranţă.

Drept dovadă, volumul, apărut la Iaşi, la Editura „Progresul”, trece bariera pestilentului Bahlui şi este reeditat la Bucureşti, la prestigioasă editură „Alcalay”, m şi mai prestigioasă colecţie „Biblioteca pentru toţi”.

Acesta este momentul consacrării. Dar, cum spune Constantin Ciopraga, „poetul nu-şi găsise încă „sunetul unic”.

Şi acest al doilea volum are o istorie neclară. A dus cu sine, timp

de aproape o sută de ani, o enigmă pe care nici autorul nu a fost interesat să o lămurească.

Volumul nu poartă pe copertă anul apariţiei. Toată lumea este de acord că a apărut în 1903. Aşa a zis George Călinescu în „Istoria literaturii române de la origini până în prezent". În bibliografia „Monumentalei", marele critic consemnează trei cărţi apărute în 1903: 1. „Din când în 57 FILIT 2014 când. Poezii (1901 – 1903)", 2. „Martira", de Jean Richepin, traducere, şi 3. „Prinţesa îndepărtată", de Edmond Rostand, traducere. Aşa apare şi în ediţia a doua, din 1982, cea îngrijită de Al. Piru, revăzută şi adăugită. Probabil de aici, de la Călinescu, pleacă eroarea, preluată apoi unanim, pe nemestecate. Constantin Ciopraga, cu „Literatura română între 1900 şi 1918", a bătut în cuie calendarul apariţiei celor trei volume: 1903.

Maria Saliniuc, de la Serviciul Bibliografic al BCU „Mihai Eminescu", a publicat în 1978 o impresionantă bibliografie a poetului, un volum de 445 de pagini, cu 4.463 de referinţe. Sunt prinse în această uriaşă panoplie bibliografică inclusiv articole de câteva rânduri din ziare de acum o sută de ani, ce menţionează doar numele lui Codreanu, prezent, printre alţii, la un priveghi sau la o întrunire literară a studenţilor, la five o'clock sau în acceleratul de Bucureşti – şi el pe-acolo. Dar până şi această lucrare riguroasă, prin sita căreia nu scapă aproape nimic ce s-a scris despre Codreanu până în 1978, dă ca an de apariţie al celui de al doilea volum tot 1903.

În laborioasa bibliografie volumul este menţionat astfel: „Din când în când. Poezii. 1901 – 1903". Ed. I-a.

Iaşi, Edit. tipografiei „Progresul", 1903, 85 p. (Biblioteca pentru toţi)". Este o neglijenţă flagrantă, o inexplicabilă scăpare la o lucrare de asemenea ţinută: colecţia „Biblioteca pentru toţi" n-a aparţinut niciodată editurii din Iaşi; la acel moment era în proprietatea Editurii „Alcalay".

Încă un motiv de circumspecţie.

Aşa apare şi în catalogul BCU, la cota I. B-1406, dar şi la alte biblioteci cu cataloage accesibile on line, în dicţionare ale scriitorilor, în istorii literare.

58 FILIT 2014 Ceva nu se leagă 1903 peste tot. Toate indicaţiile bibliografice, mai noi sau mai vechi, nu multe, indică acelaşi an pentru a doua carte de versuri. Excepţie fac Eugen Lovinescu, care nu dă niciun an, şi solitarul Gheorghe Mancaş, care în „Poezia românească de

la origine până în zilele noastre:

(1673 – 1937)" aruncă la întâmplare un 1904 neserios şi excentric. Abia în 1984, când apare primul volum din uriaşa „Bibliografie românească modernă (1831 – 1918)", coordonată de regretatul cărturar Gabriel Ştrempel, se dă în sfârşit o altă dată a apariţiei. Dar, în mod ciudat, nu a fost însuşită ulterior de editorii lui Codreanu, de autorii de dicţionare, de istoricii literari, de muzeu chiar.

Mihai Codreanu nu a mai fost, nici după 1984, un autor care să suscite atenţia istoriei literare riguroase.

Când ai atâtea surse care susţin acelaşi lucru, nu te gândeşti să mai cauţi şi în altă parte, nu apare necesitatea.

Dar vizitând muzeul, citind apoi cartea şi punând cap la cap câteva informaţii despre viaţa poetului, vezi că ceva nu se leagă.

În primul rând, ceea ce sare în ochi de la prima lectură este o ciudată schimbare a poetului, un salt calitativ neverosimil de la primul la al doilea volum, în numai doi ani. Poeziile, aşa cum precizează şi titlul în paranteză, sunt din perioada 1901 – 1903. Ar trebui să curgă lin în continuarea „Diafanelor" din 1901. Dar nu. Vocea adolescentului se maturizează subit, versul capătă siguranţă, neologismul violent îşi diminuează explozia şi se armonizează contextual, dând o sclipire nouă şi surprinzătoare, temele se deschid într-un evantai mai larg, irizări simboliste destramă penumbrele poetului romantic, o cale fermă se deschide spre precizia parnasiană a versului. Chiar Constantin Ciopraga şi Ilie Dan au selec

59 FILIT 2014 tat, în „Scrieri", doar 8 poezii din cele 72 ale volumului de debut, în timp ce din al doilea au păstrat fix jumătate:

15 din 30. Atât au considerat ei că mai rezistă la o recitire după 65 de ani. Cifrele nu au ce căuta în cântărirea unei opere literare, asta ştiu până şi ziariştii, însă în acest caz şi strict pentru această demonstraţie, a diferenţei de valoare, sunt relevante.

Cum s-au putut întâmpla toate aceste schimbări într-un timp atât de scurt? Nici măcar nu avusese loc aventurosul zbor cu aeroplanul, când am fi putut găsi ca explicaţie o întâlnire scurtă şi roditoare, de ce nu? cu muzele, în cerul de deasupra Iaşului. Nu cumva unele poezii, cele mai bune, cu semnul clar al evoluţiei, sunt scrise mai târziu şi puse după aceea la un loc cu cele din 1901 – 1903? Sau măcar revizuite sau selectate mai târziu, într-o etapă de maturitate, după alte gusturi?

Nasul nu era mai sus decât pălăria Apoi, ce autor ar preciza, chiar în titlul volumului apărut în 1903, că acesta conţine poezii scrise între 1901 şi 1903? Nu e clar? Poate unul prea vanitos, care îşi parcelează producţia, pe măsură ce o publică, după modelul ediţiilor de opere complete. Dar când te apropii puţin de Mihai Codreanu, vezi imediat că în sufletul acestui om de o blândeţe feminină, modest şi afabil, nu e loc pentru vanitate. Nu s-a bătut niciodată cu pumnul în piept, nu şi-a înșirat niciodată titlurile operei şi pe cele onorifice pentru fală, ci doar ca să revendice o îndreptăţită gradaţie universitară, o mărire de salariu meritată, să obţină o sponsorizare. Nasul lui nu sălta mai sus de pălărie.

La el era vizibilă, dimpotrivă, o modestie greu de gă

60 FILIT 2014 sit în lumea scriitorilor. Şi o uşoară neîncredere în propriile începuturi literare, ceea ce l-a făcut ca la sfârşitul primului volum să anunţe apariţia apropiată a şase volume, vrând parcă să spună: asta am scris până acum, dar să vedeţi ce urmează! Aceasta este interpretarea unui psiholog, un prieten. O pistă. Poate că nu are ce căuta în demersul unui reporter, dar odată ce vizitezi muzeul şi observi neclarităţi în biografia imaculată a poetului, nu poţi să nu te întrebi: şi dacă în aceeaşi intenţie ca la debut şi cu aceeaşi raportare precautǎ la propria operă Codreanu a vrut să spună că „Din când în când”.

conţine poezii nu de acum, din prezent, din momentul publicării, ci de atunci, din 1901 – 1903? Precizarea din titlu, neobişnuită la antume, e un fel al autorului de a se distanţa oarecum de poeziile sale: nu mă judecaţi aspru, eu scriu cum ştiţi că scriu, acestea sunt doar nişte poezii de atunci, din trecut.

Şi cum de se face că Mihai Codreanu, autor cu operă destul de restrânsă, cu titluri numărabile pe degete, publicate la intervale mari, a îngrămădit trei cărţi într-un singur an?

Un alt semn de întrebare se naşte dintr-o notiţă fugară a lui Demostene Botez, care spune că era elev la liceu când a cumpărat „micul volumaş „Din când în când” şi a învăţat pe dinafară versuri din el. În 1903, Botez avea doar 10 ani. Sigur, putea cumpăra mai târziu, în adolescenţă, un volum mai vechi, dar asta nu suprimă totuşi întrebarea.

Prin poarta stelară a bibliotecii cu această îndoială încolţită din momentul când am văzut cartea la Vila „Sonet” m-am întors în timp, în

61 FILIT 2014 1903. Uşor, prin miraculoasa poartă stelară a bibliotecii:

apeşi pe buton de acasă, la calculator, iar când ajungi la sala de lectură ziarele comandate on line te aşteaptă pe masă.

Am căutat, am căutat… Pagină cu pagină. (Câte lucruri interesante afli, în fuga privirii, din ziarele vechi!)

Dar niciunul din acel fructuos an 1903 nu zicea nimic despre al doilea volum de poezii al tânărului Mihai Codreanu.

Nici măcar „Evenimentul”, la care el colabora.

De ce această dubioasă tăcere, când primul volum a fost anunţat cu trei ani înainte, apoi fiindu-i consemnat fiecare pas până în rafturile librăriilor? Nu era el omul care să apară brusc în faţa cititorilor, de după uşă, cu o carte nouă! Nu, de fiecare dată bătea toba dinainte, să se ştie.

Chiar şi atunci când, asemenea cărţilor anunţate în volumul de debut, acestea nici nu mai apăreau ulterior –

Iar pe altele nici măcar nu le mai scria. S-a bucurat de timpuriu de celebritate şi presa nu lăsa sub tăcere nimic din ce venea dinspre dânsul, de la intenţii la opere finite.

Iată nişte titluri:

„Mihai Codreanu pregăteşte un poem dramatic în versuri” – „Dimineaţa”, 31 iulie 1920;

„Poetul Mihai Codreanu lucrează la o nouă poemă mai mare, scrisă în formă de terţine” – „Mişcarea”, 25 ianuarie 1923;

„Se anunţă că în primele numere ale revistei „Lumea, bazar săptămânal” vor apare (sic!) şi lucrări ale lui M.

Codreanu – „Lumea”, 10 octombrie 1924;

„Codreanu şi Cincinat Pavelescu au scris câte o lucrare dramatică pentru viitoarea stagiune” – „Mişcarea”.

23 mai 1928 (De remarcat că popularitatea poetului era la cote înalte, prenumele nici nu mai era necesar, ca la clasici.);

„Poetul Mihai Codreanu pregăteşte un nou volum de 62 FILIT 2014 versuri” – „Viaţa literară” – 13 octombrie 1928;

„Poetul Mihai Codreanu lucrează la o piesă cu subiect din domeniul transmiterii undelor gândirii la distanţă”.

— „Viaţa literară”, 3 noiembrie 1928;

„De dimensiuni uriaşe se anunţă un poem filosofic la care lucrează Mihail (sic!) Codreanu” – „Viaţa literară”.

1 noiembrie 1930.

1903, acest minunat an 1908 Când atmosfera se mai răcea, nemaifiind traversată meteoric de vestea unei noi creaţii, apărea şi câte un anunţ general şi imprecis, să ţină lumea cu ochii pe cer, ca acesta, deloc lipsit de umor involuntar: „Vor apare (sic!)

volume de versuri ale poetului Mihai Codreanu” („Universul literar”, 13 decembrie 1929). Cu asemenea afirmaţie nu ai cum să dai greş. Noi volume n-au mai apărut decât peste 10 ani, unul, şi încă unul după 28 de ani! Poţi să spui că „Universul literar” n-a avut dreptate? Nu poţi.

Presa ieşeană nu suflă nimic, în 1903, despre cartea apărută în 1903. O tăcere ciudată stăruie în coloanele ziarelor şi în anii următori, până pe 7 octombrie 1908, când „Îndrumarea” anunţă apariţia volumului. Nu întâmplător, fiindcă Mihai Codreanu este colaborator al acestei reviste lunare. Una cu viaţă scurtă, aprilie 1908 – martie 1909; şi tipărită la „Progresul”, taman editura şi tipografia care au scos şi cartea de poezii. Apoi „Opinia”.

din 22 octombrie 1908 titrează: „Din când în când”, un nou volum de M. Codreanu”! Cu siguranţă nu ne aflăm în lumea onirică din „Ulysses”, a lui James Joyce, unde un ziar de provincie îi arde pe prima pagină un titlu de-o şchioapă: „A murit regina Ana!”, la 30 de ani de la moartea reginei, ci în Iaşul anului 1908, unde 63 FILIT 2014 ziarele publică ştirile proaspete după cel mult o săptămână!

În Iaşul care peste o sută de ani va da ziarişti ce vor publica ştiri chiar înaintea evenimentului, iar altele fără măcar ca evenimentul să se fi petrecut!

Deci cartea de poezii din 1903 a apărut în 1908, ca să spunem aşa.

Ca la Radio Erevan: nu trei, ci una, şi nici aia…

Şi nici „Martira” n-a apărut când a apărut – tot ca să spunem aşa. Nu în 1903, cum susţine Ciopraga: „Două traduceri în versuri, drama „Martira” de Jean Richepin şi „Prinţesa îndepărtată” de Edmond Rostand, tipărite în 1903, au atras atenţia mai mult decât volumele originale”.

Aşa spune şi Călinescu, asta afli şi de la muzeu, minunându-te de această erupţie editorială. Un an mai târziu, prietenul lui, Mihail Sadoveanu, avea să debuteze cu patru volume! – dar el avea de unde, pe când Codreanu n-a scris toată viaţa cât scria Sadoveanu într-un an.

Răspunsul vine tot de la bibliotecă.

De la început, catalogul te duce pe o pistă falsă. Fişa indică 1901 ca an de apariţie! Îţi dai seama că ceva nu e în regulă văzând precizarea de pe pagina de gardă: „Versiunea română (sic!) reprezentată pentru prima oară la Teatrul Naţional din Iaşi în 22 decembrie 1901". Nu în 22 octombrie, cum susţine Constantin Ciopraga. Comitetul teatral, este cert, a dat avizul favorabil în raportul din 2 octombrie 1901: e greu de crezut că piesa s-a şi montat în 20 de zile de zile. E drept, tocmai începuse secolul vitezei, dar nici chiar aşa! Pe urmă, dacă premiera a fost pe 22 decembrie 1901, cum s-a şi întâmplat cu certitudine, când s-a tipărit volumul până la sfârşitul 64 FILIT 2014 anului, încât să prindă şi această precizare pe prima pagină? Aveau şi oamenii aceia treabă: Crăciun, Anul Nou, cozonaci, sarmale…

„Martira", dramă în 5 acte, în versuri, era gata, într-o primă formă, încă din 1898, când Codreanu avea doar 22 de ani. Ziarul „Opinia" din 8 noiembrie 1898 anunţa:

„În coloana a cincea din numerele noastre de marţi şi sâmbătă vom da puternica dramă a lui Richepin tradusă în frumoase versuri de M. Codreanu".

Când tânărul îşi vede traducerea tipărită în ziar, parcă nu i se mai pare aşa de reuşită. Lucrează în continuare la text, îl cizelează, pentru ca în vara anului următor să-l scoată din nou în public, după cum informează acelaşi ziar în numărul din 9 iunie 1899: „Duminică seara, într-un cerc de artişti şi publicişti ieşeni, M. Codreanu, student, a citit traducerea d-sale în versuri „Martira", dramă de Jean Richepin. Piesa va fi prezentată comitetului teatral pentru viitoarea stagiune".

Codreanu trimite atunci manuscrisul la Teatrul Naţional, pe 2 august, dar piesa nu e acceptată. Mai lucrează la ea şi, pe 19 septembrie 1901, o propune din nou:

Domnule Preşedinte, Subscrisul am onoare a vă prezenta traducerea în versuri a dramei „Martira" de Jean Richepin, rugându-vă să binevoiţi a o pune în repertoriul stagiunii de anul acesta.

M. Codreanu Albatrosul Preşedintele Comitetului Teatral este în acest moment C.B. Pennescu, personalitate istorică de mare în

65 FILIT 2014 semnătate pentru Iaşi, nimeni altul decât bunicul dinspre mamă al scriitorului Alexandru Paleologu şi străbunicul lui Theodor Paleologu, tânărul cărturar care ca ministru al Culturii s-a

remarcat prin aceea că venea cu bicicleta la serviciu, un om de cultură care se mişcă în politică asemenea albatrosului pe puntea corăbiei.

(Comparaţia nu e deloc întâmplătoare, întrucât vorbim aici de Mihai Codreanu, autorul uneia dintre cele mai bune versiuni româneşti a „Albatrosului” lui Baudelaire:

Adese marinarii, ca să petreacă doară, Prind albatroşi, tovarăşi de drum nepăsători Ce urmăresc din sfere corabia uşoară Alunecând pe-ntinsul amarelor vâltori.

Abia i-au dus pe punte: Aripele-i apasă şi regii din azuru-i, timizi, stângaci şi grei la nişte vâsle albe şi mari în jos se lasă să se târască jalnic alăturea de ei.

Frumosul care-n slavă îşi leagănă aripa Acum urât şi comic, nevolnic va umbla Glumind, vreunul pliscul i-l sâsâie cu pipa, Ori şchiopătând imită infirmul ce zbura.

Poetul e asemeni cu prinţul înălţimii, De-şi râde de furtună şi are – un zbor ceresc, Pe sol exilu-i este batjocura mulţimii Căci uriaşe aripi în mers îl stingheresc.)

Pennescu, aşadar, pune pe cererea lui Codreanu următoarea rezoluţie: „Se va trimite domnului Ibrăileanu rugându-l să binevoiască a-şi da părerea asupra piesei „Martira” tradusă de dl. M. Codreanu”.

66 FILIT 2014 Ibrăileanu întocmeşte de data asta un referat favorabil şi piesa intră în repertoriu.

Cultură pentru public sau public pentru cultură?

Poate acest moment n-ar fi trebuit menţionat în detaliu aici, dar ceva din povestea „Martirei” face un salt surprinzător până în realitatea zilelor noastre. În casa lui Mihai Codreanu, depănând firul vieţii lui până la traducerea acestei piese, găseşti răspunsul la o dezbatere care de la revoluţie încoace desparte lumea românească:

facem cultură pentru public sau public pentru cultură?

Altfel spus, unii susţin că trebuie să-i dai publicului cultura, televiziunea, presa etc. pe care le cere, căci altfel cui s-ar adresa acestea? Şi din ce ar subzista? Iar alţii susţin că publicul trebuie educat în timp, că trebuie să-i dai să consume, chiar contra gusturilor lui, doar produse de calitate – cum ar formula marketingul atotstăpânitor al lumii de azi.

Iată ce scria Ibrăileanu în referatul de aprobare a traducerii lui Codreanu şi cum tranşa el disputa acum mai bine de o sută de ani, ceea ce ne arată că noi ne schimbăm, dar problemele noastre nu, şi nici cu

Ibrăilenii nu stăm prea bine: „Dacă există o părere că opera trebuie să se adapteze gustului publicului, apoi mai este şi alta, anume că opera literară are datoria să forţeze publicul să se ridice până la dânsa, fie chiar violentându-l”.

Cu acest argument piesa a intrat în repertoriu şi publicul spectator din Iaşi, încă poftitor de vodeviluri scrise din mers şi jucate ca-n obor, a fost forţat să ia o porţie de teatru bun, tradus şi jucat cu măiestrie.

Premiera a fost, aşadar, pe 22 decembrie 1901. Şi cartea nu s-a tipărit în săptămâna rămasă până la noul 67 FILIT 2014 an, cum apare la BCU Iaşi, şi nici în 1903, cum este îndeobşte cunoscut şi acceptat. Ci abia în 1907!

Jumătate de secol departe de propria semnătură începând din decembrie 1906, Codreanu publică „Martira” în foiletonul ziarului „Evenimentul”. Spre sfârşitul lui 1907, cel mai probabil sfârşitul lui octombrie –

Începutul lui noiembrie, apare şi cartea la editura „Evenimentului”, fără an precizat, iar Codreanu se şi grăbeşte, aşa cum făcea cu fiecare carte nouă (mai puţin „Din când în când”), s-o înscrie la selecţia pentru premiul „Năsturel” al Academiei Române.

În „Analele Academiei Române”, Seria II, Tom 30, 1907 – 1908, disponibile on line, este consemnată şedinţa din 9 noiembrie 1907, sub preşedinţia lui Grigore Ştefănescu; în această şedinţă este prezentată „Martira”.

Şi tot acolo apare, la paginile 307 – 309, raportul întocmit de Iacob Negruzzi. Se precizează că este vorba de ediţia I, apărută la Iaşi, fără an. Anul nu poate fi decât 1907, pentru că nu erau acceptate la selecţia pentru premiul Academiei decât cărţile apărute în anul în curs, premiul fiind acordat anul următor. Codreanu n-ar fi prezentat la concurs, în deplină impostură, mână-n mână cu editura, o carte fără an precizat, apărută în 1901 sau în 1903.

De ce n-or fi pus şi oamenii ăia anul apariţiei pe copertă, nu ştim. Disciplina biblioteconomică nu ajungea de fiecare dată şi la edituri, nici chiar la cele mari.

Ediţia a doua, în „Biblioteca pentru toţi”, la Alcalay, apare şi ea fără an. Se deduce că este vorba de 1912 văzând numărul de ordine în „BPT”, 762, şi confruntând cu alte cărţi apărute în această colecţie, conform catalogului 68 FILIT 2014 editurii, căci mai apăreau şi cărţi

datate. Ah! Dar nici catalogul nu este datat!

Codreanu nu se îngrijea de asta, se vede. Deja nu-şi mai putea acorda acea bucurie fără margini a-şi citi propriile cărţi. Avea 34 de ani la apariţia „Martirei” şi ochii nu îl mai ajutau. A trăit aproape o jumătate de secol departe de propria semnătură.

Puţintică ordine în raft Iată că dintr-un car plin, în 1903, Codreanu mai rămâne cu o singură carte: traducerea după „Prinţesa îndepărtată”, dramă în 4 acte, în versuri, de Edmond Rostand. Aici nu există dubii asupra anului. Presa ieşeană consemnează apariţia cărţii în librării începând din iunie 1903, nu cu mare zarvă: doar efemera „Revistă Idealistă” şi „Arta”, dar îndelung comentată şi lăudată în anii următori: interviuri, recenzii, cronici de teatru.

Ediţia a doua a apărut tot la Bucureşti, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co, tot în „Biblioteca pentru toţi”, două volume, nr. 304 şi 304 b, şi tot fără an.

Dar a fost cu uşurinţă datată în 1907, apărând după „Fabule”.

de George Ranetti (nr. 303/1907) şi înainte de N.

Gane, „Nuvele” (nr. 305/1907).

Acum parcă s-a mai făcut puţină lumină şi opera de tinereţe a poetului pare să se alinieze frumos şi firesc, să curgă în ritmul devenirii lui ca scriitor:

1901 – „Diafane”, poezii;

1903 – „Prinţesa îndepărtată”, traducere;

1907 – „Martira”, traducere;

1908 – „Din când în când. Poezii. 1901 – 1903”, sonete şi poezii.

Apoi volumele maturităţii:

69 FILIT 2014 1914 – „Statui”, 99 de sonete;

1920 – „Cyrano de Bergerac”, traducere 1921 – „Cântecul deşertăciunii”, sonete şi poezii;

1929 – „Turnul de fildeş”.

Acestea sunt toate cărţile originale, după care vin două antologii antume (1939 şi 1957). Nu există niciun dubiu în legătură cu volumele ce au apărut după 1908.

Se observă că volumele de poezii apar aproximativ din 7 în 7 ani. Asta era cadenţa maestrului.

Şi se mai observă că absolut din întâmplare, sau poate ca o contragreutate, ca un fel al lui Dumnezeu de a îndulci istoria, principalele cărţi ale lui Codreanu apar la momente de cumpănă:

„Martira” – în 1907, anul marilor răscoale ţărăneşti; ediţia a doua, 1912 – Primul Război Balcanic; „Statui” – în 1914, anul începerii Primului Război Mondial; „Cântecul deşertăciunii” – 1921, anul înfiinţării Partidului Comunist Român; „Turnul de fildeş”.

— 1929, anul declanşării crizei mondiale şi al grevelor minereşti de la Lupeni; „Statui. Sonete şi evadări din sonet” – 1939, începe Al Doilea Război Mondial.

Simple coincidenţe.

Un an bun, totuşi Acum, având puţină ordine în raft, să revenim.

„Diafane” n-a făcut valuri. Dar după „Martira” şi „Prinţesa îndepărtată” uşile literaturii i se deschid lui Codreanu, date de perete, iar apariţia lui e anunţată cu bătăi solemne în podea. Ambele piese se vor juca mulţi ani şi cu mare succes la Teatrul Naţional din Iaşi. Şi nu doar glorie îi vor aduce traducătorului, ci şi ceva bani.

În decembrie 1909 îl vedem, conform documentelor din arhive, cerând „una sută patruzeci lei, la care reduce 70 FILIT 2014 tantiema pentru „Prinţesa îndepărtată” ce s-a prezentat în serile de 3 şi 8/VII a.c. pe scena Teatrului Naţional”.

Doamne fereşte să se joace o seară piesa şi el să nu-şi primească partea! Chiar şi după 5 luni de zile sau mai mult.

„Prinţesa îndepărtată” a avut premiera la Teatrul Naţional din Iaşi, pe 3 decembrie 1905. Întâi tipărită, apoi jucată – invers decât în cazul „Martirei”. Un mare succes.

Vedeta a fost Aglae Pruteanu, „una din puţinele mari şi netăgăduite artiste care au ilustrat scena ieşeană”, cum o numeşte Petre I. Sturdza în „Amintiri. 40 de ani de teatru”.

„Cel mai puternic temperament artistic al teatrului nostru” (Octav Botez, în „Viaţa Românească”). Alături de ea, State Dragomir. Da, acelaşi State Dragomir care, pentru nişte simple păreri critice exprimate tinereşte prin fluierături, l-a dus pe Codreanu cu pâra până la minister – chiar până la rege nu s-a ajuns! – şi i-a întârziat cu doi ani diploma de absolvire a Conservatorului. Nu peste mult timp vor fi şi colegi de catedră.

Chiar şi fără cele două cărţi pe care posteritatea i le-a pus greşit în contul anului 1903, Codreanu a avut atunci un an bun.

Iaşul literar, de la James Joyce la Stephen King Urmează 1904, poate cel mai negru an din lunga viaţă a poetului. Va trăi, în ianuarie, un moment traumatizant:

moartea – romantică am spune azi – a prietenului său Spiru Prasin, într-un duel, Codreanu fiind martor. S-a spus atunci – prin gura târgului, dar şi negru pe alb, în ziare, chiar oficial, prin gura judecătorului de instrucţie – că o parte din vina acelei morţi îi revenea lui, suavului poet. Că n-a fost pedepsit de lege, asta e alt

 ceva. A ţinut doar de interpretarea Codului Penal.

S-a spus chiar că tragedia a plecat de la un sonet de-al lui, ajungându-se la moarte printr-o incredibilă înlănţuire de fapte şi interpretări fatidice! Ieşim din James Joyce şi intrăm în Stephen King, unde un personaj evadează din carte şi începe să ucidă oameni reali!

Povestea merită detaliată pentru că, dacă vorbim de Mihai Codreanu, mai pune puţină culoare pe imaginea lui, cam ştearsă astăzi, şi aduce o lumină puternică, violentă am putea spune, asupra epocii, cu oamenii, cu presa, cu atmosfera generală, cu moravurile de atunci.

La începutul lui 1904, Codreanu scrie la ziarul conservator „Evenimentul”, cu care va avea o colaborare de lungă durată. Simpatiile lui liberale, pe filiera vărului Mârzescu, nu suferă de inadecvare la gazeta conservatorilor, care la început fusese liberală. Migraţia publicaţiilor şi a ziariştilor de la o ideologie la alta era atunci, ca şi acum, revoltător de obişnuită. Dar nu devine un combatant conservator. Scrie la un ziar politic fără să facă politică. Rar câte un comentariu, un românesc dat cu părerea în câte o chestiune la ordinea zilei. N-are o părere bună despre politică:

Neruşinata asta mă dezgustă cu vorbăria ei de precupeaţă, scrie el în sonetul „Politica”.

Toate ziarele epocii obişnuiesc să acorde un spaţiu oarecare pentru literatură, aşa că tânărul poet găseşte un loc bun, cu vizibilitate, pentru sonetele sale, care acum încep să cuprindă oraşul încet-încet, ca o boare;

nu peste multă vreme Iaşul i le va şti pe de rost. Avea două cărţi tipărite, una de versuri şi o traducere, numele lui mai apăruse în „Viaţa”, „Opinia”, „Noutatea” şi în „Pro

 paganda”, dar abia la „Evenimentul” va deveni cu adevărat cunoscut ca poet şi ca ziarist.

Ziarele vremii, în Iaşi, ca peste tot în provincie, erau nişte foi jalnice. În afară de un editorial mai de Doamne ajută, restul era umplutură ţipătoare, anonimă (la propriu:

adică nesemnată), scrisă pe genunchi de redactori amatori care

adesea ocupau în principal posturi mărunte în administraţie sau servicii: copişti, casieri, lampagii sau studenţi, iar gazetăria era ceva pentru timpul liber, sursa unui câştig bănesc neînsemnat şi poate ceva furaj pentru eul nărăvaş. Rică Venturiano n-a apărut exclusiv din imaginaţia lui Caragiale. Cine ştie, poate aici i-a văzut nenea Iancu prototipul, căci a colaborat şi el la „Evenimentul” în perioada de glorie a acestui ziar. Când venea pe la Iaşi, nu ocolea redacţia.

„Evenimentul” ajunge la apogeu odată cu venirea lui Spiru Prasin ca redactor-şef – sau prim redactor, cum se spunea pe atunci. Noul şef a schimbat modul de redactare a ziarului, ducând suflul noutăţii până în adâncime, la anunţuri, a adus colaboratori importanţi: scriitori, profesori, oameni de ştiinţă, politicieni de prin rang, a democratizat foaia conservatoare, i-a dat viziune, a scos-o din provincialism.

Spiru Prasin, o fostă glorie a Iaşului Dar cine era Prasin?

Era cel mai temut ziarist al momentului şi o mare speranţă literară a Iaşului.

La 30 de ani avea deja şase cărţi: romanul „Calea Robilor”, de succes în epocă, apărut întâi în foileton, apoi în volum, în două ediţii – „un roman mare”, zice Sadoveanu;

apoi piesele de teatru „Ceea ce nu moare”, „Pen

 tru ţară”, „Mioara” (împreună cu Gh. Volenti), „Irozii” şi „Miriam din Magdala”.

Cu ultima piesă a dat lovitura. Când s-a jucat la Teatrul Naţional, a stârnit rumoare în rândul clerului şi al credincioşilor fiindcă pentru prima oară Iisus era adus pe scenă! Blasfemie! a strigat mitropolitul, cerând interzicerea piesei; iar anumite comitete şi comiţii de apărare a moralei publice au umplut ziarele cu protestele lor.

Succesul a fost cu atât mai mare cu cât mai îndârjită şi mai zgomotoasă a fost opoziţia coconetului credincios şi a preoţimii. Succes de casă, dar şi de critică.

Exact aşa avea să se întâmple, o sută de ani mai târziu, şi cu piesa „Evangheliştii” a Alinei Mungiu-Pippidi.

Istoria se repetă.

De „Miriam din Magdala” se leagă cumva moartea lui Prasin. Să fi fost blestemele bigoţilor?

Mai publicase poezii, scosese o revistă literară, „Epigonii”, de bună ţinută, cu colaboratori de prima mână, şi era liderul unui cenaclu,

al unei grupări literare din care făcea parte şi Mihai Codreanu. În 1904, când are loc tragedia, Codreanu avea şi el două cărţi publicate şi faima lui în Iaşi, dar liderul, vedeta de neconostestat era totuşi Prasin, chiar înaintea lui Sadoveanu, care încă nu debutase cu patru cărţi odată.

Ni-l prezintă Ioan Dafin în „Iaşul cultural şi social”:

„Un spirit fin, o inteligenţă superioară şi o putere de muncă care uimea pe toată lumea. Cultura lui era vastă şi spiritul de observaţie foarte dezvoltat. Ca literat, un talent puternic care făgăduia pentru viitor să aibă un succes strălucit. Ca ziarist, Prasin a fost o glorie a Iaşului.

(...) Activitatea lui pe tărâmul ziaristicii a fost, deşi de scurtă durată, totuşi de o rodnicie neînchipuită, ceea ce a făcut ca „Evenimentul” să se bucure de o reputaţiune binemeritată în presa românească”.

74 FILIT 2014 Frumoasa şi Bestia se duelează la Iaşi în totală antiteză cu strălucitorul, superbul Prasin, celălalt personaj al tragediei ieşene era un anume Wolf Finkelstein, Iţic, umil ajutor de casier la regia de tramvai şi gazetar de coada foii, cum se spune, adică autor de articolaşe mătrăşite în ultimele pagini ale ziarelor. Scria fel de fel de note anonime, iar când semna, folosea pseudonimul V. Scânteie. Prasin era celebru, un „uriaş”, numai „mişcare şi violenţă”, Finkelstein era anonim, „timid, miop şi slăbănog”, după cum şi-i aminteşte Sadoveanu.

Neapărat trebuie să fie fost şi păros! Frumoasa şi Bestia, nu alta!

Cei doi ajung să se înfrunte într-un duel cu pistoale.

Încă se mai putea asta, şi s-a mai putut până după Primul Război Mondial, speculându-se o carenţă din Codul Penal. Nu era prima oară atunci, în 1904, când gazetarilor noştri nu le mai ajungea condeiul şi, furioşi, puneau mâna pe pistol sau pe spadă pentru a scrie pe pielea celuilalt ce nu reuşiseră să exprime în ziar, pentru a nu rămâne cu „onoarea nereperată”. Istoricul Mihai Chiper enumeră câţiva într-o surprinzătoare istorie a duelurilor mioritice, „O societate în căutarea onoarei.

Duel şi masculinitate în România (1859 – 1914) ”: Constantin Bacalbaşa, Alexandru Vlahuţă, Barbu Ştefănescu-Delavrancea, Alexandru Djuvara, Emil Costinescu, Gr. Ventura, G. Steriade, Jules Brun, R. Creţulescu.

Duel provocat de un sonet?

Avem momentul, avem cadrul, avem personajele.

Dar motivul? Ce i-a pus faţă în faţă pe aceşti ziarişti atât de diferiţi, cu moartea între ei?

75 FILIT 2014 Un răspuns ne oferă acelaşi Mihai Chiper în cartea lui şi într-un articol din revista „Historia”. Citez din articol doar pentru pentru uzul comod al tehnicii copypaste:

„În afacerile breslei, cota profesională diferită a celor doi jurnalişti nu i-ar fi pus, în mod normal, în situaţia de a se confrunta cu armele, de la egal la egal. Dar o serie neagră de împrejurări avea să ducă la o tragedie de nimeni intuită. Motivul conflictului cu Wolf Finkelstein l-a reprezentat sonetul lui Spiru Prasin, „Lui Catulle Mendès. Cu prilejul unei conferinţe pe care a ţinut-o la Iaşi”, scris în onoarea poetului şi omului de litere francez Catulle Mendès (1841 – 1909)”.

Finkelstein, mai spune Chiper, ar fi susţinut după aceea, în „Vocea Moldovei”, că sonetul este de-a dreptul linguşitor şi că i s-a acordat prea mare atenţie vizitei lui Catulle Mendès în Iaşi. Prasin i-a răspuns dur, Finkelstein l-a provocat şi…

Aceasta este şi varianta cel mai des întâlnită, preluată probabil de la Sadoveanu. Dar lucrurile n-au stat aşa.

Sadoveanu s-a bazat doar pe memorie, a relatat episodul ca un scriitor. Asta era viziunea lui narativă. Ziarele vremii şi arhivele judecătoreşti spun altceva, puţin diferit.

Pentru fericitul vizitator al Vilei „Sonet”, cel care nu s-a putut abţine să nu arunce o privire în micul şi controversatul volum de poezii „Din când în când”, afirmaţia istoricului ieşean este şocantă. Pentru că între cele 30 de poezii ale volumaşului a remarcat una, a douăzecea, cu exact acelaşi titlu! Să fi scris şi Prasin şi Codreanu câte un sonet cu acelaşi titlu inconfundabil?

Exclus. Titlul e prea lung, prea concret în trimiterea lui ca să poată exista o asemenea potrivire.

Autorul incontestabil al sonetului dedicat lui Mendès este Mihai Codreanu, nicidecum Prasin. În „Evenimentul”, de la începutul anului 1904 şi până în ziua duelului, 76 FILIT 2014 nu există niciun sonet semnat de Prasin. Apare doar, în numărul din 11 ianuarie, sonetul cu acest titlu inconfundabil, semnat de Mihai Codreanu. Pentru ca Mendès să se poată bucura direct şi imediat de această plecăciune în versuri, s-a spus că exagerată, sonetul a fost publicat, neobişnuit, chiar în limba franceză, în tălmăcirea amicului Dimitrie Nanu.

Un interviu fără cel intervievat Mihai Codreanu avea acest sonet scris dinainte, de cel puţin un an. Mendès nu venea pentru prima oară în Iaşi, unde se pare că avea ori nişte rude îndepărtate, ori nişte amici, comercianţi evrei, pe care îi vizita. Ziariştii din Iaşi chiar erau preocupaţi de originile evreieşti ale poetului francez şi ca nişte veritabili paparazzi, doar că fără aparate de fotografiat, îl urmăreau pas cu pas prin Iaşi când acesta îşi vizita neamurile. Curiozitatea lor –

dacă Mendès era sau nu evreu – a dus la apariţia unui interviu istoric! Ar trebui studiat la facultatea de jurnalism şi la cea de istorie pentru că spune multe despre cum se făcea presă atunci, despre cum nu trebuia şi nu trebuie nici acum făcută, ca şi despre epocă.

Articolul, apărut în „Evenimentul”, nesemnat, se numeşte „Convorbire cu Catulle Mendès”. Titlul parcă ţipă de pe prima pagină: „Avem o exclusivitate cu însemnatul oaspete francez care ne-a vizitat urbea!” De fapt, nu este câtuşi de puţin o convorbire cu Mendès, ci despre acesta, cu vicontele de Moüy, viceconsul al Franţei la Iaşi – da, exista asemenea reprezentare diplomatică atunci: Iaşul nu era un cătun din stepa rusă. La sfârşitul interviului, reporterul anonim îl întreabă pe viceconsul:

„Şi pentru a isprăvi, vă rog a-mi spune dacă Mendès e 77 FILIT 2014 evreu sau nu. Iată o chestiune foarte jenantă: mai întâi, pentru că nu ştiu nimic despre aceasta, apoi, combinând faptele ce s-au petrecut ieri, cred a putea spune că el nu este evreu. Dar chiar dac-ar fi, ceea ce se poate, ar fi el oare din cauza aceasta un poet mai puţin gingaş sau un scriitor mai puţin interesant?”

Întrebarea, monumentală, pune în umbră răspunsul diplomatic pe care care l-a atras, nici nu mai trebuie citat.

Sonetul ucide?

Aşadar, Mendès mai venise şi cu un an înainte şi conferenţiase la Teatrul Naţional. Atunci i-a scris Codreanu sonetul şi l-a publicat în revista „Arta”, numărul 9, din 4 ianuarie 1903, pe prima pagină.

Lui Catulle Mendès cu prilejul unei conferinţe pe care a ţinut-o la Iaşi Eu n-am scris niciodată poeme festivaluri, Nici ode cu tămâie; şi nu ştiu vreun cuvânt Al dragei mele Muze să-l fi zvârlit în vânt, Pe rime poruncite şi laude banale.

Deci nu râvnesc triumfuri de imnuri saturnale când lira-mi iau, poete, şi te slăvesc… şi-ţi cânt Zeiască strălucire şi-olimpicul avânt Din larga majestate a operelor tale.

Ne vii din zări senine, o floare parfumată şi rară; trandafirul şi crinul dintr-odată Petalele-şi mărită în ea ca-ntr-un buchet…

78 FILIT 2014 Şi eşti bizar amestec de umbre şi lumine, Ce-atrage şi uimeşte de-a pururi, căci în tine E-o melodie omul… şi-artistul e-un poet.

Ce reverenţă! Dar care tânăr scriitor, întâlnindu-şi idolul, nu ar scoate din lira lui acorduri la fel de înflăcărate?

Atunci, în 1903, francezul a plecat fără să vadă elogiile şi fără să-l remarce pe autor. Tânărul Codreanu voia, fără îndoială, să fie băgat în seamă de marele poet parnasian – aşa era văzut pe atunci, era în vogă. De data asta a ochit mai precis: a scos sonetul de la naftalină şi l-a publicat din nou, în franceză. Lui Mendès, primit cu onoruri la Iaşi, aplaudat frenetic, îi va fi mers la suflet şi acest omagiu:

Tu nous viens une fleur symbolique, très rare:

Le lys royal et fier en mélange bizare S'enlance avec la rose: un bouquet parfumé, Un séduisant acord – jeu d'ombre et de lumière Qui charme et qui surprend. – Dans la nature altière l'homme une mélodie et l'artiste un sonnet.

Acesta e sonetul şi Codreanu e autorul. Nu Prasin.

Dar de ce să ajungă Prasin să se dueleze de la un sonet scris de amicul lui şi să şi moară din asta? Vor fi avut şi aceste versuri ditirambice rolul lor în catastrofa ce avea să îndolieze Iaşul, poate au fost o scânteie, nimic mai mult. Dar pulberea trebuie căutată în altă parte.

Mendès, mai mult negustor decât scriitor să o luăm pas cu pas, având tot timpul în faţă tabolul presei de atunci, schiţat la începutul acestui episod.

79 FILIT 2014 Începând din 3 ianuarie 1904, „Evenimentul” anunţă zilnic conferinţa pentru „vineri, 9 ianuarie, orele 9 seara”.

Inclusiv în numărul de vineri.

Sâmbătă, pe 10, nu apare nimic despre conferinţă, fiindcă aceasta s-a întins până târziu, după închiderea ediţiei.

Duminică, 11 ianuarie, „Evenimentul” titrează: „Marele literat Catulle Mendès a ţinut aseară (şic! – conferinţa avusese loc cu două seri înainte – n. a) prea frumoasa sa conferinţă asupra literaturii franceze contemporane şi personalităţii lui Richard Wagner, conferinţă asupra căreia vom reveni, şi care a fost des întreruptă de furtunoase aplause”.

Iaşul avea de unde umple sala mare a Teatrului Naţional, până la refuz, cu un public francofon, a cărui instrucţie l-a impresionat pe Mendès; acesta i-a mărturisit, după conferinţă, vicontelui de Moüy, viceconsulul:

„Ceea ce mi-a atras îndeosebi atenţiunea a fost că mi-am putut da socoteală, privind numai în ochii auditoriului, că publicul înţelegea perfect tot ceea ce spuneam; şi independent de dificultatea reală a limbii mele literare, acel public trebuie să fi fost foarte în curent cu literatura pentru a pricepe şi a-şi asimila sugetul însuşi al conferinţei”.

Tot în acest număr, pe 11 ianuarie, apare şi sonetul lui Codreanu dedicat lui Catulle Mendès, în franceză.

Pe 12 ianuarie, în „Gazeta Moldovei”, dintr-un colţ de pagină ţipă strident o notă nesemnată, „Tragere pe sfoară”, care beşteleşte atitudinea majoritară, curtenitoare, faţă de scriitorul francez: „Vineri seara a avut loc în sala Teatrului Naţional conferinţa domnului Catulle Mendès, mult trâmbiţatul literat francez, în jurul căruia s-a făcut o reclamă de bâlci... În domnul Catulle Mendès am văzut mai mult apucături de negustor decât de scrii

 tor, dar trebuia să-l facem să înţeleagă că deşi trăim „aux portes de l'Orient”, pricepem însă subtilitatea negustorească a occidentalilor care ne subtilizează banii în schimbul unei mărfi de contrabandă”.

Şi se poate ca anonimul să fi avut dreptate. Iată ce scria în revista sibiană „Luceafărul”, confirmator, Radu Baltag (Adrian Corbul, Adrien le Corbeau, Claude-Rodolphe Bemhaut, pseudonime ale lui Rudolf Bernhardt), bun cunoscător al lumii literare din Paris, unde trăia: „Talentul lui Mendès, strălucitor, dar artificial, s-a exercitat prea mult în magnificenţă verbală şi prea puţin într-un scris adânc omenesc, pentru a nu fi dat uitării”.

(Vai, parcă vorbeşte despre Codreanu!)

Marţi, 13, zi cu ghinion Autorul anonim se referă cu siguranţă la „Evenimentul”.

când vorbeşte despre „reclama de bâlci”, căci acesta a fost singurul ziar care a publicat zi de zi anunţurile agenţiei teatrale (azi am zice: de impresariat) care l-a adus pe Mendès la Iaşi. În fuga condeiului, anonimul îl înţeapă şi pe şeful agenţiei. Atât. Nu pomeneşte numele lui Prasin, nu spune un cuvânt despre sonetul encomiastic, gătit în straie franţuzeşti, al lui Codreanu. Putem doar crede, cu temei,

că şi sonetul l-a determinat pe autor să critice bunăvoinţa excesivă a ieşenilor faţă de Mendès, dar nicidecum că acesta a fost motivul unic al articolului şi, mai departe, al duelului. Doar în felul acesta i se poate atribui şi lui Codreanu, prin sonetul lui, o parte din vina morţii lui Prasin. Fără o probă directă, ci prin „raţionamente logico-juridice", aşa cum se obişnuieşte astăzi în justiţia românească. Dar ar fi prea puţin ca să se spună că această poezie a declanşat duc

 lui. Adevărata vină a lui Codreanu, reală, recunoscută, dovedită, va apărea abia peste două zile.

Pe 13 ianuarie, „Evenimentul" publică o replică virulentă, nesemnată, în stilul epocii: „Acest individ, cumulând micul său post de la tramvai cu acela de insultător şi şantajist, îşi permite, cu o cutezanţă ce ar merita palme, să insulte lumea prin coloanele unui ziar local. (...)

Cu aceeaşi obrăznicie, vezeteul tramvaiului se dedă la mari grobenii ce le adresează domnului Mendès (...)"; şi cere „direcţiunii tramvaiului" să-l aibă în vedere pe ajutorul de casier.

Cum spuneam, nota din „Gazeta Moldovei" e anonimă.

Dar iată că replica „Evenimentului" ţinteşte fix la Wolf Finkelstein (V. Scânteie), el fiind ajutorul de casier de la regia tramvaiului. Sau aşa credeau cei de la „Evenimentul".

Doar se cunoşteau ziariştii între ei, chiar dacă nu-şi semnau textele. Se va dovedi ulterior, ca să fie absurdul perfect, că nici Finkelstein nu era pe de-a-ntregul autorul atacului din „Gazeta Moldovei", nici Prasin al replicii din „Evenimentul"; şi totuşi cei doi ajung să se bată în duel şi unul să moară!

Provocarea Tot în aceeaşi zi, marţi, 13 ianuarie 1904, o zi neagră, Finkelstein îi cere şefului de la „Evenimentul" să retragă cele apărute în ziarul său, mai ales calificativul de „şantajist".

Dar Prasin refuză. „Evenimentul", zice el, n-a făcut decât să riposteze. N-are ce retracta. Iţic nu vede altă urmare decât să-şi apere onoarea şi pâinea cu armele.

Se teme, aşa cum va declara la proces, că va fi dat afară din „micul său post de la tramvai", că va rămâne muritor de foame, iar pe lângă el va suferi şi mama sa, o văduvă săracă şi bolnavă de care se îngrijeşte singur. Aşa că îl provoacă la duel pe Prasin. Şi acesta acceptă, crezând – aşa cum va reieşi la proces – că Scânteie „avea să reculeze de frică". Dar Scânteie, împins de umilinţă şi de disperare, nu reculează. Când vede hotărârea lui, Prasin nu mai poate

da nici el înapoi. Nu e laş. Nu este el autorul textului – sau, mai exact: nu este doar el autorul, replica fiind scrisă în comun, în redacţie –, dar a apărut în ziarul pe care îl conduce, aşa că este de datoria lui, consideră Prasin, să se bată pentru onoarea sa, a colegilor săi, a ziarului. Dar şi să-i acorde lui Scânteie posibilitatea de a-şi apăra la rândul lui onoarea. „Un gazetar m-a provocat şi fiind gazetar însumi, nu pot refuza o satisfacere de onoare unui confrate”, spune el.

Adevăratele intenţii ale lui Prasin Adevărul este că Spiru Prasin, acceptând provocarea la duel, nu urmăreşte doar motive cavalereşti. El vrea să dea o dublă lovitură, de maestru.

Prasin, dramaturg cu câteva piese jucate la Teatrul Naţional din Iaşi, visează să treacă de Bahlui şi să ajungă un autor european. „Miriam din Magdala”, piesa lui, a avut succes la Iaşi; de ce n-ar avea şi la Paris? S-ar găsi şi acolo destui habotnici care să sară în sus când îl vor vedea pe Iisus pe scenă, ar avea publicitatea garantată.

Vinul succesului îl îmbată încă înainte de a-l bea. În cazul acesta, domnul Mendès, care vine la Iaşi, ar fi un agent ideal. Este un poet important în Franţa, o vorbă de-a lui pusă unde trebuie i-ar putea deschide, ca toiagul lui Moise, o cale sigură prin apele zbuciumate ale lumii literare pariziene – şi de acolo n-ar mai fi decât un pas spre faima mondială.

83 FILIT 2014 Aşa că în ianuarie, când Mendès ajunge la Iaşi, Prasin are deja piesa tradusă în franceză, sub semnătura amicului Eugène Petit – un ieşean cu rădăcini franţuzeşti, gazetar şi jurist cu o carieră strălucită. Tânărul scriitor, cu „Miriam” sub braţ, îi iese în întâmpinare lui Mendès la Bârnova, îl conduce la hotel, îl însoţeşte peste tot, îi promovează conferinţa în ziarul pe care îl conduce, se învârte ca titirezul în jurul maestrului şi până la urmă capătă de la el promisiunea că îi va recomanda piesa unui teatru parizian. Mendès fusese elevul şi omul de casă al lui Hugo, tovarăşul de boemă al lui Baudelaire, este ginerele lui Théophile Gautier. Parisul îl ascultă. E destul să deschidă gura şi visul lui Prasin s-ar împlini.

Ce ocazie mai potrivită pentru aspirant de a-i arăta maestrului devotamentul şi de a-l cuceri astfel definitiv?

Bătându-se cu Finkelstein-Scânteie, care l-a insultat şi pe Mendès, Prasin ar împuşca doi iepuri dintr-o lovitură:

onoarea şi gloria literară.

Martori nepricepuţi la un duel Primind provocarea, Spiru Prasin

îl alege ca martor pe Mihai Codreanu şi secondant pe Jaques Levin, colegii lui de redacţie şi prieteni buni. Toţi trei se sfătuiesc şi, aşa cum se va consemna la proces, „cad de acord că nicio satisfacţie nu poate fi dată lui Scânteie, decât aceea prin arme”. Prasin le dă prietenilor săi un mandat imperativ:

să ne batem! – şi aceştia îl acceptă. Imediat, cu o grabă de neînţeles şi în cel mai strict secret, martorii celor doi ziarişti se întâlnesc acasă la Codreanu şi pun la punct toate detaliile duelului. După ureche, fiindcă niciunul nu cunoaşte regulile. Totul se întâmplă cu o repeziciune fatală, încât chiar a doua zi combatanţii se vor găsi faţă în faţă şi vor trage unul spre altul cu pistolul.

84 FILIT 2014 Ar fi putut Codreanu să-l determine pe Prasin să refuze duelul? Fără îndoială. Dacă s-ar fi priceput cât de cât în această materie controversată. Dar habar nu are, i se pare doar că ar şti ceva. Este de părere că Prasin trebuie să lupte. Mai ales că prietenul lui e un atlet desăvârşit, neîntrecut spadasin şi mânuitor abil al armelor de foc, în vreme ce pipernicitul Finkelstein n-a pus niciodată mâna pe o spadă şi nu ştie cu precizie nici de unde trebuie apucat pistolul. Martorii celor doi adversari convin ca lupta să se dea chiar a doua zi, pe 14 ianuarie, la 8.30 dimineaţa. Cu pistoale, fiindcă Finkelstein nu ştie să ţină o spadă. E drept, nici cu pistolul n-a tras vreodată, dar cu nişte indicaţii minimale ar putea s-o facă din prima încercare. Ce mare lucru să apeşi pe trăgaci?

Prasin se gândeşte că el e un ţintaş de elită, pe când Finkelstein e şi nepriceput, şi miop, deci îi va trage un glonţ pe la ureche ca să-l sperie pe obraznic, să se înveţe minte, şi totul se va sfârşi repede şi cât se poate de bine pentru el, mai ales când marele Catulle Mendès va afla că tânărul şi impetuosul dramaturg ieşean şi-a pus viaţa în joc pentru a-i apăra şi lui onoarea zgâriată de condeiul lui Scânteie.

Niciunul nu se gândea să-l ucidă pe celălalt, nici măcar să-l rănească. Aşa a reieşit la anchetă. Nu moarte de om cereau tinerii! Dar fatalitatea a coborât în ziua aceea la marginea Iaşului şi a dus glonţul unuia pe linia ei neagră.

„Duelul mortal de la Copou”.

Pe 14 ianuarie 1904, la 8 şi ceva dimineaţa, Mihai Codreanu şi Jaques Levin sosesc ultimii la Rond Point, în Copou – cam pe unde e astăzi Agronomia. Ceilalţi sunt 85 FILIT 2014 toţi acolo. Au ajuns cu birjele, umblând pe străzi lăturalnice, ca să nu-i prindă poliţia. Totul a

fost pregătit în mare secret, dar nicio precauţie nu e inutilă într-un oraş unde secretele au o viaţă scurtă.

Nimeni dintre cei de faţă nu ştie regulile duelului decât din auzite şi de prin ziare.

Pentru ultima oară, martorii le propun celor doi să se împace. E destul că au ajuns până aici. O împăcare pe câmpul de luptă ar fi acceptată de toată lumea ca un deznodământ onorabil. Însă Prasin şi Finkelstein refuză din nou. Prasin respinge şi un la fel de onorabil „simulacru de luptă prin încărcarea armelor cu proiecţiile inofensive”.

Spune că acesta este un duel, nu o glumă. Poate speră şi acum, în ultima clipă, că Finklestein va da înapoi.

Dar nu! Umilinţa lui este mai puternică decât frica.

Tremură, dar nu renunţă.

Se aleg pistoalele aduse de Prasin. După greşelile din ziua precedentă, Mihai Codreanu mai face una: încarcă armele cu mâna lui, fără să se pricepă la asta.

Nici ceilalţi nu se pricepeau, aşa că oricine şi-ar fi asumat această sarcină ar fi pus semnul morţii între rivali.

Pe el a fost să pice nenorocul, în ceasul rău.

Mihai Codreanu alege primul un pistol, la întâmplare, şi i-l înmânează lui Prasin. Celălalt îi revine automat lui Finkelstein. Dacă ar fi ales invers?

Tot Mihai Codreanu măsoară cu piciorul 20 de paşi între cei doi. Şi de data asta face o greşeală, cum se va dovedi la reconstituire.

Prasin este lăsat să îşi aleagă locul în aşa fel încât Finkelstein să aibă soarele în faţă. Nici asta nu este permis în regulile duelului, dar ei nu ştiu.

Combatanţii se află acum faţă în faţă.

Martorii lui Finkelstein îi arată cum să ţină pistolul şi unde să apese.

86 FILIT 2014 Se aşteaptă o descărcare de formă a armelor, cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri, pac! pac! duelul a avut loc, onoarea a fost spălată, toată lumea pleacă acasă fericită.

La prima bătaie din palme a martorului Vasile Brăescu, cei doi ridică armele.

La a doua bătaie ochesc, apoi întorc capul într-o parte.

La a treia bătaie de palme, se trage.

Pistoalele detună simultan în pâcla dimineţii de iarnă.

Finkelstein aude glonţul trecându-i pe lângă ureche.

Spiru Prasin lasă mâna jos, se întoarce spre martorii lui şi porneşte către ei zâmbind. Mihai Codreanu răsuflă uşurat. Dar deodată Prasin se lasă într-un genunchi, cu mâna la piept.

Toţi se reped spre el. Prasin îi întinde mâna lui Finkelstein, cavalereşte. Apoi zâmbetul îi dispare într-o spumă roşie ce năpădeşte pe gură.

Zâmbetul acesta mirat, stins brusc de răceala morţii, îl va urmări toată viaţa pe Mihai Codreanu.

Lovit în plămân, cu o arteră secţionată, Prasin va muri în 10 – 15 minute, în drum spre Spitalul Militar din Copou.

Neîndemânaticul Finkelstein, miop, pus cu ochii în bătaia soarelui la o distanţă mare, nevăzând chiar nimic, a tras, credea el, mult într-o parte. Dar unde a nimerit?

Este arestat pe stradă, în timp ce se îndreaptă, parcă beat, spre Spitalul Militar.

Iaşul, în doliu Vestea morţii lui Prasin se întinde cu repeziciune incredibilă în tot oraşul. Lumea e şocată. Grupuri mari sc. 87 FILIT 2014 adună la spital şi la redacţia „Evenimentului" din strada Lăpuşneanu 44.

Cei patru martori ai părţilor: Mihai Codreanu şi Jaques Levin, Vasile Brăescu şi Ioan Maxim se întâlnesc la ora 10 şi întocmesc procesul-verbal, pe care îl predau poliţiei. Li se pune în vedere să aştepte acasă până când vor fi chemaţi la audieri. Deocamdată vor fi cercetaţi în stare de libertate. Aşa a dispus judecătorul de instrucţie care a preluat cazul, Osvald A. Teodoreanu. (Nimeni altul decât tatăl celor doi Teodoreni: Ionel şi Păstorel, pe atunci copii.)

A doua zi, pe 15 ianuarie, „Evenimentul" apare cu prima pagină în chenar negru, cu un titul mare: „Doliul nostru". Însuşi A.D. Xenopol, „marele nostru profesor", cum este numit în ziare, deplânge, în articolul de fond, moartea ziaristului Spiru Prasin. Se spun cuvinte mari, hârtia e gata-gata să se rupă sub greutatea lor. Trei zile la rând se păstrează chenarul gros.

Prin oraş se vorbeşte că vor fi arestaţi şi martorii.

Nicolae Gane, prefectul Iaşului, le ia apărarea, spune că a fost o fatalitate, „cei opt părtaşi la duel s-au dus la nenorocire ca nişte hipnotizaţi".

Primele acuzaţii şi regretele Scriitorul Eugen Herovanu, prieten

şi cu Codreanu, şi cu Prasin, împreună cu care a scris o piesă de teatru, îi acuză direct pe martori, care prin neştiinţa lor şi prin graba cu care au perpetrat duelul au provocat acest deznodământ tragic: „Nu zic nimic despre cele ce am auzit şoptindu-se, n-am curajul de a controla nimic, prea zdrobit încă de durerea ce o încerc prin pierderea acestui nepreţuit prieten. Dar am o senzaţie stranie când gândesc cu câtă uşurinţă a trebuit să lucreze aceia cari 88 FILIT 2014 au pregătit ieşirea pe teren, pentru a nu fi putut înlătura nenorocirea probabilă”.

Jaques Levin însuşi se întreabă, parcă smulgându-şi părul din cap: „Am putut oare cugeta noi vreodată că lucrurile vor ajunge atât de departe?”

Doar Codreanu nu zice nimic. E zguduit până în străfundul sufletului. Stă închis în casă, năucit de întâmplare, cu gheara fricii înfiptă în gât: dacă va fi arestat? E avocat de meserie, din când în când chiar îi mai vine câte un client la cabinetul din Strada Şcolii de Artă Nr.

1, ştie că duelul este interzis de lege şi că era dator să anunţe poliţia când a aflat de infracţiunea care se punea la cale. Or, el a ascuns totul şi a fost parte la toate actele ce aveau să culmineze cu moartea lui Spiru Prasin.

Alexandru Stroja dă vina pe uşurinţa cu care orice ştiutor al alfabetului, şi nu cu mult mai mult decât atât, poate să intre în gazetărie şi să semene în pagini prostia şi violenţa verbală din care, iată, pot apărea asemenea conflicte cu final tragic, ruşinoase pentru civilizaţia care „mai conservă încă ceva din timpurile medievale”: „De acolo porneşte adevărata nenorocire, căci pe când pentru toate carierele îţi trebuie un titlu, o diplomă căpătată în urma unor dovezi de capacitate, titlul de ziarist şi-l ia oricine singur. Admit cu toată convingerea că talentul să ţie loc de diplomă, dar aici e o nenorocire şi mai mare, căci oameni de talia lui Wolf Finkelstein, zis Scânteie, dar fără scânteie de talent, erijându-se în cronicari competenţi îşi permit a face quatrenuri nesărate la adresa doamnelor şi domnişoarelor. Sau crezându-se de acum înainte reprezentanţi ai opiniei publice, băieţei cu patru clase primare îţi vor face critica conferinţei cutărui profesor universitar şi vor proclama capacitatea sau incapacitatea cutărui şef de partid”.

Dar asta nu se întâmplă încă şi în zilele noastre?

89 FILIT 2014 Trista celebritate a lui Prasin Pe 15 ianuarie, seara, Mihai Codreanu vine la priveghiul bunului său prieten, alături de

Jaques Levin şi de vărul său, liberalul Gheorghe Gh. Mârzescu. Acum se află că Prasin îl provocase la duel, cu două luni înainte, pentru un motiv neclar, pe Mârzescu! Dar acesta, având martori care cunoşteau regulile, a putut respinge provocarea în condiţii onorabile. În sufletul gingaşului poet Codreanu încep să crească mărăcinii îndoielii şi ai remuşcării:

oare el n-ar fi putut face ca duelul să nu aibă loc?

Ar fi putut. Oricine ar fi putut dintre cei ce ştiau de duel. D.A. Greceanu scrie cu regret în articolul „Lângă un scriu”: „Nu ştiam nimic din cele ce se pregăteau în jurul nenorocitului şi scumpului nostru prieten Prasin şi de le-aş fi aflat, sunt convins că acest duel fatal n-ar fi avut loc”.

Pe 16 ianuarie Spiru Prasin este dus la cimitir de un cortegiu imens, în care se regăsesc cele mai importante figuri ale Iaşului, chiar politicieni, scriitori, ziarişti veniţi din Capitală şi din marile oraşe româneşti. Căci vestea s-a întins rapid în toată ţara, a fost preluată de presa franceză şi de acolo a ajuns în toată Europa şi a trecut şi oceanul, încât americanii au putut citi în acelaşi timp cu bucureştenii sau cu vienezii povestea morţii lui Prasin, pentru unii romantică, eroică, pentru alţii revoltătoare prin stupizenia ei, pentru alţii doar un fapt divers.

Celebritatea a căutat-o cabotinul Prasin? Iat-o!

Ultimul şi cel mai dureros adio „Evenimentul” din 16 ianuarie e plin de telegrame de condoleanţă de la politicieni, de la cele mai înalte insti

 tuţii, unde editorialele lui Prasin pătrundeau cu autoritate, de la scriitori, de la ziarişti. Pe prima pagină, mare, articolul de fond „Lui Spiru Prasin”, semnat de Mihai Codreanu şi de Jaques Levin, dar cu siguranţă scris doar de Codreanu, recognoscibil cel puţin după arta mânuirii, la fel ca în sonetele sale, a neologismelor şi a formulelor solemne, grandioase: „Noi din parte-ne, în urma unui lung şi strâns contact de ani de zile, cunoscându-i şi voinţa şi seriozitatea caracterului său, ca martori, faţă de încrederea ce ne-a dat-o, n-am putut decât a împlini cu sfinţenie mandatul nostru, convinşi fiind că toată aprobarea dispărutului ar fi fost pentru noi. Noi, cei care am fost martorii vieţii lui de lauri, prin fatalitate, martorii glorioasei sale stingeri, încheiem aceste sfâşietoare rânduri şi, îngenunchind înaintea sicriului deschis, aducem celui mai bun, celui mai leal şi celui mai

scump dintre prieteni, ultimul şi cel mai dureros adio”.

Între timp, ancheta nu stă pe loc. Ziarele scriu: „Părerea tuturor celor competenţi e că acest funest incident va fi judecat de tribunal. Se discută mult asupra faptului că martorii vor fi daţi judecăţei”.

Mihai Codreanu stă închis în casă, strivit de durere, de teamă, şi aşteaptă următorul pas al magistratului. Va fi dat pe mâna Justiţiei? În articolul din ziua înmormântării a încercat să se disculpe, parcă vrând să pareze o posibilă acuzaţie: dacă prietenul meu cel mai bun mi-a cerut să-i fiu martor, nu puteam refuza!

Duelul după Codul Penal, nu după ureche Codul Penal în vigoare la 1904 interzice duelul şi îi pedepseşte pe luptători. Dar în ce îi priveşte pe martori, are nişte scăpări.

91 FILIT 2014 Astfel, articolul 258 îi pedepseşte pe luptători, dacă nu există răniţi sau morţi, cu închisoare de la 15 zile la 6 luni sau cu amendă de la 100 la 500 de lei. Un risc pe care mulţi şi-l asumă pentru a-şi apăra onoarea şi de multe ori chiar pedeapsa primită e un fel de preţ al onoarei.

Nu se caută neapărat moartea celuilalt, puţine cazuri mortale sunt în istoria duelurilor româneşti. Lumea spune: s-a luptat, a fost amendat sau a stat câteva zile după gratii, a plătit pentru onoarea lui. Pedepsele blânde îi fac chiar pe străini să vină să se dueleze aici, sub puterea Codului Penal românesc. Mai ales ofiţeri şi nobili din Imperiul Austro-ungar trec graniţa şi se duelează la noi.

Articolul 259 îi pedepseşte pe luptători cu închisoare de la 15 zile la 4 ani atunci când survine rănirea sau moartea cuiva.

Şi în sfârşit, articolul 260 prevede că dacă duelul are loc fără martori sau fără respectarea regulilor stabilite, şi dacă din duel rezultă rănirea sau moartea unui luptător, „culpabilul se va pedepsi după dispoziţiunile generale cuprinse în această lege asupra omorului sau alte răniri corporale”.

Asta e tot ce scrie în Codul Penal despre duel.

Apare expertul în dueluri Unii interpretează articolul 260 în sensul că duelul ar fi permis, dacă se desfăşoară în prezenţa martorilor şi după reguli stabilite. Dar legiuitorul n-a vrut decât să se asigure că duelul, un act ilegal, va fi supravegheat de martori, ca să se poată da totuşi o rezolvare delicatelor afaceri de onoare şi ca nu cumva să poată fi ascunsă orice crimă sub masca duelului. Altfel spus, duelul e un 92 FILIT 2014 delict, unul cu statut special; iar duelul fără martori e un

delict de drept comun. Cel care ucide într-un duel cu martori nu va fi pedepsit ca un criminal de rând, ca pentru o crimă premeditată. Dar martorii? Despre ei, Codul Penal nu zice nimic explicit. Judecătorul de instrucţie Osvald Teodoreanu are de răspuns acum unei întrebări grele: duelul fiind o infracţiune, martorii sunt complici?

Trebuie ei judecaţi sau nu?

Întrebarea asta îl chinuie şi pe Codreanu. El află din „Evenimentul", care nu scapă nimic din mersul anchetei, că „judecătorul de instrucţie, dl. Osvald Teodoreanu, a invitat telegrafic pe dl. Horia Rosetti spre a veni mâine la Iaşi pentru a-i da oarecare lămuriri în privinţa regulilor duelului şi se-şi deie părerea asupra împrejurărilor cum s-a făcut duelul între d. Scânteie şi regretatul nostru director S. Prasin".

Horia Rosetti, fiul marelui om politic C.A. Rosetti, este considerat o autoritate în domeniu. A publicat de curând „Alfabetul scrimei şi codul duelului", o „lucrare aprobată de Ministerul de Război, Marele Stat-Major, prin decizia No. 48899/903", precum şi „Notules sur le fleuret et l'epée". (Cărţile acestea sunt aproape imposibil de găsit, dar norocul face ca ele să fi fost sursă de consistentă documentare pentru un volum accesibil, din 1926, al avocatului Ion I. Nedelescu, „Codul onoarei şi regulile duelului".)

Horia Rosetti vine la Iaşi în mare grabă, iar judecătorul de instrucţie îl numeşte expert în acest caz şi îi cere un raport.

Regulile duelului nu sunt înscrise într-un act oficial, nu au statut de lege. Sunt o cutumă. Într-o luptă, martorii pot stabili de comun acord anumite reguli, dar acestea nu se pot îndepărta prea mult de la cutumă şi de la spiritul cavaleresc al luptei. Martorii, chiar în cel 93 FILIT 2014 mai solid consens, nu pot stabili, de pildă, să se tragă de la un metru, repetat, până când moare unul, sau lupta să se dea cu tunul ori cu îmblăciul. De aceea martorii, când îşi asumă acest rol, trebuie să cunoască regulile. Şi dacă nu, să se informeze.

Finkelstein nu avea dreptul să se dueleze Codreanu a acceptat să fie martorul lui Prasin fără să aibă habar de uzanţele duelului. O spune chiar judecătorul de instrucţie în ordonanţa finală: „Mărturii lui Prasin nu erau mai competenţi decât ai lui Scânteie într-ale armelor şi duelului. Cu toţii abia ştiau despre duel atât cât se poate şti din dările de seamă de prin ziare. [Şi cu toate acestea]...erau chemaţi să dispună de viaţa mandanţilor lor".

Horia C.A. Rosetti, el însuşi fost magistrat, îşi ia treaba în serios. Descoperă că duelul a fost atât de prost pregătit, încât era greu de crezut că nu se va întâmpla o nenorocire.

În primul rând, zice expertul, duelul nu trebuia să aibă loc. Martorii lui Prasin puteau să respingă provocarea.

Pentru că Finkelstein, conform uzanţei, nu avea dreptul să provoace pe cineva la duel. Şi-l pierduse din ziua când, fiind insultat, în loc să încrucişeze armele cu netrebnicul, l-a dat în judecată. Asta l-a descalificat pentru totdeauna, nu mai putea provoca pe nimeni, niciodată, la luptă. Du-te la instanţă, plângăciosule, nu veni la mine să ne batem! – ar fi putut să-i spună chiar Prasin.

Dar nici el nu cunoştea regulile. În plus, era nerăbdător să calce pe trambulina morţii pentru a se proiecta pe culmile succesului literar.

Codreanu şi Levin ştiau de procesul lui Finkelstein, 94 FILIT 2014 căci presa ieşeană, inclusiv „Evenimentul”, la care ei lucrau, îl relatase amănunţit la vremea lui.

Povestea e simplă şi arată câte ceva despre ce fel de ziarist era Finkelstein şi despre moravurile ziariştilor de acum o sută de ani, păstrate intacte până azi.

Aflându-se în Ungheni cu o treabă oarecare, ziaristul de ocazie a mâncat la restaurantul unui anume Cezar Antoniade. La sfârşit, a cerut o reducere la nota de plată pentru nu se ştie ce motiv, probabil pentru simplul fapt că scria la gazetă. Fiind refuzat, s-a întors la redacţie şi l-a făcut pe patronul restaurantului cu ou şi cu oţet în ziar. I-a tras-o, cum s-ar zice azi. De aici şi calificativele date de Prasin, acelea de „şantajist” şi „insultător”. (Şi astăzi chestiunile personale devin, de multe ori, subiecte de presă.) Antoniade, în loc să ceară rectificări, retractări, l-a căutat pe Finkelstein şi i-a tras două scatoalce de s-a auzit la Vaslui. Pe stradă, de faţă cu toată lumea.

Atunci, în loc să-l provoace la duel pe atacator, bărbăteşte, Finkelstein a cerut reparaţii în instanţă. Prin aceasta s-a descalificat pentru totdeauna ca provocator.

Alte şi alte greşeli fatale Martorii s-au grăbit să-i pună faţă în faţă pe luptători chiar de a doua zi, deşi n-ar fi trebuit ca lupta să aibă loc mai devreme de 48 de ore, putând fi amânată şi mai mult, după aprecierea lor. Termenul uzual de minimum 48 de ore are noima lui. E un timp în care spiritele se mai răcoresc, se pot lua decizii mai înţelepte, nu la furie, se pot găsi căi de împăcare. Şi dacă nu se poate

evita lupta, măcar există un răgaz în care martorii să se documenteze.

Nu în ultimul rând, dacă s-ar fi respectat acest termen, exista o mare probabilitate ca poliția să afle și să împiedice lupta.

95 FILIT 2014 Codreanu nu avea voie să primească un mandat imperativ de la Prasin. Căci martorul nu e un simplu instrument al celui implicat în duel, nu e doar un executant al voinţei acestuia. El trebuie să arbitreze în primul rând insulta invocată. Exact ca un judecător. Şi dacă i se pare că este neîntemeiată, că nu reprezintă un motiv solid pentru duel, să respingă provocarea. Codreanu n-a stat pe gânduri. Apoi, martorul trebuie să fie un arbitru al luptei. Dar în loc să pună el condiţiile şi să vegheze ca ele să fie urmate întocmai de mandantul său, el a acceptat tot ce i-a cerut Prasin.

Când Prasin a cerut să i se dea locul dinspre răsărit, cu spatele la soare, martorii au acceptat: ce contează de unde tragi? Contează. Locurile trebuiau trase la sorţi.

Poate astfel Finkelstein n-ar mai fi avut soarele în ochi şi ar fi ţintit la o distanţă sigură pe lângă Prasin. Doar le declarase martorilor săi că nu avea de gând să-l ucidă.

Codreanu putea să îl respingă pe Finkelstein, chiar pe câmpul de luptă, pe motiv că este miop, deci inapt pentru trasul la ţintă. Şi faptul că nu mai trăsese niciodată cu arma era un motiv de respingere, tot aşa cum şi spada fusese refuzată pe acelaşi temei. Nu doar pentru că n-ar fi avut nicio şansă cu spada, dar s-ar fi putut răni singur. Codreanu trebuia să-i spună lui Finkelstein: du-te matale întâi şi fă câteva exerciţii de tir, apoi vino să te baţi. Nu pui pistolul în mâna chiorului şi a nepriceputului, că poate împuşca pe oricine. Pe teren, în Copou, mai erau şi doi doctori, şi doi birjari, în afară de martori şi de luptători.

Lanţul greşelilor nu se termină Martorii au ales greşit pistoalele. Finkelstein venise cu o pereche de arme noi, moderne, cu ţeava ghintuită, 96 FILIT 2014 cu mecanisme sigure, deci cu un tir mai precis. Ocheai lângă adversar şi glonţul se ducea chiar pe lângă, nu o lua aiurea, spre pieptul lui. Dar ei au ales pistoalele lui Prasin pe motiv că erau mai simple. Două puşcoace cu ţeavă lisă, loveau la întâmplare. Mai sigure ar fi fost două praştii. Prasin îşi cunoştea armele, ştia ce deviere are glonţul, aşa că a ţintit cu corecţia potrivită şi proiectilul a trecut, la fix, pe la urechea lui Finkelstein. Sau a fost şi la el tot o întâmplare? Oricum, o datorie a martorilor, ca organizatori şi arbitri ai luptei, era şi aceea de a reduce până la zero, dacă se poate, jocul

întâmplării.

Codreanu a încărcat pistoalele cu mâna lui, fără să se priceapă. Expertul a stabilit că le-a încărcat defectuos.

Dacă n-au explodat în mâinile trăgătorilor, rănindu-i, e neîndoios că nu puteau trage precis. Când vrei să nu împuşti pe cineva, e important să nu se ducă glonţul unde nu vrei. Dar şi dacă intenţionezi doar să-l atingi într-o zonă neletală, cum se întâmplă de multe ori în dueluri, e important să nu ocheşti la picioare, iar glonţul să nimerească în cap.

Tot Codreanu a măsurat şi distanţa dintre luptători.

Martorii o stabiliseră de cu seară la 20 de paşi. Dar se putea face o corecţie atunci, la faţa locului, ţinându-se seama de condiţiile de lumină de la acea oră, într-o dimineaţă de iarnă, de starea vremii, de tipul armelor folosite, de experienţa trăgătorilor etc. De la o distanţă mai mică, atunci când nu vrei să-ţi ucizi adversarul, poţi trage mai sigur pe lângă el. Dar şi aşa, Codreanu a făcut ca distanţa să fie încă şi mai mare decât cea convenită.

La reconstituire s-a stabilit că ori a întins pasul în exces, ori a numărat greşit, sub imperiul emoţiei, încât a rezultat o distanţă de 24 de paşi, „făcând imposibilă cea mai mică precizie a tirului”.

97 FILIT 2014 Vinovaţi, dar nu şi în faţa legii Judecătorul concluzionează în ordonanţa finală: „Expertul nostru găseşte pe martori „în culpă” din cauza „principalelor abateri de la regulile duelului”. Dacă aceşti patru tineri... (ar fi cunoscut regulile), ei n-ar fi luat deciziunea pripită pe care au luat-o, pentru a deplânge a doua zi moartea unui prieten scump, (...) o moarte pe care şi-o vor reproşa toată viaţa lor, deşi niciunul dintre ei nu poate fi acuzat că a dorit-o”.

Da, martorii sunt în culpă; da, nepriceperea lor a dus la moartea lui Spiru Prasin, spune Osvald Teodoreanu în ordonanţă. Pentru redactarea ei şi-a luat o săptămână de concediu. A rezultat o capodoperă. Decizia finală, bazată pe argumente istorice, morale, religioase şi juridice, de o logică impecabilă, într-o construcţie perfectă, este că martorii nu pot fi traşi la răspundere penală, nu sunt vinovaţi din punctul de vedere al legii. Doar moral, şi asta va fi o piatră pe inima fiecăruia toată viaţa. Cunoaşterea regulilor duelului nu este obligatorie. Ele nu sunt o lege a statului român şi numai în acest caz necunoaşterea lor n-ar duce la înlăturarea răspunderii penale.

„Martorii unui duel nu pot fi pedepsiţi ca complici ai unui delict,

căci ei n-au intenţiunea culpabilă de a înlesni duelul, ci de a face ca lupta să fie leală şi legală. Participarea lor la fapt este de aşa natură, încât fără de a lor cooperare delictul nu s-ar fi putut perpetra, totuşi această cooperare e impusă de lege chiar, pentru a scoate delictul din cadrul faptelor de drept comun", precizează judecătorul Teodoreanu.

Dacă martorii ar pune la cale duelul, în sensul că l-ar genera, dacă i-ar aţâţa pe combatanţi unul împotriva altuia, făptaşi direcţi sau dacă ar urmări un profit sau atingerea unui scop oarecare, atunci ar fi complici şi 98 FILIT 2014 legea i-ar pedepsi ca pe infractorii de rând, nu ca pe participanţii la duel, care se bucură de un tratament penal aparte. „Fiindcă delictele contra onoarei sunt de o natură deosebită de a delictelor comune, să le recunoaştem o jurisdicţiune specială, să avem o justiţie deosebită pentru delictele contra onoarei", postula respectatul jurist Constantin Dissescu în revista „Dreptul", nr. 36 din 1898.

Moartea nu vine la poeţi în haine de lucru Judecătorul de instrucţie a dispus scoaterea de sub urmărirea penală a martorilor şi trimiterea în judecată a lui Wolf Finkelstein-Scânteie.

Mihai Codreanu a răsuflat atunci uşurat, atât cât îl lăsa piatra de pe inimă. Abia după o lună şi ceva a revenit în paginile „Evenimentului" cu sonetele sale, la fel de siderale şi de reci ca înainte, parcă n-ar fi trecut viaţa unui om prin mâna autorului lor.

Finkelstein a fost condamnat în final la 6 luni şi o zi de închisoare. A fost un proces răsunător, relatat în toată presa românească şi în presa europeană, mai ales cea din Franţa. Era un subiect de senzaţie: un duel între ziarişti, un luptător rămas pe teren, numele unui scriitor celebru implicat în scandal şi, peste toate, un evreu în boxa acuzaţilor.

De după gratii, V. Scânteie a scris nişte reportaje despre viaţa de puşcărie, care i-au prelungit în timp celebritatea sinistră căpătată după moartea lui Spiru Prasin.

Numele lui Prasin a făcut iar înconjurul Europei, la proces. În Franţa a fost rostit mai mult şi mai apăsat decât dacă piesa lui îndrăzneaţă s-ar fi jucat la „Odeon".

Apoi nu s-a mai spus nimic despre el în ţara visurilor lui 99 FILIT 2014 de mărire literară până în 1909, când altă moarte senzaţională a vânzolit ziarele vechi şi a suflat praful de pe amintirea lui. Atunci, pe 8 februarie, într-un tunel feroviar din Saint Germain era

găsit trupul sfârtecat de tren al poetului Catulle Mendès. Un accident? O sinucidere?

Şi, vorbindu-se despre moartea aceea stupidă şi misterioasă, din colbul vechilor gazete a fost scos numele obscurului scriitor român, din Jassy, care a murit apărând cu arma în mână propria onoare şi bunul nume al marelui parnasian francez. Moartea nu vine la poeţi în haine de lucru; are accese de originalitate.

Un glonţ mai puternic decât opera Mihai Codreanu a publicat articolul „Lui Spiru Prasin”.

În ziua înmormântării. Apoi, după un an, găsind printre manuscrisele rămase de la prietenul său un caiet cu versuri inedite, a publicat articolul „S. Prasin ca poet”, scurt, aproape impersonal, doar câteva rânduri introductive, un sonet în întregime şi încheierea: „Cum se vede din sonetul acesta, calităţile poetice ale lui S.

Prasin, adăugate la acele ale prozei sale măiestre, îl fac să ocupe un loc de rândul întâi printre fruntaşii literelor româneşti, şi guvernul român şi-ar îndeplini o datorie sfântă către ţară adunând delaolaltă vasta şi valoroasa operă a prea distinsului şi prea nefericitului dispărut”.

Iată sonetul, ca să ne facem o idee:

Vraja lunii. Se revarsă-n jurul lunii sânge-n noaptea străvezie, Ţintuită-n diamante; iar din cadrul cese-nclină Sub un vaier lung de vânturi, mult mai trist când se alină, Se aude-un şuşot tainic şi de cruntă poezie.

100 FILIT 2014 Parc-o plângere s-arată în fior de armonie, De cutremură copacii de la creştet la tulpină, Nu o plângere duioa…

O, nu! Ajunge!

Vedea Codreanu cu adevărat un mare scriitor în Prasin, sau era doar glasul sufletului său apăsat de o remuşcare veche? Istoriile literare importante nu-l menţionează pe Spiru Prasin nici măcar la încăpătorul, concesivul „şi alţii”. N-ar fi singurul scriitor receptat cu exagerare în timpul vieţii, apoi uitat definitiv. Se pare că glonţul lui Finkelstein a făcut mai mult pentru posteritatea lui decât propria operă.

Manual de sublimare a suferinţei în cuvânt Asta a fost povestea acelui sângeros început de an.

Sadoveanu, amintindu-şi 30 de ani mai târziu, rezumă – frumos, cum numai el poate spune: „N-aş putea susţine că întâmplările acelea

stupide au vreo semnificaţie.

După cum n-au semnificaţe în sine nici primăverile înflorite ale Iaşului de odinioară. Tânărul acela cât un brad, fierbând de talent şi dragoste de viaţă, nu mai era în clipa următoare. Ucigaşul fără voie a rămas cu gura căscată şi cu ochii holbaţi, neînţelegând nimic. Nu l-a putut dumiri şi mângâia nici procesul absurd ce i s-a făcut, nici osânda de câţiva ani de închisoare (şic! – de fapt, doar 6 luni şi o zi, n.a.) ce i s-a aplicat. A rămas iremediabil trist şi mai miop, şi zilele care nu se mai isprăvesc i-a mormânt. Iar primăverile şi poezia au urmat a încununa neschimbat cetatea tinereţii noastre".

Şi zilele lui Codreanu, câte au mai fost până la capătul vieţii, tot aşa i-au fost: mormânt. Din care el n-a mai vor

101 FILIT 2014 bit niciodată.

Dintr-o asemenea adâncă suferinţă se va fi născut un sonet ca acesta, „Cum doarme diamantul", o adevărată artă poetică, un manual de sublimare a suferinţei în cuvânt:

Nu te-ngrozi, poete, de durere şi nu fugi de dânsa niciodată:

Ea face poezia mai curată şi-i dă o mai statornică putere.

Tu n-ai avea în vers o adiere Atât de caldă şi de parfumată, De n-ar veni din zarea-ndepărtată Pe-a suferinţei rază de mistere.

În piept suspinele când se frământă, Pe liră dulce, tot mai dulce cântă…

Şi-n melodii durerea-şi ia fiinţă…

Iar gemetele-s armonii pe strune, –

Căci poezia doarme-n suferinţă Cum doarme diamantul în cărbune.

Omul cu ochelari fumurii Anul următor, 1905, vine cu altă lovitură. Mergând din nou la Paris, tânărului Mihai Codreanu i se confirmă un diagnostic necruţător: încet-încet, îşi va pierde vederea din cauza unei boli congenitale. De acum înainte, de la 29 – 30 de ani, nu va mai scrie cu mâna lui şi nu va mai citi nimic cu ochii proprii. Va vedea lumea reală ca un joc de umbre, va avea percepţia vagă a unei realităţi 102 FILIT 2014 lipsite de culoare, năpădite de mirosuri şi de forme, dar în lumea nesfârşită a cărţilor nu va mai intra niciodată cu ochii lui, nici să le citească, nici să le scrie singur. Şi nici n-au trecut cinci ani de când anunţa, în volumul de debut, alte şase volume!

Văzând ochelarii fumurii din casa memorială, bastonul şi toate acele obiecte aşezate sigur, ca să nu le dărâme orbecăiala stăpânului,

nu poţi să nu te întrebi ce a pierdut literatura română odată cu vederea lui Mihai Codreanu. Ar fi apărut cărţile anunţate în volumul de debut? Poate altele? Şi dacă da, care şi cum? Nu vom şti niciodată. Însă şi întrebările fără răspuns din istoria literară contrafactuală au farmecul lor şi fac acum din Mihai Codreanu un personaj ieşit ca un vârf de gheaţă din valurile propriei opere. Omul e uneori chiar mai interesant decât scriitorul. Cât despre felul cum pierderea vederii i-a influenţat opera, aici nu există niciun dubiu.

Din poemele solare de la început, poetul se retrage în abstract, în lumea rece a ideilor şi a formelor pure. Iar pe de altă parte, întinderile fiindu-i refuzate, el rămâne să dăltuiască fin, la milimetru, în spaţiul finit al sonetului, atât cât îi permite memoria.

Vederea şi-o va pierde puţin câte puţin, ajungând ca la bătrâneţe să nu mai vadă deloc. Încet-încet, de la an la an, culorile se retrag în umbre, formele se fixează în stereotipii uşor de recunoscut, lumina migrează în sunet.

Cum prinde maestrul Codreanu şobolani Despre cât şi cum vedea maestrul – sau nu vedea –

există nenumărate legende. Rolurile lui în aceste poveşti se întind pe toată linia tipologică de la miopul care îşi 103 FILIT 2014 exagerează beteşugul până nefericitul orb completamente, un Milton bahluvian sau un Homer prins tragic în propria odisee.

Patriarhul presei ieşene de după Revoluţie, Aurel Leon, cel care în anii ’90 trăgea cu distincţie o curbă unificatoare între presa interbelică şi cea postrevoluţionară – cine nu-şi aminteşte de „Cafeaua de dimineaţă”, savuroasa lui rubrică zilnică din „Monitorul”? – povesteşte în „Umbre” o întâmplare hazlie cu Mihai Codreanu, pe care la rândul lui o ştia de la C. Săteanu (pseudonim al lui Carol Schönfeld), gazetar cultural şi traducător, autorul unor apreciate cărţi de anecdote din lumea literară.

Cică era prin 1909. Codreanu răspundea de partea literară a oficiosului liberal „Mişcarea” – ştim, patronat de vărul său, liberalul Gh. Gh. Mârzescu. Şi, neavând cu ce să-şi umple pagina într-o zi, a venit cu un articol neobişnuit:

„Cum se prind guzganii”. Un articol de altfel bine documentat, dar care nu se lipea nicicum de profilul ziarului. C. Săteanu, secretar de redacţie, i-a refuzat textul.

Ce-i cu asta? Pe cine interesează? Maestrul s-a supărat şi s-a dus

fuguţa la vărul său, Mârzescu, să se plângă.

(Avem aici, în treacăt fie spus, încă o confirmare a protecţiei pe care i-o asigura vărul liberal.) I-a zis că tot ce scrie el interesează pe toată lumea. Şi Mârzescu a decis să se publice articolul. Neavând ce face, C. Săteanu a pus textul în pagină cu un titlu uşor schimbat: „Cum prinde Mihai Codreanu guzgani”.

La un timp după aceea, mergând toată redacţia la o cramă din dealul Buciumului, un fel de te-am building de azi, Codreanu observă printre butoaie o capcană de şobolani.

— Singur am făcut-o, zice chelarul. După un articol din ziar.

La care Codreanu se întoarce spre ceilalţi şi strigă 104 FILIT 2014 triumfător:

— E modelul făcut de mine. Nu v-am spus că tot ce public eu interesează?

Momente magice de vedere înceţoşată întâmplarea e prea hazlie ca să nu fie povestită. Dar nu pentru hazul ei am consemnat-o. Ci pentru un amănunt care intrigă. Povestind cum Mihai Codreanu ajunge în cramă şi vede capcana de şobolani, C. Săteanu, citat de Aurel Leon, spune că „încă de pe atunci o făcea pe omul care nu vede bine”. Şi mai sunt şi alte mărturii care spun că maestrul într-adevăr nu vedea bine, dar şi că exagera. Sau când îi convenea, vedea, iar când nu-i convenea ceva, era orb de-a binelea: nu vedea, nu ştia.

Victor Ion Popa, care i-a fost student la Conservator, spune despre profesorul lui, idolul tinereţii sale:

„Înfăţişarea lui ciudată, silueta aceea neagră şi ţinută într-o eleganţă sobră, de nimic contrazisă, era o continuare, o realizare în fizic a sonetului său. Era armonie fără greş. Ne opream în drum, văzându-l cum trecea înalt şi drept, cu capul puţintel plecat în căutare, cu ochii duşi, pe jumătate orbi”.

Demostene Botez şi-l aminteşte pe Codreanu, în primii ani ai bolii lui, mergând prin Iaşi când singur, „cu acea sfială şi teamă caracteristică oamenilor cu vederea foarte împuţinată”, când susţinut discret de braţ de cineva. „Nu ştiu nici acum – scrie Botez în anii ’70, la aproape 20 de ani de la moartea lui Codreanu – dacă pierderea vederii sale a fost la un timp oarecare totală, sau dacă în decursul anilor a avut fluctuaţiuni”. Mai spune că, la bătrâneţe, când se ştia că nu mai vedea deloc, Codreanu tot îşi surprindea prietenii cu câte un 105 FILIT 2014 moment magic de vedere înceţoşată, ceva ca deschiderea fulgerătoare

a perdelei într-un aparat de fotografiat rablagit: „Păstrase un anumit câmp vizual, un anumit punct al pupilei, cu care vedea când te cuprindea în sfera lui. Pesemne că acest punct era lateral, căci, atunci când Mihai voia să te vadă, întorcea puţin capul într-o parte şi-ţi spunea pe nume, luminându-şi faţa, poate de bucuria de a te fi întâlnit, poate de satisfacţia de a fi putut să te vadă şi să te recunoască".

Dar tot Demostene Botez afirmă, ceva mai încolo, că Mihai Codreanu nu-l mai recunoştea, la bătrâneţe, decât după voce: „Sunam. Minunata lui soţie, Katy, care-l îngrijea, îmi deschidea, eu strigam: „să trăieşti, Mihai"; el îmi răspundea, zâmbind satisfăcut, fiindcă mă recunoştea după glas: „Ei, bată-te să te bată, Demostene".

Ultima cochetărie a bătrânului poet Profesorul şi publicistul Traian Gheorghiu a fost un apropiat al lui Codreanu. În anii '40 mai ales, venea în fiecare sâmbătă după-amiază acasă la maestru, la Vila „Sonet" şi rămâneau împreună până spre miezul nopţii.

Devenea pentru jumătate de zi secretar: făcea corecturi pe şpalturi, îi citea maestrului cărţi, scrisori, ziare şi scria ce-i dicta el: poezii, articole, corespondenţă, aforisme, pe care autorul le avea deja în cap, rânduite şi cizelate cu grijă în săptămâna scursă de la ultima întâlnire.

Profesorul Gheorghiu fiind doctor în drept şi în filosofie, afinităţile comune îi duceau pe cei doi în discuţii pasionante, până târziu, despre autorii preferaţi ai maestrului: Platon, Francis Bacon, Immanuel Kant, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson. „Încă de la vârsta de 32 de ani, progresiv, i-a slăbit vederea, dar orb, aşa cum s-a 106 FILIT 2014 afirmat, n-a fost niciodată", afirmă tranşant Gheorghiu în „Miercurile de la „Însemnările ieşene".

Pe de altă parte, Otilia Cazimir vorbeşte în „Prietenii mei scriitori" despre un Codreanu orb complet la bătrâneţe – în tot deceniul final, dacă nu şi mai devreme, nu doar în ultima etapă, de suferinţă la pat. Ei se ştiau dinainte, dar au devenit foarte apropiaţi abia după război, când poeta îl vizita des la Vila „Sonet". Iată-l într-o descriere din această perioadă: „Fuma, mânca, circula prin casă şi-ţi vorbea uitându-ţi-se în ochi, întocmai ca un om care vede. Nu spunea niciodată: „Mi-a citit cineva cutare carte"... Ci, direct şi sigur: „Am citit cutare carte".

Era ultima cochetărie a maestrului: să nu i se observe infirmitatea, ca să nu fie compătimit. Şi ajunsese să-şi educe cu atâta

precizie gesturile şi reflexele, încât nimeni n-ar fi bănuit că era orb. Doar mâna îi rătăcea uneori în jurul scrumierei sau pe lângă pahar, până ce-şi fixa bine locul fiecărui obiect".

„Lumină n-a văzut de multă vreme".

Tot din acea perioadă, poetul Horia Zilieru şi-l aminteşte astăzi cum mergea pe stradă dus de mână de soţia lui aşa cum sunt conduşi orbii, în cealaltă mână având bastonul. Nu alb, că asta ar fi anulat „cochetăria" remarcată de Otilia Cazimir, dar un baston totuşi, cu care ciocănea în marginea trotuarului ca să ţină drept pe o hartă imaginară bornată cu sunete. „Era pe stradă şi l-am văzut trecând ca un centurion roman, căci avea această impozanţă a înfăţişării, chiar dacă era condus de cineva".

Că n-a fost orb complet şi mai avea un firicel de lumină în coada ochiului, un punct minuscul prin care primea un semn vag de lumină, fără să vadă totuşi ceva, 107 FILIT 2014 acesta e doar un amănunt clinic valabil pentru un nevăzător oarecare, pacient la Oftalmologie, sau pentru medicul lui curant, nu pentru un poet. Cert e că el nu mai vedea din tinereţe să scrie şi să citească şi asta i-a schimbat total viaţa de scriitor şi opera. Ce importanţă avea că vedea formele unui copac, dacă nu şi verdele?

Pentru om poate conta, dar omul s-a dus, în vreme ce opera poetului a rămas, iar în această operă verdele nu apare, e doar amintit, sugerat. Şi dacă vedea conturul unui bloc, dar nu şi literele, iarăşi nu înseamnă mare lucru pentru scriitor.

Dacă ar fi să-l credem pe el, pe autorul sonetului „Orbul", scris cu doi ani înaintea morţii, orbirea totală l-a ajuns cu mult înainte de 79 de ani: „Lumină n-a văzut de multă vreme"...

Peruca maestrului şi vederea ocazională Luându-i vederea, din nebăgare de seamă Dumnezeu îi luă lui Codreanu şi părul din cap. Bărbatul frumos şi sobru, cu profil de efigie – cum îl descriu prietenii – se trezi destul de timpuriu că părul lui abundent şi pieptănat frumos pe spate îi părăseşte capul. Din acel moment începu să poarte perucă. A fost văzut cu peruca lui Romeo şi cu ale altor personaje de teatru. În felul acesta, ca o ironie crudă, omul care visase din adolescenţă să devină actor, dar n-a jucat decât o dată pe scenă, ieşea în lume ca un actor adevărat, cu peruci de recuzită –

căci, cum ar fi spus Shakespeare, ce e lumea, dacă nu un teatru, iar noi toţi, actorii ei? Acest amănunt trece cu o autoironie amară

într-un sonet, „Autobiografie postumă”:

108 FILIT 2014 Cât mi-am purtat prin lumea voastră pasul, Povestea-mi fu povestea tuturor a:

Născut la anul, luna, ziua, ora…

Şi mort la anul, luna, ziua, ceasul…

Musteţi şi barbă, rase. Fruntea, nasul şi gura, potrivite. Prea sonora şi fastuoasa Muză mi-a fost sora;

Parnasul, Patrie… şi cal, Pegasul.

Nu mai rămâne nicio îndoială l-am suferit mereu de plictiseală la un englez cu splina ostenită…

Şi-aşa m-am strecurat ca o nălucă, Miop şi slut cu haină-n veci cernită;

Iar semn particular – purtam perucă.

Lăsând la o parte voluptatea masochistă cu care maestrul se autoflagelează, avem un indiciu de la sursă:

se declară miop! Nu orb, nu nevăzător. Un fleac! Şi slut – dar aici nu-i dă nimeni dreptate: se alintă!

Acest sonet a fost scris de Codreanu, într-o primă formă, în 1913, pe ultima foaie dintr-o condică de prezenţă a studenţilor de la Universitatea „Al. I. Cuza”, condică aflată la Arhivele Statului din Iaşi, în colecţia „N. A.

Bogdan”. Va fi definitivat mai târziu şi publicat în volumul „Cântecul deşertăciunii”, în 1921.

Aşadar, sonetul e scris în 1913, la opt ani de la diagnosticarea bolii, moment din care, aşa cum mărturiseşte în „Amintirile unui vechi profesor”, n-a mai citit nimic cu ochii lui şi nici n-a mai scris.

Dar adevărul unde e, maestre?

Adevărul e în document. Documentul nu minte. Şi 109 FILIT 2014 nici maestrul. Deşi nu mai vedea, putea să scrie texte scurte „în orb” şi în 1913 şi mai târziu. La Biblioteca Universitară din Iaşi se găseşte o carte cu autograful Codreanu din 1946! – atunci, la 70 de ani, chiar nu mai vedea.

L a bătrâneţe şi-a pierdut vederea de tot. Poate că în public încerca să ascundă asta, cum spune Otilia Cazimir, dar acasă, în faţa Catiei, nu avea de ce s-o facă. O fotografie înduioşătoare din Vila „Sonet” ni-l arată stând în fotoliu şi pipăind, ca s-o recunoască, o pisică ţinută în braţe de „doamna Katy”. Ochii ţintesc în altă direcţie, faţa e încordată şi nedumerită.

Minune: părul maestrului creşte la loc!

Revenind la anul când a scris „Autobiografie postumă".

1913, deducem că poetul era deja chel la 37 de ani. Băgând de seamă că l-a oropsit prea tare luându-i şi vederea şi părul, Dumnezeu făcu o minune care îi uimi pe amicii poetului şi le dădu apă la moara ironiilor: făcu să-i crească părul la loc! Codreanu putu să renunţe la perucile de la teatru, mai ales că de-acum nici nu mai era director şi nu mai avea acces la recuzită. Dar părul revenit miraculos pe scalpul năpăstuit nu egala bogăţia falsă a perucii, aşa că maestrul purtă de-atunci încolo, toată viaţa, o bască trasă adânc pe cap şi pe-o parte, ca pictorii de la Barbizon. Aşa îl vedem în mai toate fotografiile începând de la vârsta a doua. Basca e acolo, în Vila „Sonet". Agăţată în cuier, parcă pluteşte ca o meduză neagră într-o apă limpede.

Omul acesta singuratic şi misterios, cu vederea puţină, şi tot mai puţină, mergând adesea la braţul cuiva, omul pe seama căruia amicii făceau glume: ba că nu-şi 110 FILIT 2014 vede vârful ghetelor, ba că e însetat de bani, ba că ar produce cu capul mai mult păr decât idei, omul acesta, aşadar, spune Demostene Botez, „era totuşi, prin nu ştiu ce ironie sau paradox, unul dintre cele mai cunoscute personaje din Iaşul acelor timpuri de pe la 1910. Atitudinea oamenilor faţă de el împrumutase sau se adaptase straniului persoanei sale: era una de observaţie, de puţină uimire şi de un respect reţinut, fără manifestări de afecţiune.

Era salutat cu ceremonie, cu solemnitate".

O chestiune de respect Acesta era Mihai Codreanu. O vedetă – în acele vremuri când nu se pomenea de televiziune şi de Internet.

Oraşul îşi respecta oamenii de seamă nu doar prin gesturi publice, ale statului, ci şi prin salutul solemn al omului de pe stradă. Nu e prima oară când constat, umblând pe urmele tot mai puţin vizibile ale lui Mihai Codreanu, că statutul intelectualului – chestiune intens dezbătută astăzi – e încă un motiv de nostalgie pentru contemporani.

Într-una din zilele documentării, urcând pe Copou cu amicul Alex Savitescu, profesor de jurnalism la Universitate, în șuvoiul de oameni care curgea la vale l-am recunoscut pe marele istoric Alexandru Zub. Mărunt de statură, nici măcar cât opera lui pusă carte peste carte, slab, căra într-o mână o geantă de piele umflată de un conţinut misterios, iar în cealaltă o ditamai sacoşă de plastic, din cele de la hypermarket, burdușită cu hârtii şi cu unele mărunţişuri

cumpărate în drum. Şi pentru noi, oameni încă tineri şi puternici, poverile profesorului ar fi fost cel puţin incomode. Venerabilul academician, om la 80 de ani, fost deţinut politic, îşi căra ba

111 FILIT 2014 gajele, în acea amiază încinsă, cu o forţă surprinzătoare şi cu o modestie bună de dat ca pildă în şcoli şi în biserici.

Cât l-am avut în bătaia privirii, de la Academie şi până jos, la Fundaţie, nu s-a oferit nimeni să-l ajute, să-i preia măcar câţiva paşi sarcinile grele. Nimeni, dar absolut nimeni nu l-a salutat, ca altă dată pe Mihai Codreanu, nici „cu un respect reţinut", nici „cu ceremonie, cu solemnitate". În niciun fel. Şi cu siguranţă că nici pământ n-a primit din partea municipalităţii, în semn de recunoaştere şi de mulţumire, asemenea sonetistului, ca să-şi ridice o casă.

La „Viaţa Românească", altă viaţă!

Un moment important în cultura română este apariţia, la Iaşi, pe 1 martie 1906, a revistei „Viaţa Românească", sub conducerea lui Constantin Stere şi Paul Bujor. De fapt, motorul acestei locomotive impetuoase care a tras cultura naţională înainte o bună bucată de veac era, chiar înainte de retragerea lui Stere, Garabet Ibrăileanu, cel care „a întocmit ideologia critică a revistei, dezvoltând-o până la proporţiile unui sistem de estetică" (George Călinescu). Printre scriitorii strânşi în jurul lui, Mihai Codreanu va face o figură aparte. El nu se încadrează nici pe muchie, nici cu de-amănuntul în linia revistei. E un parnasian – „cel mai de preţ dintre parnasienii noştri", cum îl numeşte Pompiliu Constantinescu – printre poporanişti, un extraterestru vaporos printre scriitorii înfipţi vârtos în pământul strămoşesc, mâncători de vânat fript la proţap, în jurul lui Sadoveanu, cu mămăligă şi cu usturoi. Nu se încadrează, dar îl găsim în această grupare fiindcă un curent atât de puternic, care a antrenat elita intelectuală a Iaşului, nu 112 FILIT 2014 avea cum să-l ocolească. Dacă nu erai validat ca scriitor de „Viaţa Românească", nu existai sau n-o mai duceai prea mult. Câţiva mofturoşi s-au ţinut deoparte, cocoţaţi pe un prestigiu căpătat cum-necum înainte de apariţia revistei, pe alţii i-a ocolit revista. S-a dovedit până la urmă că „Viaţa Românească" a avut dreptate. Cu timpul, zice Victor Ion Popa, „unii scriitori cu vază, nedreptăţiţi de redacţie, nu aveau să mai fie crezuţi nici aşa de scriitori, nici aşa de nedreptăţiţi".

Când Ibrăileanu a sunat adunarea, fiecare a venit cu armele lui

şi, printre artilerişti ca Mihail Sadoveanu, George Topârceanu, recrutat de urgenţă de la Bucureşti, Alexandru A. Philippide, fraţii Ionel şi Păstorel Teodoreanu, Jean Bart, Spiridon Popescu, Calistrat Hogaş, iată-l şi pe Codreanu cu instrumentele lui de gheaţă, scriind versuri eterice, aşezate pe propria lor frumuseţe, nu pe ideologia şi pe estetica promovate de Ibrăileanu. Ceilalţi se ridică „pe căi noi la estetism şi la naţionalism", cum zice tot Călinescu, Codreanu se întoarce maiestuos la izvoarele parnasianismului şi bea din aceeaşi apă din care José María de Heredia făcuse vin cândva – unii spun că nu şi-a egalat niciodată modelul, dar asta e de-acum treaba criticilor literari.

Poetul intră în casă, ziaristul rămâne la uşă „Viaţa Românească" a fost un vehicul eficient pentru sonetele lui Codreanu, un cal cu aripi care l-a dus până la cer. Era deja un poet cunoscut, dar publicând cu garanţia de calitate a „Vieţii Româneşti", a împrumutat şi el ceva din credibilitatea revistei, s-a desprins definitiv de imaginea de poet al rubricilor galante şi a devenit acel sonetist grav şi elegant pe care îl ştim. Aici a atins 113 FILIT 2014 apogeul. Puţini poeţi au putut vreodată, ca Mihai Codreanu, să intre atât de intim în inimile cititorilor lui, în conştiinţa unui oraş. Când apărea revista, îşi aminteşte Păstorel Teodoreanu, pe atunci elev la „Liceul Internat".

„Trecea din mână în mână şi nu cred să se fi aflat caiet de cursuri al vreunuia din cei ce o citeau, în care să nu se fi găsit transcris măcar un sonet, din acelea care mai târziu au alcătuit „Statuile". Elevi şi eleve le recitau la producţiile de liceu şi conservator şi în fiecare zi pe coridoarele tuturor şcolilor, iar duminica şi sărbătorile la cofetăria „Georges" de pe strada Lăpuşneanu şi pe băncile din grădina publică a Copoului".

Codreanu făcea, aşadar, artă pentru artă. Avea „o anumită concepţie de artă, detaşată de viaţă şi de cotidian, care preţuia cu precădere valorile şi noţiunile abstracte".

(Demostene Botez).

Din când în când, ieşind din turnul lui de fildeş, scria câte un articol ceva mai implicat. Scria mult şi despre orice. Gazetarul Mihai Codreanu n-ar trebui ocolit de ziariştii de astăzi. Juristul şi scriitorul îşi dau mâna în texte cu argumentaţie şi stil ce ar putea fi oricând sursă de regenerare pentru producţia cu scriitură proastă şi fără idei care umple paginile gazetelor de azi. Muzeul n-a păstrat nimic ilustrativ pentru faţeta asta a personajului, doar o diplomă din partea

sindicatului ziariştilor din Iaşi, deşi el toată viaţa a scris la ziar – de la articole de umplutură, despre cum se prind şobolanii, până la analize politice, literare şi texte puternice despre patriotism, educaţie, morală. Era un gazetar respectat.

În 1934 chiar a fost ales, ca recunoaştere, membru de onoare al Sindicatului Ziariştilor Profesionişti din Iaşi, instituţie inexistentă în epoca noastră, alături de alte nume mari: Mihail Sadoveanu, Garabet Ibrăileanu, Otilia Cazimir, Ionel Teodoreanu, Petre Andrei. Nu găsim 114 FILIT 2014 în muzeu nimic legat de gazetărie pentru că Mihai Codreanu însuşi n-a păstrat nimic. Parcă, venind acasă, lăsa de fiecare dată la uşă, ca pe o haină pe care o iei a doua zi, latura lui de gazetar. Şi intra doar scriitorul, întregind un microcosmos intim, construit demiurgic în jurul lui.

„Înfăşurat în glorie ca într-o mantie”.

Venea rar în redacţia „Vieţii Româneşti”, întotdeauna îmbrăcat în negru, cum se şi prezintă într-unul din sonetele sale, fuma tot timpul pipă şi se învârtea cu pas domol, tăcut, în jurul mesei lungi evocate de Ionel Teodoreanu în „Masa umbrelor”. Rar deschidea gura să spună ceva, o vorbă de spirit care înviora brusc atmosfera de multe ori încinsă de polemici, şi râdea şi el de glumele lui, semn că în spatele imaginii grave, de cioclu meditativ, se ascundea de fapt un ghiduş fără pereche, genul acela care te surprinde întotdeauna, ca o statuie vivantă ce iese brusc din încremenirea ei şi te ciupeşte de obraz. „Uneori, ne lua pe câte unul într-un colţ, – îşi aminteşte mai tânărul prieten Demostene Botez –, ne ţinea acolo de-un nasture şi ne spunea o snoavă, de multe ori decoltată – căci nu-i displăceau glumele fără perdea. Şi o spunea încet la ureche, nu ca să-i imprime mister, dar pentru că se sfia de domnul Ibrăileanu”.

Iată-l şi sfios pe insolentul Codreanu! Cel care fluiera la galele de sfârşit de an universitar şi care, la petreceri, cobora în subsolul limbii române şi lopăta de-acolo cele mai grele expresii, ce-ar fi ars până şi urechile unui birjar sau al unei cătane.

Încă de la primul volum era „înfăşurat în glorie ca într-o mantie”, cum îşi aminteşte Sadoveanu. Dar asta nu-l 115 FILIT 2014 făcea să umple singur planeta. Nu era genul acela de scriitor coborât cu hârzobul din cer, buricul pământului.

Respectul nu fusese abolit din relaţiile scriitorilor şi nu dispărea nici la agape, nici când îşi încrucişau spadele în lupta de idei. Asta era

atmosfera de la „Viaţa Românească”:

una construită pe prietenie, pe respect, pe valoare.

„De altfel, acestea erau în Iaşi raporturile dintre tinerii scriitori şi cei vârstnici”, aflăm de la acelaşi Demostene Botez.

Mai mult pe-afară decât înăuntru Folosind un termen împrumutat din lexicul politic, putem spune că Mihai Codreanu era mai mult simpatizant al „Vieţii Româneşti” decât membru. Nu se integra organic. Sonetele lui reci, cu străluciri de cristal, contrastau cu literatura palpitând de viaţă autentică, de la pământ, cum se spune. El şi Topârceanu erau nasturii strălucitori adăugaţi la o ţinută sobră, de ceremonie. Dar exista, dincolo de preferinţele estetice, comuniunea aceea superioară a unor intelectuali care-şi ştiau bine rostul în vremea lor, prieteni buni pe deasupra. Se întâlneau adesea „la Ermacov, la apetitive, în odăiţa din fund de la Smirnov, magazine de delicatese şi băuturi renumite în Iaşul din acea vreme, la Mută, la Stein, la Pavilion în Păcurari”, la „Bolta Rece”, la „Tuffli” sau la Samoilă, pe Lăpuşneanu.

Aici, la Samoilă, a înfiinţat Codreanu, în 1932, „Academia liberă”. O denumire pompoasă pentru acelaşi grup de scriitori şi de intelectuali din toate ramurile, oameni de şpriţ şi de spirit, ale căror taifasuri s-au numit de atunci încolo şedinţe. Mai mult sau mai puţin acade

116 FILIT 2014 mice. Atunci Codreanu cobora de pe Parnas pe pământ ieşean şi devenea sufletul petrecerii. Era inteligent şi plin de umor. Vorbele lui de duh, versurile licenţioase improvizate cu mare uşurinţă, duelurile epigramatice, comentariile ironice, glumele fără perdea veneau îi jerbe şi îi sporeau vinului puterea.

Pe puntea unei corăbii de hârtie Îi plăcea verbul tare, neaoş, fără perdea, şi îl cultiva cu o naturaleţe de marinar în tavernă, însă fără acea vulgaritate.

Nici măcar pudicul Sadoveanu nu se putea supăra pe el. O petrecere fără Codreanu era, cum se spune, ca nunta fără lăutari. Numai la vânătoare nu se ducea cu prietenii. I-ar fi împuşcat! Şi aşa a dus-o până pe la 70 de ani, când moartea a început să-i rărească prietenii vechi. Dar îşi făcea alţii tineri şi îi primea cu drag la Vila „Sonet”. Iubea viaţa. Şi în toată opera lui s-a străduit să ascundă asta! Din raţiuni estetice, dintr-un temperament specific şi, fără îndoială, din cauza bolii de ochi. E greu de închipuit ce sfâşiere lăuntrică producea procesul acesta continuu de răcire forţată a lavei.

Ibrăileanu surprinde asta magistral într-o imagine de o forţă

cutremurătoare: „Sentimentele la acest poet sunt comprimate. În subsol dinamul e puternic, dar sus lumina e albă şi rece şi abia trimite o slabă lumină împrejur”.

Codreanu nu poate fi rupt de „Viaţa Românească”, în ciuda unei asemenea alăturări nefireşti. Pe puntea acestei corăbii de hârtie, plecate în căutarea unor tărâmuri noi, a cunoscut cele mai mari izbânzi literare.

117 FILIT 2014 Sofia Beţina şi o floare Anul 1906, anul apariţiei „Vieţii Româneşti”, dar şi al începerii lucrărilor la Palatul Culturii, edificiu civil grandios, neegalat în ultima sută de ani, îi mai aduce două evenimente importante.

Întâi, pe 8 aprilie, la 30 de ani, se căsătoreşte cu Sofia Beţina Veker. Vor trăi împreună 40 de ani.

Dintr-o fotografie cu tonuri veştejite de timp, ne priveşte de sus, de pe perete, o tânără robustă, planturoasă, la braţul lui Mihai Codreanu. Ea priveşte spre obiectivul aparatului de fotografiat, el se vede din profil;

ţine în mână o floare şi o miroase vrăjit, pare să nici nu ştie sau să nu-i pese că este fotografiat. Femeia aceasta, despre care nu se ştie mare lucru, i-a fost şi soţie, şi secretară, şi infirmieră, prietenă şi confidentă.

Căsătorit cu menajera Sofia Beţina moare în 1946. Atunci Codreanu, ajuns la 70 de ani, se căsătoreşte a doua oară, repede, din motive uşor de înţeles la vârsta şi la starea lui de sănătate. O ia pe Ecaterina Hare, menajera lui, mai tânără cu 35 de ani.

Poetul Horia Zilieru, care l-a cunoscut pe Codreanu, spune că maestrul s-a căsătorit cu servitoarea pentru că aşa, împreună, căpătau mai uşor cartelă de pâine atunci, în anii de foamete de după venirea comuniştilor la putere. Codreanu trăia atunci într-o sărăcie umilitoare.

În plus, căsătorindu-se, mai spune Horia Zilieru, se asigura că va avea lângă el o infirmieră până în ultima lui zi. Era bătrân şi orb, avea nevoie de îngrijire zi şi noapte. Cum s-ar zice azi, a fidelizat-o. Dar nu era nevoie de un act civil ca să o fidelizeze. Ecaterina Hare n-ar fi 118 FILIT 2014 plecat de lângă dânsul nici bătută. Şi nu pentru că acolo avea un acoperiş deasupra capului, nu pentru că fusese toată viaţa servitoare şi nu ştia să facă altceva, vreo meserie acceptată în noul regim, ci pentru că ea îi era credincioasă într-un fel aparte: ca un câine. Ar fi murit pentru el.

Sfat prietenesc de la Coana Chiriţa Când s-a stins Beţina, actorul Miluţă Gheorghiu, fostul lui student la Conservator, i-a spus lui Mihai Codreanu:

— Coane Mihai, însoară-te cu femeia asta şi lasă-i dânsei tot. Doar n-o să iei averea în pământ. Femeia asta te-a slujit toată viaţa şi te va mai sluji. Dacă păţeşti ceva, ce se va întâmpla cu ea? îi eşti dator cu asta.

Codreanu l-a ascultat pe discipolul său – și bun prieten.

Deşi pus pe coji de nucă de puterea proletară, sărăcit până la înfometare de inflaţie, era încă un bărbat frumos la 70 de ani, încă mai avea casa lui – o parte, etajul dându-i-l nepoatei Eliza –, încă era pur şi simplu poetul Mihai Codreanu, s-ar fi putut însura cu orice doamnă distinsă din Iaşi, dar a ales cu înţelepciune să o ia de nevastă pe servitoarea lui credincioasă.

Mai târziu, când i-a venit şi lui rândul la amarul bătrâneţii, Miluţă Gheorghiu s-a însurat și el cu menajera, mult mai tânără, și i-a lăsat ei casa.

Ecaterina, basarabeanca Ecaterina Hare era menajeră în casa lui Codreanu de la 19 ani.

119 FILIT 2014 S-a născut în 1911, în satul Bravicea din judeţul Orhei, în Basarabia. Mânată de sărăcie, a trecut Prutul în vechiul Regat, unde pâinea părea mai albă şi mai la îndemână. Era analfabetă, ca multe fete de la ţară din acea vreme şi ca din ce în ce mai multe fete din vremea noastră. S-a bucurat să găsească adăpost şi hrană în casa poetului.

Patru clase le termină abia în 1940, chinuit, cu media generală 5, 75. Nota mică ne îndreptăţeşte să presupunem că maestrul n-a dat şi el, româneşte, un telefon, n-a pus o vorbă bună pentru menajera lui. Să fi luat și ea măcar un 6 rotund! mai târziu, când comuniștii au întors lumea pe dos şi meseria de menajeră n-a mai fost recunoscută, a urmat și un curs de coafeză, în 1945, dar n-a profesat niciodată. Poate doar acasă, pe părul soţului ei, revenit miraculos sub bască, să se fi exersat. Aşa că nu o putem bănui de implicare în gospodăria literară a soţului nici cu gândul, nici cu fapta. Pentru asta, maestrul avea o secretară. Dar se poate spune cu certitudine că n-a fost doar o simplă menajeră şi infirmieră. N-avea carte, dar poseda într-un grad înalt intuiţia valorii omului pe care l-a slujit toată viaţa. Îl idolatriza.

Aşa crede Ion Arhip, nimeni altul decât fostul director al

Muzeului Literaturii Române din Iaşi, cel ce a înfiinţat muzeul din Vila „Sonet”. L-a cunoscut pe Mihai Codreanu.

Prin anii ’50 mergea aproape săptămânal la el acasă, miercurea, când ţinea un fel de cenaclu. De câteva ori a fost invitat chiar să rămână la masă, ceea ce era o mare onoare pentru oricine din rândul tinerilor care veneau la maestru ca la un apostol, propovăduitor al poeziei adevărate în deşertul proletcultismului. Se întâmpla în ultimii ani de viaţă ai poetului, după ’54, când căpătase o pensie de la statul comunist şi o ducea acceptabil de-acum, avea ce să pună pe masă şi pentru alţii.

120 FILIT 2014 – Dacă Mihai Codreanu i-ar fi cerut, femeia aia s-ar fi pus în genunchi şi i-ar fi pupat tălpile. Era de o supuşenie incredibilă şi de un devotament rar, până la jertfa de sine. Îl ducea de mână, îl spăla, îl îngrijea ca pe un copil, a fost până în ultima clipă sprijinul lui. M-a uimit şi m-a mişcat adânc această abnegaţie dusă până la extrem!

— Îşi aminteşte bătrânul. La 86 de ani, memoria lui e proaspătă şi activă ca la şcolarii puşi pe vânat premii.

Vorbea urât, cu mâinile-n şold Ecaterina Hare avea şi un bun simţ înnăscut. Femeia de la ţară prinsese repede fasonul lumii selecte care se preumbla prin casa maestrului, dar nu a nutrit niciodată ambiţia de a se integra în acea lume. Şi-a păstrat cu modestie condiţia de fată în casă chiar când a devenit doamna Codreanu.

Ion Arhip a cunoscut-o destul de bine, mai ales în perioada când au lucrat împreună la deschiderea casei memoriale.

Uneori, când ceva o scotea din sărite, ieşea din ţinuta ei sobră de menajeră la conaş sau de soţie a marelui scriitor; atunci vorbea urât şi blestema fără reţinere, cu mâinile-n şold, te porcăia în stilul celei mai imunde mahalale.

Doamne fereşte să fi intrat în gura ei! Nu te mai spăla toată apa Bahluiului! Devenea o adevărată ţaţă, îşi aminteşte Ion Arhip, arăta o faţă respingătoare. În rest, despre ea, numai de bine spun toţi cei care au cunoscut-o.

Vizitatorii Vilei „Sonet” îndreaptă şi ei un gând de recunoştinţă spre dânsa când văd cât de bine a păstrat totul, din aceeaşi simplă, dar profundă credinţă în valoarea omului pe care l-a slujit: cărţi, mobilier, tacâmuri, sta

121 FILIT 2014 tuete, tabachere, ceasuri pe care maestrul le-a

atins, le-a pipăit cu degetele lui tremurătoare ca picioarele de păianjen, iar ea le-a şters de praf şi le-a lustruit aproape 40 de ani cu smerenia femeii de la ţară care ţine curăţenia într-o biserică.

Căsătoria lui Codreanu cu menajera nu a surprins pe nimeni. Nici nu era o perioadă în care oamenii să fi fost tare atenţi la una ca asta. Şi, până la urmă, de ce nu?

Doar locuiau de atâta timp sub acelaşi acoperiş. Poate că domnul acela scorţos, cu alura lui de statuie neagră, se dezghioca uneori din carapace şi, acasă, pe furiş, îşi pişca de fund servitoarea. O fi fost ceva între ei încă de la început, o fi spus şi el ceva, poate şi ea a spus…

Codreanu Cuceritorul Codreanu era un cuceritor infatigabil. Nu s-ar fi dat înapoi din faţa unei ţărăncuţe, în propria casă, cum nu întorcea spatele nici unei doamne din poleiala saloanelor şi nici chiar unei dame de consumaţie. Şi la bătrâneţe mai ciocănea la uşi străine – şi nu era ţinut pe dinafară.

Vedea prost, dar, aşa cum îşi aminteşte Sadoveanu, „distingea încă femeile şi banii. În vremea aceea îndepărtată, cele dintâi aveau un spor apreciabil de luminozitate.

Mângâierea elementului de-al doilea, desigur, nu-l consolează astăzi”. Nici boala de ochi, nici bătrâneţea, până la momentul căderii fizice, deplânsă în acel sonet damnat, nici sărăcia lucie din perioada proletcultistă nu l-au ţinut departe de întruparea pământeană a muzelor.

Era un bărbat de o eleganţă perfectă – poate doar de eleganţa propriilor versuri egalată. Niciodată nu l-ai fi văzut cu o cută la hainele croite la Paris sau cu o urmă de praf pe pantofii de lac, negri, cu ghetre albe. O pereche de pantofi poate fi văzută în muzeu. Avea un pl

122 FILIT 2014 cior incredibil de mic şi delicat. Se spune că asta ar fi un semn de nobleţe. Parcă era un balerin. Nu întâmplător unii prieteni spun că mersul lui avea ceva din graţia dansului. Când trecea el pe stradă cu pantofii strălucitori, cu pălărie şi mănuşi albe, se făcea lumină în jurul lui. Îl salutau dintr-o pornire irepresibilă chiar cei ce nu-l cunoşteau. Iar doamnele, mai ales doamnele, atente nu numai la ţinuta lui impecabilă, ci şi la figura lui maiestuoasă, la manierele lui aristocratice, la tot, doamnele, aşadar, nu fugeau din calea lui. Peste toate, avea o forţă uriaşă de fascinaţie; aura imensă a poetului era un câmp gravitaţional în care erau atrase irezistibil femeile ca nişte aştri

mici, fără lumină proprie.

Despre el se spune că a introdus canapeaua ca element de mobilier în biroul directorial de la Teatrul Naţional.

Nu e sigur dacă nu cumva a adus-o acolo predecesorul lui, Mihail Sadoveanu, care în masivitatea lui burduhănoasă ascundea un spectaculos atlet al amorului.

Este ştiută relaţia lui Codreanu cu actriţa Anny Braesky, fosta lui studentă la Conservator, o mare frumuseţe a Iaşului interbelic.

Poate şi mai frumoasă şi plină de mister era scriitoarea Lucia Mantu. „Nespus de frumoasă, o apariţie diafană ca din feerii", „cu părul în vânt, cu ochi de email albastru şi cu obraz bucălat de copil" – şi-o aminteşte Aurel Leon. De ea era îndrăgostit şi Topârceanu; pe patul de moarte, cu Otilia Cazimir alături, a chemat-o să o mai vadă o dată, ultima oară. Şi i-a sărutat mâna. Topârceanu şi Codreanu sau şi certat, prietenia dintre ei s-a clătinat când iubirile lor s-au intersectat asupra tinerei scriitoare.

Când ea a scos volumul „Umbre chinezeşti", în 1930, Mihai Codreanu l-a înţepat pe amicul Topârceanu cu un catren (făcând aluzie la numele real al scriitoarei, Camelia Nădejde):

123 FILIT 2014 Spre a avea nădejdea-ntreagă, la un domn ce te găseşti, Stai de vorbă cu cea dragă, Pleci cu „Umbre chinezeşti".

Vezi Doamne, Topârceanu n-ar fi putut obţine mai mult de-atât de la ea: o carte. Pe când el, fermecătorul, seducătorul Codreanu…

Copilul din flori, iubit o primăvară Dar sonetistul nu refuza nici frumuseţile mai puţin celebre. Canapeaua din biroul lui n-avea nici ea nimic împotrivă. Se spune că din relaţia cu o modestă actriţă de la Teatrul Naţional a apărut un copil din flori. M.M., aşa îi vom spune. Cel creditat cu această nobilă descendenţă, profesor universitar în Iaşi, a negat toată viaţa. Însă numai el. În rest, tot oraşul îl ştia de copil al lui Codreanu. Semănau ca două picături de apă. La chip, dar şi la purtare. Codreanu ar fi vrut să-l recunoască şi cu acte, la Primărie. Dar mama a cerut şi o parte din avere, atâta câtă avea la acel moment, ceea ce a fost o imprudenţă: să-i ceri ceva lui Mihai Codreanu? Nu era de ajuns că îi dădea copilului numele său? Dacă e pe aşa, i-a zis poetul, adică un fel de şantaj, n-o să vezi nicio leţcaie de la mine! Şi nici paternitatea nu şi-a mai asumato. După care între el şi actriţă a coborât cortina de fier. Nu s-a mai interesat niciodată de ea, nici de băiat. Şi nici băiatul, Mihai pe numele lui mic, n-a pus niciodată piciorul în casa tatălui său natural,

liniuţă în certificatul de naştere.

Nu există documente în privinţa acestui copil din flori – Codreanu avea mereu flori în biroul său de la tea

124 FILIT 2014 tru –, dar cei ce l-au cunoscut pe poet bagă mâna în foc că așa a fost şi nici măcar nu vorbesc despre asta ca despre ceva senzaţional, ci ca despre un fapt banal, ştiut de tot târgul. Şi de multe ori gura târgului e o sursă mai bună decât documentul. Numai un test ADN ar lămuri situaţia pentru toată lumea, ar oficializa legătura directă dintre Mihai Codreanu şi M.M., i-ar convinge şi pe sceptici, dar pe cine interesează asta? La ce bun? Istoria nu are nevoie de această reparaţie, dacă însuşi Codreanu nu a dorit-o – şi nici urmaşul lui. N-ar fi decât un amănunt biografic. Adevăratul urmaş al poetului, nemuritor, este poezia rezultată din relaţia lui fierbinte cu Muza.

Maestrul e maestru şi în pielea goală Când Muza – peste tot el o scrie cu majusculă – nu-l primea în iatacul ei de marmură şi catifea, când nici marile frumuseţi ale Iaşului nu se aflau în câmpul lui gravitaţional, sau măcar cele ceva mai mici, domnul Codreanu îşi conducea trupească parte, deschizându-i cale solemn, cu bastonul, spre casa de toleranţă de pe strada Gându. O casă cu femei pierdute, pe care el le găsea. Dădea atacul la păsărele ca un uliu. Nu era un lucru pe care să-l facă pe furiş, dar nici nu zăngănea cu bastonul prin zăbrele ca să ştie tot oraşul. Alte vremuri, alte moravuri.

Odată, când să plece de la locul plăcutelor fapte, s-a trezit că nu mai avea nici hainele, nici ceasul, nici bastonul.

I le furase cineva, ieşind cu mărşăvie de după o draperie din camera curtezanei. Ce putea face un distins poet în asemenea împrejurări delicate? Nimic. Dar mâna destinului l-a împins spre bordel, tocmai atunci, pe tânărul Gheorghe Băileanu, pe atunci student, viitor om de litere şi profesor de Drept, apoi muzeograf la Muzeul 125 FILIT 2014 Literaturii din Iaşi. L-a găsit pe maestru în costumul lui Adam. Ca să-i facă un bine, s-a dus repede la teatru să-i anunţe pe actori că îşi pot vedea directorul, dacă vor, într-o ţinută de mare intimitate, doar cu peruca. Iar dacă vor să-l salveze, să-i ducă repede nişte haine din recuzită.

Tocmai se juca „Vlaicu-Vodă”, montare de referinţă în istoria Teatrului Naţional, şi dacă tot n-a avut Codreanu parte de roluri pe scenă, i se ivea prilejul să umble prin oraş în straie de oştean medieval… Însă la teatru avea prieteni buni. Actorii Costache Sava şi

Sandu Teleajen, mai copţi la minte decât nebunaticul Băileanu, au dat fuga la bordel, într-o frumoasă solidaritate masculină, să-şi ajute şeful să iasă îmbrăcat dintr-o situaţie fără perdea.

Amândoi jucau în „Vlaicu-Vodă", taman atunci se terminase spectacolul şi au plecat fără să se mai schimbe.

Evadaţi din trecut, în bordel Ce forfotă, ce chirăială când onorata clientelă şi duduile au văzut intrând în lupanar, scoborâtori din alte timpuri, doi boiernaşi în zale, cu coifuri pe cap şi cu săbii în mâini! Costache Sava era un ins cât turnul Goliei.

Când păşea pe scenă, se îndoia podeaua. A început să urle pe-acolo ca un războinic şi să taie aerul cu sabia de tablă. De frică, demoazelele comunitare au arătat cu degetul spre proxenet. El şutise hainele acelui domn cam zgârcit despre care dumnealor, cam inculte, şi peştele cam bou, abia atunci aflau că era un distins personaj cultural al Iaşului, domn cu funcţie mare. Costache Sava l-a prins de gât pe proxenet şi a început să-l scuture ca pe talangă; din nefericit au început să curgă, unul după altul, ceasul cu lanţ al maestrului, portofelul, portţigaretul.

Fără prezenţa de spirit a lui Costache Sava, azi 126 FILIT 2014 n-am mai vedea aceste minunate obiecte în muzeu! La urmă, viteazul soldat a recuperat din mâinile inamicului şi costumul, marfă prima-ntâi, de la Paris, iar maestrul a putut ieşi demn şi elegant în oraș, învăluit în fumul parfumat al ţigării. Şi cu reputaţia nepătată.

Întâmplarea a fost povestită apoi decenii la rând şi de Costache Sava, şi de Gheorghe Băileanu, ajungând până azi pe mai multe căi şi doar cu mici, nesemnificative diferenţe de la un povestitor la altul.

Sancho Panza al cavalerului chior Sandu Teleajen era cunoscut ca un fel de scutier al lui Codreanu. Îl însoţea peste tot şi nu ezita să-l apere cu pumnii şi chiar cu cuţitul de câte ori maestrul intra în bucluc ba cu vreun soţ lovit în amorul propriu de amorul lui Codreanu, ba cu vreun tânăr deranjat de ocheadele poetului, cu atât mai insistente cu cât omul nici nu vedea bine, ba cu nişte cheflii pe stradă sau prin cafenele. Una dintre aceste cafteli nocturne pentru apărarea nepreţuitului magistru o povestea adesea prin redacţiile din Iaşi, stârnind râsul reporterilor moldoveni cu graiul lui de prahovean:

— Şi când văzui că se-ngroaşă, scosei şişul, fratele meu, şi dădui în lepre până le terminai!

Sandu Teleajen s-a vrut de toate, dar n-a fost nici romancier, nici

dramaturg, nici gazetar de seamă. În rest, ca om, era plin de calităţi. Codreanu i-a zis devotatului său scutier:

Înţelege, măi creştine, Dumnezeu greşi amar:

A băgat prea mult în tine să mai fie loc de... har.

127 FILIT 2014 Femei văzute de un orb Au existat, fără îndoială, multe femei în viaţa poetului.

Mai ales în prima tinereţe, a amorurilor înflăcărate.

Le scria poezii, pe care le şi publica imediat, să nu se ofilească. Era o modă a vremii ca demoazelele să primească omagii publice în versuri. Poezioare parfumate şi roz apăreau chiar în ziare, printre ştiri, printre comentarii politice şi anunţuri comerciale sau în rubrici speciale. Tânărul Mihai Codreanu s-a dovedit a fi un trubadur neobosit, oferind cu generozitate cantilene, mandolinate, romanţe, madrigale, serenade etc.

delicatei părţi feminine a Iaşului.

Volumul de debut are câteva semenea poezioare de pension şi de balcon, dar acestea nu sunt decât o mică parte din cele publicate înainte de 1900 şi puţin după în „Lumea” (1891), „Viaţa” (şic! – 1894), „Evenimentul”, care avea chiar o rubrică de bezele versificate: „În loc de siluete” (1896 – 1897, apoi după 1900), „Noutatea”.

(la rubrica „Medalioane” – 1897 – 1898), „Opinia”.

(1898), „Propaganda” (1898 – 1899), „Micul eveniment”.

„Revista modernă” etc. Se pare că n-a scăpat vreo publicaţie din Iaşi fără măcar o poezie dedicată unei domnişoare, precum la fel de probabil este şi că nicio domnişoară n-a fost ocolită de elogiile lui, fiindcă numeroasele poezii cu dedicaţie parcă au ambiţia să epuizeze onomastica feminină: „Heloiza”, „Bela”, „Maria”.

„Eugénie”, „Janeta”, „Marta”, „Roza”, „Jeana”, „Elena”.

„Aspasia”, „Berta”, „Sofia”, „Magdalena”, „Madeleine”.

„Ana”, „Beţina”, „Beţi”, „Sofia”, „Manon”, „Nina”, „Julica”.

„Finica”, „Florica şi Viorica”, „Margot”, „Adeluţa”, „Polydora”.

„Alexandrina”, „Dianei”, „Ella”, „Eva”, „Nelly”.

etc.

128 FILIT 2014 Nemuritoarea Doña Mad Din „poezia galantă” a lui Codreanu – aşa o numeşte Al. O Teodoreanu în postfaţa ultimului volum publicat de sonetist în timpul vieţii – nu prea ai ce alege. Însuşi autorul a lăsat ziarelor în care le-a publicat sarcina de a-i înmormânta galanteriile rimate în paginile lor efemere, nu le-a inclus în volume şi

nici n-a mai scris aşa ceva la maturitate, atunci când a început să subţieze la foc rece mesajele adresate direct, nominal, şi să le transforme în idei, aşa cum vedem în frumoasele lui sonete de dragoste.

Una din aceste poezicule condamnate la uitare, renegate chiar de autor, a avut totuşi o soartă aparte. Codreanu a folosit-o ca dedicaţie tipărită pe pagina de gardă a volumului „Prinţesa îndepărtată", din 1903. Era destul de tânăr atunci, dar devenise deja un poet adevărat, de aceea e de mirare că a pus această dedicaţie naivă pe un volum de traducere. Şi mai de mirare e că a păstrat-o şi la ediţia a doua, din 1907, din „Biblioteca pentru toţi".

Doñei Mad.

Închin aceste pagine de blond amor, ca să-i pară o poveste spusă lunii de-un izvor…

şi ca-n arşiţa de proză zilnică, să-i dau uşor tăinuita umbră roză dintr-un vis răcoritor.

Codreanu Iaşi, 2 din I-a 1903 129 FILIT 2014 Aşa ceva?

Da, aşa ceva.

Acesta este Mihai Codreanu – şi acesta! Omul. Poetul e în altă parte, în sonete.

Despre femeile din viaţa lui, Mihai Codreanu n-a spus niciodată mai mult decât a spus în poeziile adolescenţei şi din prima tinereţe – versuri marcate, cum singur zicea, de „neexperienţa tinereţii şi avântul naiv şi nestăvilit";

Iar muzeul, ca şi maestrul, păstrează o tăcere decentă în legătură cu acest subiect delicat. Drept pentru care ne vom retrage şi noi în vârful picioarelor, lăsând perdeaua ridicată doar la un colţ, atât cât ne-a îngăduit maestrul.

Sonet pe aripi de mătase Celălalt moment important din 1906, după căsătorie, a fost inaugurarea statuii lui Vasile Alecsandri, din faţa Teatrului Naţional, pe 15 octombrie.

În grandioasa lui monografie din 1913, „Oraşul Iaşi", istoricul N.A. Bogdan susţine că inaugurarea s-a petrecut pe 15 octombrie 1905, dar este cu siguranţă o eroare fie de tipar, fie determinată de inscripţia de pe soclu:

„Poporul român, poetului său iubit, 1905" – acesta fiind anul când sculptorul Wladimir Hegel a finalizat lucrarea, nu anul inaugurării. În 1906, deci, dezvelirea statuii lui Alecsandri fu un mare

eveniment al Iaşului şi al ţării întregi, pentru că la festivitate au venit delegaţii din toată ţara, inclusiv din Bucovina anexată. Doar era vorba despre „cel mai mare şi mai gingaş poet român" (N. A.

Bogdan). La acest moment de sărbătoare, tânărului Mihai Codreanu i s-a făcut o cinste deosebită: sonetul lui dedicat statuii a fost tipărit pe mătase şi împărţit tu

130 FILIT 2014 tuturor participanţilor. Versurile au ajuns astfel, zburând delicat ca nişte fluturi, în toată ţara şi în vetrele româneşti de peste graniţe.

Iată-le:

Statuia lui Alecsandri E viu în bronz. Pe fruntea lui senină Ard razele superbei sale glorii, Pe când răsar încet cu-ncetul zorii şi umplu primăvara de lumină.

Atunci, cu inima de-avânturi plină, Măreţul bard privindu-şi cântătorii Din ţara lui de-acum, îl prind fiorii şi fruntea pentru o clipă şi-o înclină.

Apoi se reculege. Piedestalul Îi simte parcă tremurând metalul şi-Alecsandri, în auroră, cântă…

Iar glasu-i, peste veacuri înainte, înalţă-n cer cu pietate sfântă Eternii lauri ai latinei ginte.

Poetul statuilor din Iaşi Alte câteva statui din Iaşi – oraş care pe atunci nu se zgârcea cu preţuirea marilor înaintaşi – se oglindesc în cristalul sonetelor lui Codreanu. Scrie „Statuia lui Ştefan", „Piramida leilor", „Statuia lui Miron Costin".

„Statuii lui Eminescu". Toate vor fi strânse într-un ciclu aparte din următorul lui volum, „Statui", al treilea, apă

131 FILIT 2014 rut în 1914 la editura revistei „Viaţa Românească". „Statui".

— Nu neapărat datorită acelui grupaj dedicat monumentelor ieşene, ci pentru că sonetele lui, ajunse acum la un grad de rafinare impresionant, sunt sculpturi în cuvânt, bronzuri lustruite cu tâmpla până la strălucire, ca în „Cântăreţul meu":

El pune-n vers o muzică mai lină la de zefir când printre flori s-alină, Smulgând petale una după alta:

Statui aş vrea sonetele să-i fie, Că nu le-a scris cu pana pe hârtie, Ci le-a sculptat în marmoră cu dalta.

Volumul conţine 99 de sonete – o cifră aleasă intenţionat.

Imperfectă, tânjind la rotunjimea sutei, dar tocmai prin asta

încărcată de sugestia infinitului, aşa cum cifra 1001 din nopţile persane, adăugând o unitate finitului, deschide un drum fără sfârşit. Deodată, la apariţia grandioasă a „Statuilor”, se face linişte pe câmpul agitat al literaturii şi toată lumea ascultă vrăjită cântecul venind de sus, din Parnas, al sonetelor lui Codreanu.

De-acum este un sonetist prin excelenţă. Atins de boală, a renunţat la avocatură, s-a despărţit de orgolioasele lui planuri literare din adolescenţă şi s-a dedicat exclusiv sonetului. „Este o ambiţie, este poate o vitejie literară să cultivi atât de exclusiv şi de bogat această formă de poezie”, scrie Gala Galaction in „Viaţa Românească”.

Nimeni ca el nu s-a mai încordat cu atâta vehemenţă în jugul celor 14 versuri – şi nici cu atâta har.

Riscul de a deveni monoton când cânţi pe o singură strună este uriaş. Cine a mai vrut de atunci şi până azi să scrie numai şi numai sonet n-a putut evita uniformi

 tatea, chiar ridicolul. De fapt, despre Codreanu se poate spune că şi-a făcut din sonet un stil de viaţă. Gândea în sonete. Vorbea în sonete. Privindu-i fotografiile din muzeu, te gândeşti că poate el şi pe stradă păşea în ritmul sonetului, cu stângul pe iamb, ca soldatul cu stângul pe tobă, patru paşi, pauză, alţi patru, apoi două volte graţioase de câte trei paşi, totul într-o înlănţuire insesizabilă.

Şi poate că mergând astfel, ca într-un şotron, pe structura sonetului, le va fi părut contemporanilor săi că ezită în mers din cauza orbirii. Dar aşa era dansul, domnilor!

Dioramă scufundată în ser fiziologic Poezia lui se purifică. Se goleşte de seva naturii şi, asemenea plantelor ce încolţesc în întuneric, scoate în afară prelungiri firave şi transparente. Natura e aproape inexistentă în sonetele lui. Lectura, din acest punct de vedere, seamănă cu o plimbare pe Bulevardul Ştefan cel Mare după ce primarul, ales şi reales cu neînţeleasă obstinaţie de ieşeni, a tăiat teii. Rar mai tresare un val pe un lac, rar o rază de lună mângâie un zid vechi, iată şi un cocostârc într-un picior, un plop singuratic, florile dispar în ierbarul abstracţiunilor, zâmbetele se resorb în motivul lor, până şi cuvintele aşa-zis poetice, încărcate de la Eminescu cu o electricitate tainică, sunt înlocuite în mare măsură cu neologisme, totul devine inox şi vinilin, o lume rece într-un glob de sticlă.

Dar nici măcar o lume, ci o proiecţie a ei, o dioramă uriaşă scufundată în ser fiziologic. Într-o perioadă în care încă mai apar cărţi

într-o limbă română vetustă, cu o grafie ilizibilă, limba modernă absoarbe cu sete cuvinte străine, apar şi dispar împrumuturi, unele care azi 133 FILIT 2014 ni se par ridicole. Limba le-a respins ca pe nişte corpuri străine. Mihai Codreanu, cu un un simţ ascuţit, foloseşte numai acele neologisme în spiritul limbii române, care sau şi păstrat, le dă valoare poetică; poezia lui mai veche de o sută de ani e scrisă în cea mai curată limbă română de azi.

Procesul acesta de purificare a realităţii în alambicul sonetului ni-l arată poetul aici:

Sub vraja ta, avântul de poet, Cu ce cruzime mi l-am torturat, la să-l filtrez senin şi cumpătat şi să-l închid în templul tău de-ascet.

„Iar ca sentiment, un cristal".

Sentimentul se răceşte, se comprimă criogenic până capătă consistenţa de diamant a ideii. Gândul te duce la versurile celebre ale lui Odyseeas Elytis din „Clima Absenţei":

Toate frunţile libere.

Iar ca sentiment, un cristal.

Mihai Codreanu explică în maniera lui, jucându-se cu luminile puternice ale neologismului, cum transformă sentimentul fierbinte în cristal cu formă perfectă; şi rece:

Cum se căleşte fierul la pătimaş culegător de vise, Am cultivat abstractul în sonet, Fiindu-mi silă de banal concret Ce zilnic păsurile-mi otrăvise.

134 FILIT 2014 Şi-aşa în templul meu cu porţi închise Frumosului i-am închinat discret şi-nfiorarea caldă, de poet, şi arta rece care-o stăpânise.

Cu mintea sufletul mi l-am călit Cum se căleşte fierul înroşit Spre ai oţeli flexibila substanţă.

Numai aşa am izbutit să-nfrâng Vulgara lacrimii exuberanţă, Când suferinţa mă făcea să plâng.

„Lirismul meu e stăpânit şi rece", spune Codreanu într-un vers celebru. Dar aproape că nici nu mai avem de-a face cu lirismul, ci cu o arhitectură riguroasă, cu poezia acestei arhitecturi, ceea ce el numeşte undeva „un superb fior de simetrie" („Dura lex"). Poetul este un pasionat cultivator al unor grădini de cristal, cu plante sticloase şi reci. Nu întâmplător îşi încheie volumul cu un sonet dedicat celorlalte sonete, „Flori de seră":

Culesu-v-am sămânţa de prin stele şi-am răscolit-o-n brazdele

durerii;

V-am încălzit cu razele Himerii şi v-am stropit cu lacrimile mele.

...Şi-aţi străbătut aşa prin zile grele, Crescute în singurătatea serii şi-n veci râvnind seninul primăverii şi soarta liberelor viorele:

Căci am înfrânt a voastră-nsângerare;

Iar dac-am plâns şi eu ca fiecare Pe lumea asta plină de suspine, 135 FILIT 2014 N-am vrut să gem în jalnice cuplete, Ci vrut-am să rămână după mine o rece-nlănţuire de sonete.

Codreanu, „cel dintâi sonetist român".

Cartea are un succes imens. Tinerii o trec din mână în mână şi învaţă pe de rost multe din cele 99 de sonete.

Nu mai avem de a face cu o cărţulie însăilată din texte de pe-acasă, ce are şi omul prin sertar, ci cu un volum unitar, construit atent, sonet cu sonet, ciclu cu ciclu. Statuile stau frumos aliniate pe alee, nu-s nişte megaliţi împrăştiaţi pe un câmp cu bălării. Apar cronici elogioase.

Însuşi Tudor Arghezi, încă departe de răscoptul lui debut în volum, dar pus unanim pe soclul de mare poet, spune că Mihai Codreanu, „discret ca un suiş de munte şi ascuns ca o candelă de aur", „a putut să dea limbii româneşti în dar cele mai lapidare stihuri".

Eugen Lovinescu, critic influent, chiar fără să fi desfăcut încă aripile „Zburătorului", este entuziasmat. Bine, literaţii vor spune că Lovinescu a fost un excelent critic al prozei şi prea puţin inspirat al poeziei, dar citind măcar sonetele scrise de mână şi expuse în casa memorială nu poţi să nu-i dai dreptate criticului. Vorbeşte totuşi Lovinescu! „Fiecare sonet este lucrat de o mână de artist iscusit, dacă nu pornit totdeauna şi dintr-o inspiraţie de poet; fiecare sonet este o operă de artă desăvârşită sub raportul formei, tăiată până în cele mai mici amănunte într-o marmură cu grăuntele des şi strălucitor".

Superb! Lovinescu, din stirpea rară a criticilor care scriu la fel de frumos, uneori chiar mai frumos decât scriitorii geniali pe care îi judecă.

Şi mai departe: „Poeziile domnului Codreanu sunt o 136 FILIT 2014 biruinţă: biruinţa asupra versului, asupra formei... Rar ai putea găsi în limba română pilda unei forme mai desăvârşite:

câteva sonete ale lui Eminescu şi Vlahuţă, vreo patru ale lui Şt. O. Iosif şi prea puţine altele. Prin abundenţa şi prin frumuseţea versului, dl. Codreanu trebuie privit ca cel dintâi sonetist român".

S-a închinat unui singur Dumnezeu: Frumosul Mentorul şi prietenul Ibrăileanu: „Poezia domnului Codreanu e poezia unui om curios şi îndrăgostit de idei, a unui om pentru care ideea are un prestigiu deosebit, uneori exagerat”.

Gala Galaction: „Poetul Codreanu este poetul cel mai cast pe care l-am citit vreodată, e aproape monastic.

Mihai Codreanu trăieşte în Iaşi. Poate că şi acest oraş plin de amintiri istorice, plin de biserici şi de pătrunzătoare melancolie, a ţesut ceva din zăbranicul de jumătate doliu pe care-l poartă muza poetului”.

Prietenul său Octav Botez, unul dintre cei cinci Botez din redacţia „Vieţii Româneşti” (ceilalţi fiind: Demostene, Eugeniu, Ion şi Constantin), scrie în volumul „Pe marginea cărţilor: scriitori români şi străini”: „Recea armonie de sonete a domnului Codreanu, colecţie aleasă de flori delicate de seră, nu va spune multe acelora care cer poeziei pasiunea, avântul, vigoarea gândirii sau sentimentul vag al misterului. Iubitorii adevăratei arte se vor simţi însă aproape de acest poet sobru, de acest artist de o rară probitate, care în câmpul literelor noastre, invadat astăzi de un exotism factice sau profanat de industrie şi reclamă, a ştiut să rămână un fidel al ei şi nu s-a închinat decât unui singur Dumnezeu: frumosul”.

137 FILIT 2014 Magicianul rimelor intră în scenă Corul elogiilor dă din când în când câte o disonanţă.

Izabela Sadoveanu scrie, graţios, întâi că „D-l Codreanu nu e un făuritor de versuri, ci un poet, un gingaş şi armonios poet”; apoi, fără pic de gingăşie şi de consecvenţă, înfige peniţa în chelia maestrului: „Această nobilă năzuinţă de a voi (sic!) să zboare cât mai sus îl va feri, desigur, pe viitor, de a mai aluneca spre forme banale, expresii neîngrijite, versuri superficiale, ce sună frumos şi nu zic mare lucru, şi spre care e adesea ademenit, din cauza uşurinţei excepţionale cu care versifică”.

Într-adevăr, Mihai Codreanu era un magician al versificaţiei.

Magician, chiar aşa, uneori având aerul că scoate din buzunar un teanc de cărţi, le face să se arcuiască în aer ca o armonică şi le aliniază la loc fără smintire, în ordinea perfectă.

În 1942, redacţia revistei umoristice „Gluma” a organizat un concurs de sonete cu rime date. Însă rimele, parcă scoase din pălărie, la întâmplare, păreau imposibil de legat într-un discurs logic. Erau

„bizare, incompatibile cu demnitatea clasică a sonetului" (C. Ciopraga).

Dar iată că Mihai Codreanu reuşeşte să dreseze rimele sălbatice şi le pune să facă frumos într-un număr de versificaţie senzaţional, exact în ordinea dată de redacţie, aducând şi un omagiu sonetului, când intenţia revistei umoristice era, dimpotrivă, să-i dea un bobârnac:

Sonet care surâde (Alcătuit cu rimele propuse de revista „Gluma")

Bătrân sonet, ca o străveche brişcă Eşti scos din uz… şi-n tot ce te concerne, Pe când uitarea praful şi-l aşterne, Cu rime date puricii te pişcă.

138 FILIT 2014 Dar ştiu că dormi pe strălucite perne şi tronul tău uzura nu ţi-l mişcă:

Neclătinat rămâi ca o podişcă Peste cascada gloriei eterne.

Eşti încărcat electric ca o pilă şi te descarci ca roditoarea ploaie, De-ţi pui pe vers olimpica sedilă…

De-aceea gluma seacă nu te-ndoaie şi iertător surâzi ca o zambilă când vor nătângii să te-arunce-n zoaie!

Ce e prea mult strică!

Tocmai această virtuozitate supremă i-o reproşează şi Şerban Cioculescu în paginile pe care i le dedică în „Aspecte lirice contemporane". Dar parcă numai asta?

Criticul mi ţi-l umflă pe frumosul curtezan al muzelor, Codreanu, şi dă cu el de pământ de-i sar toate paietele.

Ba că e un romantic întârziat, filtrat prin disciplina parnasiană, „produs al sfârşitului de veac pozitivist", ba că se lasă sedus de clinchetul rimei ca un aborigen de punguţa cu mărgele de sticlă, ba că e refuzat la curţile marii gândiri şi că în general nimic nu-i prea iese, în afară de unele madrigaluri elegante şi câteva suspinări aspru cenzurate. Dar degeaba îl mai ridică din colb şi-i mai dă câte o gură de apă din când în când, lăudându-i vreo izbândă lirică, fiindcă la urmă i-o spune de la obraz: „poet minor, sonetist dibaci, de directă sursă herediană".

Şi atunci, nu vă supăraţi, pe unde stă domnul Codreanu, pe-aici, prin literatura română?

Unii spun că mai jos de Vlahuţă, pe uliţă cu Cincinat 139 FILIT 2014 Pavelescu, gard în gard cu Panait Cerna. Totuşi, fără el, se spune, sonetişti ca Victor Eftimiu sau Vasile Voiculescu n-ar fi avut un fundament pe care să se ridice. Cu el, spun alţii, literatura română n-a

căpătat decât o enclavă stranie cu un singur locuitor, despot şi supus în acelaşi timp, însuşi Mihai Codreanu, care n-a făcut şcoală, n-a produs urmaşi. El pare să rămână singur acolo, în epoca lui, în stilul lui, bâzâind ca un bondar într-o nucă. „Această izolare dovedeşte orgoliu şi o oarecare mizantropie – spune Al. Philippide. Se simte aceasta şi în versurile lui: oarecare lipsă esenţială de căldură şi interes pentru lumea exterioară. Din această pricină, Codreanu nici n-a făcut şcoală”.

George Călinescu, în „Istoria literaturii române de la origini până în prezent”, îl face praf. Şi mai şi suflă peste el!

Pentru că în timpul documentării a început să-mi placă Mihai Codreanu, încet-încet mi-am confecţionat un cordon de sprijin din câteva opinii critice de neocolit:

Vladimir Streinu, Gala Galaction, Al. Philippide, Eugen Lovinescu, Nicolae Iorga; dar, mai spre sfârşit, citind aceste rânduri în „Monumentala” lui Călinescu, cărţoiul mi s-a părut dintr-odată mai greu şi l-am scăpat din mână peste degetele de la picioare: „Nimic din arta de smălţuitor a lui Heredia ori din melancolia lui Petrarca nu se găseşte în această manufactură de serie, abstractă şi incoloră. Versificaţia e banală, sprijinită pe rime facile şi monotone (...), iar conţinutul jurnalistic (...). Sonetele sunt pline de contradicţii plastice şi nonsensuri pe care, obstinat, poetul le păstrează în toate ediţiile.

(...) Deloc artist, M. Codreanu ar avea înclinări mai degrabă spre meditaţie. Sonetele lui Eminescu, pe care le şi imită, i-ar fi putut sluji ca un bun loc de ridicare, de n-ar fi la mijloc o altă preţiozitate, aceea a filosofării, 140 FILIT 2014 pentru care nu posedă sprijinul culturii şi al adâncimii sufleteşti”.

Ah! Ce mi-ai făcut, maestre?

Parcă-l şi vezi răsucind biciul prin aer…

Dar maestrul pufăia imperturbabil din pipa lui de abanos, parcă nici critică n-a mâncat, nici poezia nu-i miroase. M-a liniştit arătându-mi în casă, pe o măsuţă, un sonet dedicat criticilor lui. Scris de bună seamă la bătrâneţe, de mâna altcuiva, probabil de Zizi Teodorovici, ultima lui secretară, pe o coală învelită în plastic, încât, mişcând foaia în lumină, ai impresia, ca sub efectul lupei, că textul creşte, respiră şi e gata să coboare, bătăios, în arena criticii literare:

Unui critic Nu ţiu de nicio şcoală literară;

Nici nu imit, nici n-am imitatori.

Stau singur printre versificatori, Păstrându-mi strict ţinuta

solitară.

Din câte tulburări mă frământară, Sonete-nfiripat-am uneori, Cum din ţărână se-nfiripă flori Prin larga binefacere solară.

De-i poezie-n parcul meu, nu ştiu;

Am vrut atât: să-mi fie verbul viu şi să-l înalţ în limpede-atmosferă.

Cât despre critic, zică tot ce-o vrea…

Când eu cioplesc granit în carieră, El bate-n toba lui cu truda mea.

141 FILIT 2014 Şi mi-a mai venit inima la loc. Aşa era maestrul: nu se dădea bătut nici la senectute. Reuşea cu numai două versuri finale să facă bici şi să-şi plesnească demolatorii.

Parcă-l şi vezi răsucind biciul prin aer… loveşte scurt, fără milă, ţinându-şi basca pe cap cu o mână, să nu-i sară cât colo. Apoi zâmbeşte privind în gol, cu capul răsucit într-o parte, ca să prindă un pixel de realitate cu acel ultim punct rămas cât de cât teafăr din ochiul lui cu pieliţă groasă. Până în ultima clipă a stat în gardă, s-a duelat ori de câte ori i s-a aruncat mănuşa. Un savuros schimb de replici cu Păstroel Teodoreanu a rămas neterminat, tăiat la jumătate de limba ceasului fatal, căzută într-o dimineaţă ca o ghilotină pe ora 6.

Statuile se transformă în tunuri Dar contestările, sau măcar cele mai autorizate, nu clămpănelile cârcotaşilor, au venit târziu. Atunci, la apariţia „Statuilor”, o unanimitate măgulitoare a umezit ochii poetului retras de aproape zece ani într-o beznă tot mai deasă de la un an la altul. Imediat, aproape exclusiv pentru acest volum, căci primele două nu l-au ridicat pe autor pe firmament, au venit premiul „Năsturel Herescu”.

al Academiei Române, în urma unui raport al lui Iacob Negruzzi, 4.000 de lei la domnul Codreanu, vă rog! şi ordinul „Bene Merenti” pentru merite literare. Cu semnătura proaspătului rege Ferdinand I. Decretul e acolo, pe perete. Maestrul îl va atinge cu vârfurile degetelor, fremătătoare ca nişte nări de ogar, când se va întoarce de la debitul de tutun.

Dar iată că în miezul verii lui 1914 bronzul nu mai ajunge în trupul statuilor: este întors către fabricile de armament pentru că a început Marele Război al Naţiu

142 FILIT 2014 nilor şi oamenii, brusc îndepărtaţi de poezie, au nevoie de tunuri ca să se măcelărească între ei în marile abatoare de

pe front. Muzele tac înspăimântate. România stă deoparte, dar tunurile se aud până aici. În acest moment de încordare ajunge Mihai Codreanu, în noiembrie 1914, prin concurs, profesor la Conservatorul de muzică şi artă dramatică din Iaşi. Predă, aşa cum notează în amintirile lui de „vechi profesor", „dicţie, citire expresivă, critică, psihologie teatrală şi scenică". Dramaturgul Victor Ion Popa, unul dintre cei mai cunoscuţi discipoli ai săi, crede că „sonetul lui Mihai Codreanu apare (sic!)

nu o derogare, ci dimpotrivă, legătura strânsă între omul de teatru şi poet".

Domnului profesor, cu dragoste Profesorul Codreanu vine la catedră cu o concepţie modernă asupra teatrului, chiar o „credinţă nouă", cum o numeşte acelaşi Victor Ion Popa. Abia peste mulţi ani ideile lui se vor înrădăcina în teatrul românesc. „Astăzi ştiu că meşterul meu citea limpede în vremi", spune dramaturgul, cu o emoţie aproape filială, în articolul „Mihai Codreanu, profesorul meu…", publicat în „Vremea" din 18 mai 1941; şi se întreabă, dezamăgit de starea spectacolului dramatic din acel moment: „Ce-ar fi însă dacă alături de înmulţirea spectacolelor şi a publicului ar veni şi acea raţionare, acea adâncire a artei dramatice visată de Mihai Codreanu şi propovăduită de el?". Întrebarea este evident retorică. „Fără îndoială că nu în spaţiul restrâns al rândurilor acestora se poate desfăşura viziunea întreagă a marelui om de teatru din Iaşi. Nici n-ar putea s-o facă altul în afară de el".

Din 1920 va deveni profesor plin şi va ajunge chiar 143 FILIT 2014 rectorul Conservatorului (1933 – 1939). Pe lângă dramaturgul Victor Ion Popa şi actorul Ştefan Ciubotăraşu, printre studenţii săi au mai fost Miluţă Gheorghiu, Margareta Baciu, Costache Sava, Constantin Ramadan, Costache Antoniu, Aurel Ghiţescu, Sorana Ţopa, Marioara Davidoglu, Anny Braesky, Athena Marcopol, actori pe talentul cărora s-a ridicat reputaţia Teatrului Naţional din Iaşi.

Poetul rece, parnasian, sângerează!

În ianuarie 1916 moare mama poetului, Natalia Codreanu, la 73 de ani. Se stinge discret, aşa cum a şi trăit în umbra ilustrului său frate, bătrânul Gheorghe Mârzescu, apoi în umbra fiului Mihai şi a nepotului Gheorghe.

În opera lui Codreanu, femeia aceasta nu leagă în jurul ei sonete, nu se scutură deasupra ei salcâmi, ca la magistrul Eminescu. Poetul o pomeneşte în două-trei articole şi atât. Ar fi fost o injecţie periculoasă

de sentiment în venele subţiri ale unei poezii cu palpit slab. N-a scris mult despre ea, pentru că, nu-i aşa? „în poezia lui M. Codreanu nu găsim iubire”, după cum scria Rodion Steuerman în „Opinia” din 1 septembrie 1909. Dar asta nu însemna că nu o iubea. În privinţa asta este elocvent un amănunt din 1920. Atunci era director la Teatrul Naţional. Un mic incendiu i-a distrus câteva documente.

Un incident banal, a trecut neobservat. Dar imediat după aceea Mihai Codreanu publica un anunţ în „Mişcarea”.

din 23 mai: ruga fierbinte pe oricine ar avea din întâmplare o anume fotografie cu mama lui, o copie, să i-o dea.

Căci fotografia arsese! Fiului de 44 de ani îi era dor de mama sa, plecată de 4 ani dintre vii… Voia acea fotogra

144 FILIT 2014 fie! Anunţul va fi mişcat mult mai adânc şi pe mult mai mulţi oameni decât o făcuse vreodată vreo poezie de-a sa. Omul ieşea din armura de argint a poetului parnasian şi sângera!

Iaşi, capitală de război Anul, început cu o dramă personală, continuă cu o zguduire a întregii ţări. În august, România intră în război.

Armata română trece Carpaţii, ca să elibereze Ardealul, cu aripi la picioare. Bine i-ar fi prins nişte bocanci şi nişte moletiere ca lumea, căci, echipată prost şi condusă incompetent, rămasă fără sprijinul promis de aliaţi, este repede împinsă înapoi. Dobrogea, Oltenia şi mare parte din Muntenia cad sub ocupaţie. Capitala e în pericol şi pe 25 noiembrie se mută la Iaşi, cu toată administraţia, dar şi cu tot zbuciumul războiului. Iaşul redevine inima României şi îşi oblojeşte orgoliul rănit, de capitală abandonată cândva. Căci, mutând capitala la Bucureşti, după Unire, politicienii nu şi-au mai ţinut promisiunea de a păstra câteva ministere la Iaşi.

Este o încercare dificilă pentru oraş, „copleşit de puhoiul unei adevărate invazii”, după cum spune Constantin Argetoianu în jurnalul lui. Trenurile refugiului vin unul după altul în gară şi urbea se umflă de la o zi la alta, în numai câteva zile ajunge de la 80.000 de locuitori la 400.000. Dar Iaşul îşi regăseşte vechile ambiţii şi face faţă într-o manieră epatantă acestei probe de foc.

Vărul Mârzescu face istorie Primar în aceste zile este nimeni altul decât Gheorghe Gh. Mârzescu, vărul lui Mihai Codreanu.

145 FILIT 2014 Mârzescu îşi arată acum geniul organizatoric. Reuşeşte să găsească sedii pentru ministere, locuinţe pentru toţi

funcţionarii din administraţia centrală, un loc de dormit şi o pâine pentru refugiaţii de rând.

„Făcea (...) eforturi supraomeneşti ca să găsească tuturor locuinţe potrivite – consemnează I.G. Duca. Ceea ce a reuşit să facă în aceste zile a fost o adevărată minune”.

Casa lui din Copou, vizavi de Universitate, devine „centru al rezistenţei naţionale”. Acolo se discută toate problemele ţării, se caută soluţii de ieşire din criză. Mârzescu este, în aceste vremi de restrişte, cea mai populară personalitate. Nu de puţine ori, sosind în oraş refugiaţi din zonele ocupate, flămânzi şi doar cu hainele de pe ei, aceştia se duceau direct acasă la primar, şi noaptea, căci nu ştiau de la cine altcineva să ceară ajutor, „având simţământul că într-o patrie sfârtecată, dar liberă, au totuşi un cămin de nădejde”, cum va spune după război Ionel Brătianu. Iar Vintilă Brătianu va întări:

„În Iaşi, şi îndeosebi în casa lui Gh. Mârzescu, s-a păstrat în timpul ocupaţiei străine, în ceasurile grele ale păcii din Bucureşti, nu numai nădejdea zilelor mai bune, dar şi fiorul sacru al rezistenţei naţionale”.

Aşa că nu degeaba a fost luat Mârzescu în guvern, direct din scaunul de primar, la jumătatea mandatului. În decembrie 1916 este numit ministru al agriculturii.

După război trebuia să înceapă o dificilă reformă agrară, necesară, promisă mai ales ostaşilor pe câmpurile de bătălie, trebuia pregătită din timp şi pentru asta era nevoie de un om cu geniul şi cu abnegaţia lui. Dar el va face mult mai mult decât atât şi îşi va lega numele de reforme decisive în justiţie şi în administraţie. Astăzi mulţi liberali ieşeni nici nu ştiu cine a fost, nu reuşesc să pună două cuvinte în dreptul numelui său. O şcoală de cartier 146 FILIT 2014 din Iaşi îi poartă numele. Dar asta ar fi meritat şi dacă n-ar fi făcut ca primar nimic altceva decât să lase teii în pace.

Viaţa e în altă parte Toate aceste frământări ale ţării şi, mai aproape, ale oraşului, rămân fără ecou în opera lui Codreanu. Este văr bun cu Mârzescu, primarul, locuieşte în curtea fostului palat al lui Cuza, ocupat acum de regele Ferdinand, scrie articole în ziare ţinute strâns în botniţa cenzurii, căci este război, trece zilnic pe străzile umflate de puhoiul refugiaţilor şi cu toate acestea poezia lui nu preia nimic din dogoarea vremilor. Rămâne rece şi olimpiană, deasupra lumii. Autorul dovedeşte încă o dată că nu are deloc aderenţă la

realitatea înconjurătoare. Singur spune:

Spre ţara visurilor înstelate Umblând fugar din lumea cea reală, Făcui mult timp fantastica greşeală De-a te nesocoti, Realitate…

Codreanu trăieşte, aşadar, în turnul lui de fildeş.

Chiar aşa se va numi una dintre puţinele lui cărţi de poezie:

„Turnul de fildeş”. Totuşi, acolo, sus, ferestrele sunt mereu deschise şi, când este chemat, omul coboară printre oameni, lăsându-l doar pe poet la cucurigu, în liniştea rece, să mai scrie alte şi alte sonete. Astfel, în 10 ianuarie 1919 (prin Decretul regal nr. 96 bis/ 9 ian.

1919, urmat a doua zi de un ordin al Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor, şi nu în martie, cum greşit apare în biografia întocmită de Constantin Ciopraga), Mihai 147 FILIT 2014 Codreanu coboară în cetate când este numit director al Teatrului Naţional din Iaşi. Este instalat în post, cu solemnitate, la 23 ianuarie.

Actorii coboară în colbul satelor din Moldova Are puţin peste 43 de ani, este un om pe deplin matur, aşa că poate lua pe umeri o asemenea sarcină. O preia chiar din mâinile bunului prieten Mihail Sadoveanu, predecesorul său. Măruntul fapt că nu mai desluşeşte bine obiectele şi că nu mai poate citi nici afişele cu litere de şchioapă nu îl va împiedica să-şi îndeplinească această misiune importantă. Cu adevărat importantă. Pentru că de puţin timp România s-a făcut dodoloaţă, odată cu alipirea Transilvaniei la Regat la 1 Decembrie 1918, şi acum particula „naţional” din denumirea instituţiei are parcă altă consistenţă, semnificaţia ei se lărgeşte. Şi cu adevărat începe, sub directoratul poetului, opera de răspândire a culturii naţionale a teatrului din Iaşi.

Codreanu, nevăzătorul, vine cu o viziune nouă nu doar asupra teatrului ca artă, expusă şi consolidată la catedră, ci şi asupra rolului său de ridicare a poporului.

Sună cumva a gargară patriotardă, dar să nu uităm că ne aflăm într-o epocă în care pe de o parte analfabetismul general strânge frâna pe roata progresului, iar pe de altă parte că România adună între noile ei graniţe o populaţie eterogenă, cu o conştiinţă naţională – în teritoriile revenite acasă – fragilă. Aşa că teatrul devine un instrument de lucru eficient în ambele probleme. Codreanu ştie bine cuvintele fostului său profesor A.D. Xenopol, rostite într-o conferinţă la Iaşi: „Teatrul este mijlocul cel mai energic de a introduce idei şi simţiri în 148 FILIT 2014 mintea mulţimii. Unde teatrul naţional e puţin gustat,

acolo pulsul vieţii naţionale bate amorţit".

Proaspătul director scoate trupa din strălucirea barocă a clădirii din Iaşi şi o trimite prin colbul Moldovei, într-un turneu prelungit, la popor, la culturalizare.

Teatrul devine o afacere profitabilă Programul Teatrului Naţional din Iaşi a constituit „o adevărată revelaţie în viaţa teatrală din România", după aprecierea lui Tiberiu Brediceanu, şef de resort în Consiliul dirigent pentru Transilvania, Banat şi Ţinuturile ungurene locuite de români. Acesta invită naţionalul ieşean în Ardeal, după modelul turneului din Moldova, pentru că e nevoie de spectacolele acestuia în provincia proaspăt ieşită din imperiul austro-ungar: „Binevoiţi, onorată direcţiune, de a vă ocupa de problema aceasta şi de a ne designa o trupă care ar putea veni la noi să dea reprezentaţii".

Teatrul Naţional din Iaşi ajunge şi la Cernăuţi, unde inaugurează Teatrul Naţional din capitala Bucovinei cu „Vlaicu Vodă", de Al. Davila. După un discurs al lui Mihai Codreanu, piesa „s-a jucat în mijlocul unui entuziasm rar întâlnit", cum îşi aminteşte scriitorul Sandu Teleajen, fost student al lui Codreanu şi director el însuşi al Naţionalului ieşean între 1937 şi 1939.

În repertoriu intră acum piese româneşti, ca „Vlaicu-Vodă" sau „Răzvan şi Vidra", bune pentru întărirea conştiinţei naţionale, dar şi piese ale unor autori străini:

Shakespeare, Cehov, Richepin, Rostand, Molière, Schiller, Sardou, Tolstoi (dramatizare după „Învierea").

Pe atunci marea problemă a teatrelor de provincie era că, neavând un repertoriu solid şi trupe care să-l 149 FILIT 2014 joace cu succes, spectacolele ieşeau de pe afiş după 4 – 5 reprezentaţii. La două săptămâni de la premieră nici nu-şi mai aduceau oamenii aminte cum se numea piesa, căci se rula un şir de producţii însăilate pe texte derizorii, cu actori de duzină, sau poate chiar buni, dar excedaţi de ritmul industrial în care trebuiau să joace roluri noi. Codreanu, cu un simţ acut al spectacolului, păstrează doar piesele valoroase şi formează repede două ansambluri: unul de comedie şi de dramă, altul de tragedie, în aşa fel încât poate oricând să prezinte un spectacol bun pentru orice public. Este remarcabil că în 1920, al doilea an de directorat al lui Codreanu, teatrul din Iaşi încheie pentru prima oară cu profit! Ani de zile, modelul managerial introdus de acest poet fără priză la realitate – ei da! – dă roade, încât actorii şi autorii dramatici

sunt răsplătiţi cu sume substanţiale.

Nu-i domnişoară dacă e mama lui Hamlet Dar pentru asta Codreanu a trebuit să introducă o disciplină de fier, reguli la fel de stricte ca în sonet.

Odată cu venirea lui la conducere, teatrul încetează să mai fie un fel de club al actorilor, unde ei se întâlnesc de plăcere, cu diferite treburi, şi din când în când mai apar şi pe scenă. Nu, acum e militărie! Toţi trebuie să vină la o anumită oră la repetiţii, dimineaţa. Codreanu vine ultimul, în fiecare zi la aceeaşi oră. Intră, încuie uşa după dânsul şi bagă cheia în buzunar!

Nu înseamnă că tot timpul umblă cu biciuşca la picior şi cu tăietura încruntării pe faţă. Odată, o actriţă, o fată bătrână care ţinea la statutul ei matrimonial nepângărit de verighetă, l-a oprit pe coridorul cabinelor să i se plângă: vai, nu se poate, domnule, pe afiş am fost 150 FILIT 2014 trecută doamna Melinte… când eu sunt domnişoara Melinte…

şi toată lumea ştie asta! Iar maestrul îi răspunde:

„Dar pentru Dumnezeu! Cum să fii domnişoară, dacă eşti mama lui Hamlet?”

Ce diferenţă imensă între personajele îngrămădite în pielea acestui om care n-a putut juca personaje pe scenă:

Codreanu poetul, Codreanu directorul, Codreanu convivul, petrecăreţul!

Descoperitor de talente Pe atunci actorii nu primeau salariu. Nu erau plătiţi de stat sau de primărie. Câştigau numai din încasări.

Dacă publicul nu venea la teatru, actorii făceau foamea.

Riscul era să se pună în repertoriu mai mult vodeviluri şi cancanuri, să se manelizeze teatrul, cum s-ar spune azi, ca să vină poporul buluc şi să lase bani la casierie.

Dar Mihai Codreanu ţinea ştacheta sus şi a reuşit să împace magistral gustul lui înalt pentru cultura autentică şi gustul la fel de înalt pentru bani. Tot atunci actriţele îşi plăteau singure toaletele şi uneori făceau chiar credite la bancă pentru asta, urmând să le achite din ce câştigau jucând cu acele toalete. Era un capitalism sălbatic în teatru. Atmosfera de atunci o redă foarte bine Sorina Bălănescu în cartea ei „O viaţă în sute de roluri –

Margareta Baciu”.

Marea actriţă ieşeană a fost studenta lui Codreanu.

De la el a învăţat arta declamaţiei. În cartea ei, Sorina Bălănescu susţine că Margareta Baciu era o măruntă funcţionară la primărie şi că a ajuns la teatru întâmplător, când a auzit că se caută figuranţi pentru o piesă.

De atunci a rămas în probe, pe urmă a prins nişte roluri mici, crescând încet-încet pe scenă până la statura 151 FILIT 2014 artistică uriaşă căpătată în preajma celui de Al Doilea Război Mondial şi menţinută apoi până prin anii ’80, când a murit.

Aşa o fi. Dar merită menţionată şi varianta povestită de actorul Miluţă Gheorghiu, cel ce i-a fost partener în viaţă, într-o căsătorie cu năbădăi în care problemele casnice se tranşau scurt şi bărbăteşte cu tigăi în cap, uneori răzbătând şi pe scenă. Se ştie: până la urmă au divorţat, iar Miluţă Gheorghiu, legendarul interpret în travesti al Coanei Chiriţa, s-a însurat cu servitoarea lui.

După ce l-a învăţat întâi pe Codreanu să facă asta.

„Până-n fund la taxatoare!”

Aşadar, în varianta lui Gheorghiu, Margareta Baciu era taxatoare în tramvai. Stătea la coada tramvaiului într-o cuşcă strâmbă şi vindea bilete. Fată frumoasă, plină de ambiţii, dar căzută din trenul destinului, ajunsă într-un post umil, ţinta glumelor proaste. Ştiţi cum se spunea la înghesuială, când banii se dădeau din mână în mână, pe sus, şi tot aşa se întorceau şi biletele: „Daţi până în fund la taxatoare!”. Într-o zi, Miluţă Gheorghiu, proaspăt actor, şi Mihai Codreanu, director al Teatrului Naţional, se întorceau de la o cramă din Bucium, unde avuseră ceva de împărţit, nişte vin, ca între student şi profesor, ca între angajat şi director. Au luat tramvaiul.

Cum a văzut-o pe Margareta, Miluţă Gheorghiu i-a spus maestrului:

— Mă duc în fund la fata ceea! – şi l-a tras după el.

Fata l-a recunoscut pe Miluţă, nu şi pe Codreanu.

— Vai, domnu’ Miluţi, da crediţ că nu vă cunosc? V-am văzut la tiatru. Da’ ci onoari! Poftiţ belet! – i-a spus ea 152 FILIT 2014 în dulcele grai.

Codreanu a stat deoparte. Poate nici nu vedea cine e fata din tramvai, dar urechea lui a tresărit când a auzit vocea aceea, intonaţia. S-a dus la taxatoare, a scos o carte de vizită şi i-a întins-o frumos, între două degete.

— Eu sunt Mihai Codreanu, directorul teatrului. Locul dumitale,

duduie, e pe scenă, nu aici. Ai talent. Caută-mă mâine.

Ea l-a căutat, el a distribuit-o în câteva roluri de figuraţie şi i-a recomandat să înveţe actoria la Conservator, ceea ce s-a şi întâmplat. Şi aşa cică s-ar fi urcat Margareta Baciu în trenul vieţii ei. Dar câte nume mari ale scenei nu-i datorează lui Mihai Codreanu ascensiunea!

Şi câţi poeţi!

Ca lucrurile să fie şi mai clare, mai apare şi Sandu Teleajen cu o versiune: cică el ar fi descoperit-o pe Margareta Baciu! Cea mai frumoasă poveste este totuşi cea cu Mihai Codreanu, cu scena din tramvai. Romantică.

Sub directoratul lui, actoria, văzută încă de multe ori ca ocupaţie frivolă, a câştigat semnificativ în demnitate.

„Un adânc cunoscător al artei dramatice”.

Când Codreanu preia conducerea teatrului, clădirea se află într-o stare jalnică. Aici au funcţionat în timpul războiului diverse instituţii şi – la război, ca la război, nimeni nu s-a îngrijit de starea clădirii. Acum e gata chiar să se dărâme, după cum scrie presa ieşeană. Codreanu insistă la minister să obţină fonduri pentru reparaţii.

„Vă aducem la cunoştinţă – îi scrie el ministrului Artelor şi Cultelor – că Teatrul Naţional din Iaşi are nevoie 153 FILIT 2014 de reparaţiuni urgente, care, dacă nu se vor face în vara aceasta, va fi cu neputinţă de deschis stagiunea anului viitor. Sunt la vestibule şi într-alte părţi ale teatrului, începând de la plafon până la temelie, crăpături ce pun în pericol clădirea. Pe de altă parte, presa locală alarmează necontenit publicul asupra acestui pericol, aşa că e de prevăzut că la anul viitor se va feri de a veni la teatru dacă acesta nu va fi reparat, de frică de a-şi expune viaţa.

Dar în afară de aceasta, eu însumi nu mi-aş putea lua răspunderea la anul viitor de a lăsa publicului accesiunea teatrului în asemenea condiţii, ca nu cumva în cazul nefericit al unui accident de prăbuşire să fiu acuzat de neglijenţă în conducerea acestei instituţii”.

Obţine banii şi începe lucrările, ce vor fi continuate de urmaşul lui, C.B. Pennescu.

Deşi nu vede bine, pleacă personal în Italia să cumpere recuzită pentru teatru. Nu vede bine, dar se pricepe la garderobă, doar a purtat atâta timp perucile din inventarul instituţiei!

Se ocupă şi de actori. Ioan Dafin scrie în „Iaşul cultural şi social – Amintiri şi însemnări”: „Dl. Mihai Codreanu e, înainte de toate, un

adânc cunoscător al artei dramatice, un fin literat şi mai cu seamă un îndrăgostit de scenă, pe care ar vrei să vadă jucând numai artişti care să facă cinste cu adevărat teatrului. Dl. Mihai Codreanu îşi dă toate silinţele posibile pentru a putea forma tinerii de astăzi ca să joace, dacă nu în chip ireproşabil, dar cel puţin pasabil”.

154 FILIT 2014 Bâldâbâc în Bahlui, cu demisia de gât Directorul Codreanu îi surprinde din nou pe toţi: nu se arată a fi nici pe departe atât de rupt de lume, ca poet din turnul de fildeş şi ca om cu vederea distrusă. Cum-necum, ajutat de o secretară nedezlipită de el, reuşeşte să citească toate hârţoagele cu ochii ei, se descurcă admirabil în birocraţia unei instituţii de dimensiunea şi cu problemele Teatrului Naţional şi chiar se dovedeşte a fi un gospodar priceput. Dar cum suntem în România, unde o preocupare de bază este capra vecinului, căreia îi stă mai bine moartă, în vara lui 1920 cineva trimite la minister, în numele lui, o telegramă prin care, chipurile, directorul îşi anunţă demisia. La minister încep să duduie podelele de alergătură cu telegrama în mână, de la un birou la altul, că a înnebunit Codreanu: iată, s-a căţărat într-un an în vârful ierarhiei la teatru şi acum vrea să se arunce de acolo direct în bulboana Bahluiului cu demisia legată de gât. La minister e agitaţie, dar în timpul ăsta Codreanu trage liniştit din lulea pe prispa unui conac de la ţară, habar n-are că demisionează. Când se întoarce în oraş, are de lucru, nu glumă, la reparat situaţia.

Cu scuze, cu explicaţii, cu rapoarte, până la urmă o lămureşte.

În Arhivele Statului de la Iaşi se găseşte nota pe care Codreanu i-o trimite pe 10 iunie 1920 ministrului Petre P. Negulescu:

„(...) ţin să vă aduc la cunoştinţă că nu m-am gândit niciun moment a vă înainta demisiunea mea şi că cea primită la minister este falsă atât în conţinutul ei, cât şi în semnătură.

Acest fapt incalificabil se datorează probabil vreunui răuvoitor care nu poate vedea cu ochi buni progresele 155 FILIT 2014 făcute de Teatrul Naţional din Iaşi sub conducerea mea.

Primiţi, domnule ministru, consideraţiunea înaltei mele stime”.

A fost farsă? Nu. O farsă n-are niciun haz dacă nu e dezvăluită la un moment dat ca să i se deguste efectul.

Or, în cazul ăsta nu se ştie cine a fost infamul. Scopul şi l-a atins fără îndoială: capra maestrului nu s-a simţit prea bine. Însă nici n-a bolit mult, căci maestrul şi-a încheiat mandatul de director lăsându-i pe ieşeni cu pălăriile în aer, în salut respectuos, apoi a urcat la etajul

următor, inspector general al teatrelor şi operelor: era nevoie şi acolo de o privire pătrunzătoare, de orb, până în miezul lucrurilor.

Vrea camionetă automobilă şi maşină mică va reveni ca director al Teatrului Naţional „Vasile Alecsandri” din Iaşi pentru o scurtă perioadă, ianuarie noiembrie în 1928, un interimat între C.B. Pennescu şi Iorgu Iordan. La fel ca în primul mandat, va face din teatru un instrument de „propagandă naţională şi culturală”.

Iată-l, deloc relaxat în incertitudinea interimatului, cerându-i ajutor primarului Osvald Racoviţă, la 2 martie 1928:

Subsemnatul Mihai Codreanu, directorul Teatrului Naţional din Iaşi, dorind a da o serie de reprezentaţii în scop de propagandă naţională şi culturală, fie la sate, fie la oraşe, atât în vechiul, cât şi în noul regat, vă rog a-mi acorda o sumă din fondul pe care îl are comuna Iaşi pentru propagandă naţională şi culturală. Suma ce veţi aloca este destinată completărei sumei trebuitoare pentru cumpă

156 FILIT 2014 rarea unei camionete automobile şi a unei maşini mici destinate a transporta artişti la sate pentru reprezentaţii sau pentru a circula în oraş pentru nevoile teatrului.

Primiţi, vă rog, domnule Primar, asigurarea distinsei mele consideraţii.

Istoria oraşului nu reîncepea cu fiecare primar „Distinsa consideraţie” nu este în acest caz doar o formulă, o fermecătoare formulă din recuzita vetustă a birocraţiei, ci una cât se poate de reală. Consideraţia lui Codreanu pentru mai tânărul său concitadin avea să fie dublată mai târziu şi de o îndreptăţită recunoştinţă. Căci iată ce scrie Constantin Ostap, „unul dintre puţinii autografi ai oraşului Iaşi”, cum l-a numit regretatul critic şi eseist Val Condurache: „(...) avocatul Osvald Racoviţă (1887 – 1974), fost primar al Iaşului între 1928 – 1929 şi 1935 – 1938, [era] prietenul scriitorilor şi artiştilor ieşeni, cel care a înlesnit poetului Mihai Codreanu să-şi construiască imobilul din strada Rece, cunoscut astăzi sub denumirea de Vila „Sonet” (în articolul „Amintiri despre Iaşul care dispare”, „Ziarul de Iaşi”, 8 august 2007). Este vorba doar de o promisiune pe care Racoviţă i-a făcut-o lui Codreanu, aceea că îi va oferi o bucată de pământ din terenul municipalităţii ca să-şi construiască o casă. Suficient şi atât, pentru că acea promisiune, odată sădită, a stat la germinat, a crescut de la idee la plan concret şi avea să dea roade peste 5 ani, în mandatul altui primar. Fiindcă pe atunci treaba începută de un primar era continuată de

următorul, nu reîncepea istoria oraşului cu fiecare mandat. Când Osvald Racoviţă a revenit la primărie, în martie 1934, casa lui Codreanu deja îşi înălţa pe jumătate turnuleţul peste drum de „Bolta Rece".

157 FILIT 2014 10.000 de lei pentru „Cyrano de Bergerac".

Corvezile birocraţiei de la teatru nu-l ţin pe Codreanu departe de compania muzelor. De altfel, el e înainte de toate un poet – sau este poet în toate ipostazele lui, tot timpul. Poate că nu e recomandabil ca poeţii să stea la cârma cetăţii, dar el a demonstrat că măcar pentru conducerea unui teatru sunt apţi. Nu toţi, doar cei ca el.

Astfel, în timpul directoratului la Naţionalul ieşean îi apar două cărţi: una de traducere şi una de poezie.

Prima a apărut în 1920, la Editura „Viaţa Românească":

traducerea piesei „Cyrano de Bergerac", de Edmond Rostand. Un eveniment literar ale cărui reverberaţii se mai simt şi azi, când încă se mai reeditează versiunea românească ieşită din migăloasa şi delicata maşinărie de versuri care era Mihai Codreanu, cunoscător la fel de intim al ambelor limbi: română şi franceză, punând între ele puntea talentului său literar.

De tradus „Cyrano" s-a apucat încă din vara pariziană a acelui neuitat an 1900, când a văzut piesa jucată pe scenă, dar neavând un orizont final, un termen, a tradus când şi când, cum îi venea, cum putea. Metodic, cu program, a tradus abia din 1916, când Direcţia Generală a Teatrelor şi Operelor a iniţiat (în plin război!) un concurs naţional pentru traducerea acestei piese de mare succes. Premiul de 10.000 de lei promis pentru cea mai bună traducere va fi avut şi el un rol în grăbirea lucrului.

Traducere „în orb".

„Am lucrat actele I, ÎI şi III mai înainte de Primul Război Mondial, iar sfârşitul, după 1918 (dictându-l, deoa

158 FILIT 2014 rece nu mai vedeam). A fost o muncă grea, chinuitoare, istovitoare aproape… Vederea nu mi-am mai putut-o folosi de la 29 – 30 de ani. Vedeam să mă conduc perfect, dar nu mai puteam citi, nici scrie. „Cyrano de Bergerac".

a fost ultima mea traducere teatrală", îşi aminteşte poetul la bătrâneţe. Şi dovada că memoria nu îl înşală se află în muzeu. Este ediţia franţuzească pe care a lucrat, cu adnotările lui, din vremea când mai vedea să citească şi să scrie. E printre puţinele exponate unde

vedem cu certitudine scrisul lui de mână. Cu litere frumoase, sigure, de fost copist la Tribunal. Sonetele pe coli învelite în ţiplă, ce pot fi cumpărate pe sume simbolice, sunt scrise de alţii, angajaţi sau prieteni care în perioada lui de întuneric i-au fost ochi de împrumut şi prelungiri ale mâinilor.

Manuscrisele olografe sunt rare. Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iaşi nu deţine decât unul singur, un sonet din 1898, în albumul Anei Conta Kernbach.

Ediţia originală şi celelalte cărţi franţuzeşti din muzeu mai arată un lucru: că Iaşul cultural din tinereţea lui Codreanu, când el a început să traducă „Cyrano”, nu era un oraş de provincie, în afara Europei. Parisul îşi răspândea lumina până aici, Sena şi Bahluiul aveau o confluenţă largă în cărţi, în prieteniile literare, în circulaţia ideilor.

O întâlnire ratată, un regret Un regret al lui Codreanu, mărturisit în apusul vieţii, e că nu l-a cunoscut pe marele Rostand (bine că l-a cunoscut pe Catulle Mendès!). Deşi avea destui prieteni şi cunoscuţi printre români, era greu să ajungi la franţuz, tu un tânăr fără operă, din îndepărtatul Iaşi, de pe Bah

159 FILIT 2014 lui. „Edmond Rostand era în culmea succesului – scrie Victor Eftimiu în „Portrete şi amintiri”. Cea mai strălucită glorie literară ce se poate realiza: celebritate mondială, în plină tinereţe, bani, onoruri, Academia, comandoriile, prietenia regelui Angliei, baie de argint la hotelul pe care-l locuia”. I-a scris lui Rostand şi i-a cerut voie să traducă „Cyrano”. Dar cine e acest tânăr fără nume care vrea să traducă nemuritoarea mea piesă? – se va fi întrebat dramaturgul, îmbătat de glorie. Căci piesa lui a rupt încă de la apariţie rafturile librăriilor şi casele de bilete ale teatrelor. Exemplarul din care a tradus Codreanu, din 1898, adică la numai un an de la ediţia princeps, face parte din „a o sută treizeci şi patra mie”. Cine ştie câte serii de câte o mie vor fi fost! Un asemenea tiraj e greu de atins şi astăzi, la forţa editurilor şi la publicul numeros de azi – desigur, nu ne referim nici la Dan Brown, nici la sora sa întru maculatură, Sandra Brown, sau la alţi reprezentanţi ai literaturii industrioase şi foliculinice, de mare succes comercial peste tot în lume.

Rostand n-a vrut să-i dea lui Codreanu acordul de traducere decât după ce a văzut o mostră. Nu ştia româneşte, dar avea amici şi consilieri care se îngrijeau să nu fie masacrat în limbi străine. Este foarte posibil ca pentru traducerea în română să fi avut părerea lui

Adrien le Corbeau, un evreu din Bucureşti, stabilit la Paris, unde a publicat câteva romane. Era om de-al casei, fiind prieten apropiat cu fiul lui Rostand.

Dramaturgul i-a răspuns românului în scris. Şi nu doar că a încuviinţat traducerea, dar i-a şi mulţumit că o face în felul acela: magistral.

Când Mihai Codreanu s-a înălţat pe propria operă, făcându-i pe francezi să vină la el cu lauri pe braţe, Rostand nu mai era. Întâlnirea dintre cei doi autori ai aceleiaşi piese, în limbi diferite, nu s-a mai produs.

160 FILIT 2014 Cuvinte ţinute strâns între pleoape în 1920, când în sfârşit a apărut „Cyrano de Bergerac".

În româneşte, Mihai Codreanu era deja recunoscut ca poet important. Publicase „Statui", în panoplia lui de trofee literare străluceau ordinul „Bene Merenti" şi premiul Academiei Române, era celebru, dar cartea aceasta era cât pe ce să-l facă uitat ca poet sub strălucirea aurei de traducător. Şi până azi, privind în linie opera lui Mihai Codreanu, „Cyrano de Bergerac" se înalţă ca un pisc dintre celelalte titluri, greu de atins de alţi traducători. A fost sursa unui mare entuziasm cultural. Dacă azi nu se mai găsesc toate cronicile elogioase care s-au scris, este poate şi pentru că ziarele au ars cu totul în vâlvătaia elogiilor înflăcărate. Numai nu s-a spus că francezii ar face bine, când mai reeditează „Cyrano de Bergerac", să-l traducă din română, de la Codreanu!

Teatrul românesc – ca spectacol, nu ca dramaturgie – încă nu ieşise cu totul din colbul provincialismului, încă mai era „condus în parte de actori rataţi care au vrut să facă teatru cu boiele, cu scandaluri şi cu petice", cum zicea Mihai Codreanu. Şi deodată, din noianul de traduceri veleitare, jucate lăbărţat şi zgomotos, ostentativ, se ivea o operă literară de mare forţă, sursă pentru spectacole prodigioase, tradusă magistral de un poet rafinat şi un mare iubitor al teatrului, atât de vie, încât lasă şi acum impresia că fiecare cuvânt a ajuns pe hârtie după ce a fost ţinut strâns între pleoape de omul care, ca Milton, nevăzând, vedea mai bine:

Când Milton, orb, îşi scrise „Paradisul".

Vedea prin întuneric foarte bine".

161 FILIT 2014 Triumful unei capodopere Cea mai bună traducere, spun cunoscătorii, reeditată de trei ori numai în timpul

vieţii lui Mihai Codreanu.

„Tălmăciri ca „Cyrano de Bergerac" sunt dintre acelea care onorează o literatură", spune Constantin Ciopraga.

Prietenul Demostene Botez afirmă, la mulţi ani după moartea maestrului, când traducerea ajunsese deja la a patra ediţie, că timpul cât a lucrat la piesă a fost cea mai frumoasă perioadă din viaţa lui. „Cyrano de Bergerac".

În româneşte face parte din opera lăsată de Mihai Codreanu, integrându-se în aportul de preţ pe care l-a adus (sic!) literaturii române. De-atunci încoace s-au mai făcut şi alte traduceri – şi unele din ele meritorii –, dar niciuna nu are ţinuta mândră de limbaj, expresie şi vers a maistrului. Au aerul de variante pe aceeaşi temă. Pecetea „originalului", adică a traducerii lui Codreanu, o simte orice om sensibil la arta autentică".

Perpessicius afirmă în „Repertoriu critic": „Dintre traducătorii lui Rostand, desigur tot Mihai Codreanu ţine fruntea. Şi aceasta datorită darurilor lui de virtuoz al versului românesc".

Maestrul călăreşte un călăreţ Apropo de „traducătorii lui Rostand", cam în acelaşi timp cu „Cyrano" al lui Codreanu apare şi o variantă „TRADUSĂ DE COLONELUL/ CĂLĂTORESCU CONSTANTIN (Radomir) / din cavalerie", după cum se precizează pe pagina de gardă. Faptul că traducătorul era cavalerist îi va fi dat, cine ştie, un plus de autoritate, în piesă figurând şi cai, şi călăreţi. Cartea poate fi cumpărată de pe site-ul www.okazii.ro, second hand, fără garanţie, fără 162 FILIT 2014 factură, cu numai 19, 99 lei. Dar, atenţie, suma nu include şi taxele poştale! (Mai ieftină ar fi traducerea lui C. Stelorian, din 1937: doar 10 lei.)

Acest Călătorescu, pe care şi G. Călinescu şi de D. Murăraşu îl ignoră cu desăvârşire în istoriile lor literare, de bună seamă un grafoman şi un fanfaron, începe să se laude peste tot, mai ales prin saloanele unde ţinuta lui de cavalerist are mare trecere în rândul cucoanelor, că traducerea lui e mai bună. Pocnind din pinteni în faţa auditoriului feminin, colonelul se apucă să demoleze (să demanteleze – cum ar fi spus camarazii lui artilerişti)

versiunea lui Codreanu. Că e aşa şi pe dincolo, pe când a lui... care e colonel... şi care... mânuitor al spadei, ca şi năsosul Cyrano... Dar nu-i ajunge atenţia publicului de salon şi începe să combată în revista „Rampa", unde compară pe două coloane versiunea lui şi versiunea lui

Codreanu. Sabia criticului cazon se înfige fără milă în „Cyrano”-ul adversarului. Maestrul nu răspunde, nu se pune cu tălmaciul. Abia când vede că nu-i mai oboseşte calul şi că are de gând s-o ţină tot într-o şarjă, se întoarce spre colonel şi îi trage o rafală scurtă, de patru versuri:

Când citesc „Rampa”.
M-apucă crampa;
Când m-apucă crampa, Mă servesc de „Rampa”.

Nici măcar nu publică epigrama, doar o spune într-o seară la cafenea, însă este suficient ca a doua zi s-o ştie oraşul şi să-l răpună pe Călătorescu. Iar Direcţia Generală a Teatrelor pe el, nu pe Călătorescu, îl premiază cu 10.000 de lei pentru traducere.

163 FILIT 2014 Ce vremuri! Ce mărunţiş!

Ehei, unde sunt, domnule Codreanu, vremurile când îţi stricai ochii, şi aşa vai de ei, în biroul copiştilor de la Tribunal pentru o sută şi ceva de lei pe lună? Sau când te milogeai la Pogor să te primească ţiitor de registre la Creditul Urban pe trei parale?

Dar nici nu mai putea fi vorba de bani – nici măcar pentru Mihai Codreanu. Inima lui era plină de o fericire mai înaltă. Poate nici Edmond Rostand n-a fost atât de fericit când a scris piesa, precum Mihai Codreanu când a tradus-o.

Curând avea să vină recunoaşterea şi din patria lui Cyrano. La 1 martie 1921, Ministerul Instrucţiunii Publice din Franţa îl numeşte pe Mihai Codreanu Cavaler al Academiei Franceze. La mai puţin de un an de la apariţia cărţii. Semn că Franţa era destul de aproape atunci şi că valorile circulau repede, parcă şi birocraţia se mişca mai bine. Câţiva ani mai târziu, Mihai Codreanu va fi decorat cu Legiunea de Onoare, ordin naţional de care puţini români s-au învrednicit. Ambele decrete sunt în casa poetului, pe perete. Mărturisesc că am simţit un fior de mândrie când le-am văzut: aparţineau unui român, unui moldovean din Iaşi, deci cumva şi mie, în felul în care marile merite individuale sunt absorbite subtil de masele din care acei merituoşi s-au ridicat.

După 20 de ani Cât a fost director la Teatrul Naţional în el s-au întâlnit, într-o amiciţie roditoare, teoreticianul fin al teatrului, profesorul de teatru, veşnicul aspirant la gloria rampei, traducătorul de teatru, juristul. Şi printre ei sau 164 FILIT 2014 în toţi aceştia era şi poetul, neobosit şlefuitor al sonetului.

Astfel, în 1921, la 20 de ani de la debutul editorial, Mihai

Codreanu scoate al patrulea volum de poezie, „Cântecul deşertăciunii”. „Volum de sonete şi poezii”, cum spune el însuşi trăgând linie între sonete – ceva şi poezii – altceva.

E, fără îndoială, un gest riscant să vii cu alte şi alte sonete după „Statui”, chiar dacă la distanţă de 7 ani. Tot acest interval a fost colorat cu sonete publicate în periodice.

Ce ai mai putea spune mai mult sau altfel? Sonetul, restrictiv în celelalte privinţe, e generos cu zelatorii săi la capitolul perfecţiunii formale: aici ai loc să urci nelimitat. Şi, aşa cum spune Dumitru Murăraşu în „Istoria literaturii române”, „grija perfecţiunii artistice e o trăsătură principală a acestui poet”.

Garabet Ibrăileanu afirmă că „în „Cântecul deşertăciunii „domnul Codreanu duce calităţile din „Statui”.

spre perfecţie şi le valorifică prin tragicul atitudinii, din care acum lipseşte orice urmă de manieră”. Dar Eugen Lovinescu îl contrazice total în „Istoria literaturii române.

Evoluţia poeziei lirice”, spune că „tocmai în acest volum maniera e mai evidentă şi locul comun cultivat mai sistematic”.

Mai spune Lovinescu, iar maestrul Codreanu încasează orbeşte: „(...) a publica volume întregi de sonete constituie o eroare psihologică; din faptul persistenţei mecanismului reiese nu numai un aspect de identitate, dar şi impresia zgomotului monoton al unei maşinării ordonate. În afară de aceasta, instrument de preciziune, de nu presupune totdeauna poezia, sonetul presupune, totuşi, perfecţia formală. Transformându-l într-o unealtă cotidiană, materialul poetului nu putea fi decât inegal şi foarte des impur; limba comună şi rima prevăzută;

165 FILIT 2014 impresia de factură în serie se accentuează şi mai mult în „Cântecul deşertăciunii”, cu toată atitudinea dezabuzată şi filozofantă, sau poate tocmai din această pricină”.

Lăsaţi premiile să vină la maestru!

Şi a fost şi volumul acesta! Şi în timp ce criticii băteau în toba lor cu truda lui, sonetistul îşi urma calea, de data asta fără să bâjbâie, către inima cititorilor şi către altă înaltă recunoaştere oficială: în 1925 va primi Premiul Naţional pentru Poezie.

Premiul Naţional pentru Literatură, cu un nume impunător şi aducând un beneficiu de 100.000 de lei, nu era chiar pentru oricine. Obţinerea lui însemna recunoaşterea supremă a breslei scriitorilor şi a

statului.

A fost instituit în 1923 de Ministerul Cultelor şi Artelor şi s-a acordat prima oară în 1924: lui Octavian Goga pentru poezie şi lui Mihail Sadoveanu pentru proză.

(Din 1925 va mai apărea şi o secţiune de critică şi istoriografie literară, primul laureat fiind G. Bogdan-Duică.)

Aşadar Mihai Codreanu este cel de al doilea deţinător al Premiului Naţional pentru Literatură (poezie) şi se înscrie în lista impresionantă a unor nume pe care, dacă le-ai scoate din literatura română, aceasta s-ar prăbuşi ca un cort din care extragi brusc schelăria: Tudor Arghezi, George Bacovia, Otilia Cazimir, Nechifor Crainic, Victor Eftimiu, Ion Minulescu, Ion Pillat, George Topârceanu, Ion Agârbiceanu, I. Al. Brătescu-Voineşti, Gala Galaction, Nicolae Iorga, Gib Mihăescu, Cezar Petrescu.

Un premiu e important nu prin mărimea recompensei, nu prin sonoritatea titulaturii sau prin strălucirea egidei sub care fiinţează, ci prin numele, prin valorile pe care le impune. Indiferent de valoarea fiecărui l-au

166 FILIT 2014 reat în parte, premiul aruncă asupra tuturor o lumină egală. Cârcotaşi cum suntem din fire, ca români, putem spune că între Minulescu şi Bacovia sau între Codreanu şi Arghezi sunt diferenţe mari de valoare, şi se prea poate să nu greşim, însă asta acum, când, decantate de timp, aşa se văd lucrurile. Atunci, din mers, Codreanu a fost văzut ca îndreptăţit la acest mare premiu şi nici n-au fost contestaţii, nu s-a fluierat în sală, în afară de obişnuitele cârteli la orice, care dau farmec momentului atunci când majoritatea se pronunţă. „Nu înţeleg pentru ce a fost premiat domnul Codreanu", a spus Nicolae Iorga, cel care în „Istoria literaturii româneşti contemporane".

din 1934 avea să arate că ştia totuşi motivul. Alte voci, mai mici, nu s-au ridicat mai sus de nivelul aplauzelor.

Premiul Naţional pentru Poezie e doar unul dintre numeroasele gesturi de înaltă recunoaştere oficială.

Comandor al „Coroanei Românei".

Anul următor, în 1926, primeşte „Coroana României", în grad de Comandor. Acest ordin, instituit de Regele Carol I la 10 mai 1881, cu prilejul proclamării Regatului României, avea cinci grade şi era acordat pentru servicii deosebite aduse statului, atât militarilor, cât şi civililor.

Era a treia mare decoraţie a statului român, urmând Ordinului „Mihai Viteazul" şi Ordinului „Steaua României".

Lui Codreanu i se recunosc acum, după meritele de poet, şi cele de bun cetăţean, devotat statului în funcţiile publice îndeplinite. Va ajunge în faţa regelui şi îi va mulţumi personal pentru onoarea ce i s-a făcut, aşa cum cerea articolul 12 din Regulamentul de aplicare a legii privind Ordinul „Coroana României". Rămâne de aflat cum se descurca domnul comandor Codreanu când sc. 167 FILIT 2014 întâlnea cu alţi purtători ai ordinului, în grad mai mare, pe care trebuia să îi salute, conform articolului 21. Le pipăia medaliile?

Ordinul „Coroana României" a fost desfiinţat de comunişti, odată cu toate celelalte ordine al Regatului, imediat după abdicarea Regelui Mihai din 30 decembrie 1947. Ţara noastră a fost singura din tot blocul comunist care n-a mai păstrat nimic, dar absolut nimic din toate simbolurile tradiţionale ale statului. Modelul sovietic a fost impus şi în acest domeniu. Zece ani, cât a mai trăit după aceea, Codreanu a putut să se bucure în secret, pipăind-o, de medalie. Poate fi văzută în muzeu. Ordinul „Coroana României" a fost reînfiinţat de Regele Mihai la 30 decembrie 2011 ca Ordin dinastic, al Casei Regale.

Codreanu, legionarul. De onoare!

Urmează Legiunea de Onoare, în 1929, după ce cu un an mai devreme avusese loc la Iaşi premiera piesei „Cyrano de Bergerac", în traducerea magistrală a lui Mihai Codreanu, cu Tony Bulandra în rolul principal.

Apoi, la 26 mai 1942, recunoaşterea supremă: este ales membru corespondent al Academiei Române. Nechifor Crainic îl prezintă elogios.

În Academie n-a avut o activitate deosebită. A păstrat doar partea onorifică, nu s-a implicat prea mult. Avea de-acum 66 de ani, nu mai vedea aproape deloc. „Analele Academiei Române", secţiunea „Dezbateri", îl pomenesc doar ca fiind prezent la şedinţa de după alegerea sa, din 12 iunie 1942. Se află printre academicieni, undeva în spate, cu ochelarii lui negri, sprijinit cu bărbia în baston. Preşedintele Ion Simionescu îi semnalează cu bucurie prezenţa şi îi aşază nişte lauri verbali pe opera 168 FILIT 2014 literară. Codreanu n-a mai publicat o carte nouă de 13 ani, dar Simionescu este paleontolog, nu-i scapă nimic din istoria îndepărtată. Apoi „dl. Mihai Codreanu mulţumeşte domnului Preşedinte pentru buna opinie ce o are despre activitatea sa

poetică şi îşi exprimă bucuria că de aici înainte poate lucra într-o instituţiune care stă de pază la propăşirea spiritualităţii româneşti. La această chemare a Academiei Române îşi va da toate silinţele să ajute cu modestul său rod. D-l Codreanu urează d-lor membri ca vreme îndelungată să ilustreze Instituţiunea”.

De lucrat, de-atunci, încolo n-a mai prea lucrat, necum „să-şi dea toate silinţele”, iar vreme îndelungată să „ilustreze Instituţiunea” n-a mai apucat nici el, nici mulţi dintre colegii săi nemuritori, care, vai, aveau să ajungă muritori de foame în regimul comunist, muritori de inimă rea, muritori de chinuri prin închisori.

Scurta nemurire a poetului Doar 6 ani s-a bucurat Codreanu de aerul tare din anticamera nemuritorilor. În 1948 Academia intră şi ea, ca toate instituţiile statului, la rabotajul comunist, şi-atâta ce i se mai ia din grosime şi din luciu, că nu mai rămâne aproape nimic din luminata instituţie care vreme de 80 de ani fusese etalonul ştiinţei şi al artelor în România.

Codreanu este eliminat acum din Academie. Dumnealui este – nu-i aşa? – element burghez, a scris în tinereţe la ziare liberale, conservatoare, de toate culorile, are ditamai vila în Iaşi, cultivă o artă decadentă şi nici nu vede prea bine, are şi bască. Ca să nu mai punem la socoteală şi că e văr primar cu Gheorghe Gh. Mârzescu, liberalul de tristă amintire pentru comunişti. În baza Legii per

169 FILIT 2014 soanelor juridice, cunoscută ca Legea Mârzescu, Partidul Comunist a fost scos în afara legii în aprilie 1924.

De fapt, văzând lucrurile din perspectiva anilor ’50, comuniştii ar fi trebuit să-i fie recunoscători lui Mârzescu.

Dacă nu interzicea el partidul, de unde ar mai fi apărut atâţia ilegalişti? – chiar mai numeroşi decât membrii de partid!

În locul savanţilor şi artiştilor în jurul cărora s-a construit marea cultură interbelică, la care întoarcem mereu privirea cu atâta nostalgie, în panteon dau năvală, cu brânză sub unghii, academicienii clasei proletare:

Indivizi cu învăţătură sub genunchiul broaştei, cu operă penibilă, ca A. Toma, sau chiar fără operă. E ceea ce îl face pe Păstorel Teodoreanu să scrie, cu obidă, celebrul catren:

În ţara asta prefăcută Căcaţii scriu în loc să pută, Iar scriitorii-adevăraţi sunt daţi afară de căcaţi.

Au mai fost şi înainte prezenţe ruşinoase în Academie, precum

cartoforul Andrei Vizanţi, sau absenţe iremisibile, ca aceea a lui Lovinescu, dar acum se întrece măsura. Academia, cu oportuniştii rămaşi dintre cei vechi, în frunte cu Sadoveanu, şi cu noua ei caracudă proletară, devine celulă de partid. Ruşinea va culmina cu intrarea Elenei Ceauşescu în Academie (1974) şi cu alegerea lui Nicolae Ceauşescu ca preşedinte de onoare (1985). În 1990, când academicienii noştri au văzut lumina democraţiei prin cupola templului de pe Calea Victoriei, Mihai Codreanu a fost reconfirmat, postmortem, ca membru corespondent al Academiei Române.

170 FILIT 2014 „Turnul de fildeş".

În 1929, anul când primeşte Legiunea de Onoare din Franţa pentru traducerile lui, Mihai Codreanu mai scoate un volum de sonete: „Turnul de fildeş".

Iar sonete? – se puteau întreba cititorii, care de 15 de ani, de la „Statui", nu mai primeau şi altceva de la Codreanu.

Eugen Lovinescu scrie: „Ce este turnul de fildeş, care i-a împrumutat poetului titlul unei culegeri, decât o atitudine individualistă, de provenienţă romantică, dar practicată cu mai multă consecvenţă de generaţia ulterioară, parnasiană? (...) Sonetul domnului Codreanu este puţin apt să capteze suferinţe de ordin vital sau metafizic, sublimate. Prin însăşi virtuozitatea sa formală, dă în vileag preocuparea permanentă a autorului de a realiza perfecţiunea în limitele impuse. O asemenea artă implică de asemenea indiferentismul faţă de motivele poetice şi precumpănirea inteligenţei artistice".

Se poate spune că „Turnul de fildeş" este ultima carte a lui Mihai Codreanu.

Peste 10 ani, în 1939, va mai scoate un volum, „Statui – sonete şi evadări din sonet", o ediţie definitivă, îngrijită de autor, a sonetelor publicate în volumele anterioare, cu doar câteva titluri noi. Apoi, târziu, în anul morţii, 1957, va mai apărea un volum, „Sonete", ediţie selectivă, cu o postfaţă de Păstorel Teodoreanu. De la 53 până la 81 de ani nu a mai scos nicio carte cu sonete inedite, a publicat doar în periodice.

Scâncetul cărţilor în incubator Acasă la el, în Vila „Sonet", sub carapacea de sticlă a unei mese vechi stă, carte lângă carte, toată opera lui 171 FILIT 2014 poetică: „Diafane" (1901), „Din când în când" (1908).

„Statui" (1914), „Cântecul deşertăciunii" (1921), „Turnul de

fildeş” (1929). Hai şi „Statui. Sonete şi evadări din sonet” (1939), cu cele câteva creaţii noi. Le poţi cuprinde pe toate dintr-o singură privire, diafane statui ce ascultă din când în când cântecul deşertăciunii în turnul de fildeş, de unde rar evadează câteva.

Le-ai putea cuprinde pe toate într-o mână, dacă nu te-ar împiedica apărătoarea de sticlă şi teama că în strânsoare se vor preface într-un praf galben. Nu-s decât nişte cărţulii subţiri şi friabile, dar în puţinătatea trupului lor fragil închid o viaţă, o epocă, o lume. Draperii groase le apără de tăria soarelui. Nici fotografii nu e voie să faci, pentru că fulgerarea solară a bliţului ar îmbătrâni accelerat hârtia şi aşa îngălbenită. Muzeografii consemnează într-un registru, zi de zi, temperatura şi umiditatea. Cărţile sunt păstrate cu aceeaşi grijă cu care, în maternităţi, copiii născuţi prematur sunt ţinuţi în incubatoare cu climă controlată, un fel de utere externe în care ei continuă să se dezvolte. Te străbate o emoţie aparte când priveşti cărţile vechi în incubatorul lor şi te aştepţi să auzi un scâncet. Pentru că poezia este, nu-i aşa? „corp viu, după părerea lui Aristotel şi a mea”, cum ar zice poetul Gellu Dorian într-unul din „poemele sale introductive”.

Nişte socoteli în lei mai vechi şi mai noi Mihai Codreanu începe anul 1929, anul „Turnului de fildeş”, în tribunal. De data asta nu ca avocat, căci a pus de mult în cui roba cu codiţă de iepure, ci ca reclamant.

Se judecă cu Ministerul Cultelor şi Artelor, care l-a scos din funcţia de inspector general al teatrelor, după 5 ani, 172 FILIT 2014 şi l-a rechemat la Conservator fără să-i dea posibilitatea să aleagă între fotoliul ministerial şi catedră. Şi dintr-o poziţie, şi din alta, Codreanu ar fi slujit la fel de bine teatrul.

Însă funcţia de inspector general era plătită mai bine, aşa că o vrea înapoi. Primea un salariu de 15.790 de lei. Au apus de mult vremurile când tânărul Codreanu se ruga pe la toţi, cu încredinţarea distinsei sale stime, pentru un post de conţopist plătit cu 100 sau 200 de lei pe lună. Mai e şi ceva inflaţie la mijloc, deci raportul este distorsionat, dar tot sunt nişte bani. Trei luni în străinătate cu salariul pe o lună, cum povestea cercetătorul Remus Zăstroiu.

Procesul va dura până în 1934 şi va fi pierdut de Codreanu.

Este de remarcat că în tot acest timp, 5 ani, el insistă pe toate căile procedurale să îşi recapete postul de inspector general în Ministerul Artelor şi Cultelor. Ca avocat îl are pe un anume A. Toma. O

simplă coincidenţă de nume cu scriitorul de tristă amintire, cel care a intrat cu buldozerul proletcultismului în literatură în obsedantul deceniu.

Dar înlăturarea din minister nu-l ţine pe Codreanu departe de frâiele teatrului. În 1931 este numit în consiliul de administraţie al Teatrului Naţional „Vasile Alecsandri”.

Apoi, din aprilie 1932 devine rector interimar al Conservatorului, iar din 30 noiembrie 1933 este confirmat de minister pe acest post. Fostul student Mihai Codreanu, zurbagiul pedepsit aspru pentru o măruntă obrăznicie, ajunge acum să conducă instituţia. Şi o va face într-o manieră ce îi va consolida respectul câştigat de mult de la ieşeni şi de la intelectualitatea românească.

Acum are mână liberă să-şi pună în practică ideile despre teatru, la rădăcina lui: şcoala, şi se dovedeşte din nou a fi un administrator priceput.

173 FILIT 2014 O frumoasă coincidenţă la o coincidenţă, Mihai Codreanu şi Academia de Muzică şi Artă Dramatică din Iaşi, după noua denumire a Conservatorului, s-au născut în acelaşi an: 1876.

Un Conservator Filarmonic-Dramatic a mai fiinţat şi între 1836 şi 1838, fondat la iniţiativa lui Gheorghe Asachi şi a câtorva boieri luminaţi, arată Teodor T. Burada în „Istoria teatrului în Moldova”. Apoi, până în 1860, în lipsa unei asemenea şcoli, nimeni nu s-a mai putut instrui în Iaşi în arta muzicală sau teatrală. În 1860 se înfiinţează Şcoala de Muzică şi Declamaţiune, printr-un decret al lui Cuza, la stăruinţa lui Mihail Kogălniceanu.

Dar aceasta va fi închisă în 1875 în stil românesc:

„Pe când această instituţie se organizase mai bine şi începu a da roadele cele mai frumoase, un vânt rău se abătu din nou asupra sa şi după diferite intrigi şi duşmănii personale, sub pretext de economie, guvernul găsi cu cale ca, la 30 decembrie 1875, să suprime cheltuiala afectată pentru Conservator şi astfel să-l desfiinţeze”, scrie N.A. Bogdan în prodigioasă monografie „Oraşul Iaşi”, din 1913.

Conservatorul pe care ajunge să-l conducă Mihai Codreanu se înfiinţează pe data de 1 septembrie 1876.

„Mii de elevi au frecventat cursurile muzicale şi dramatice în Conservator şi dintre absolvenţi au ieşit o sumă de artişti distinşi, atât în muzică, cât şi în declamaţie, care s-au răspândit nu numai în ţara întreagă, dar chiar în lumea întreagă, dintre care unii au ajuns

celebrităţi în canto sau arta dramatică, alţii profesori sau executanţi de cel mai mare merit", mai scrie N.A. Bogdan. Astfel că responsabilitatea lui Mihai Codreanu la conducerea Conservatorului este imensă. „Intrigile şi duşmăniile personale" n-au dispărut, dar el, nevăzătorul, trece 174 FILIT 2014 nonşalant peste minele plantate peste tot în calea lui, aşa cum a făcut şi ca director al Teatrului Naţional. Nu era el acuzat că dărâmă teatrul, că omoară actorii? Şi cine s-a dus atunci la Bucureşti să împrumute bani pentru reparaţii capitale? Acum, de când poetul Codreanu, cetăţean de cinste al Iaşului, a devenit rector, pălăriile se ridică cu două degete mai sus la apariţia lui. Va rămâne în această funcţie până pe 15 ianuarie 1939.

Respectul nu se măsoară doar cu pălăria Respectul faţă de oamenii de valoare nu se măsura, la vremea aceea, doar cu pălăria. Ci şi cu pogonul. Mihai Codreanu primeşte de la Primăria Iaşului, pe 17 mai 1933, locul de casă din Strada Rece, unde va construi în doar un an de zile Vila „Sonet". Terenul îi revine cu titlu gratuit, în semn de recunoştinţă din partea oraşului căruia i-a crescut faima. Devine acum acum vecin cu Mihail Sadoveanu, şi el recompensat cu teren. Loturile lor sunt lipite. Sonetistul are partea de la drum, cu deschidere la Strada Rece şi la strada Mihai Eminescu, Ceahlăului îi revine partea din spate, din Strada Mihai Eminescu nr. 2. Şi Sadoveanu renunţă! zice că nu vrea să stea „în fund la Codreanu". Jocul de cuvinte a rămas şi e pomenit mereu de muzeografi cu un zâmbet ghiduş. Gluma e nepieritoare!

La prima vedere poate părea că între cei doi ar fi fost o râcă sau ceva ce ar fi făcut insuportabilă vecinătatea.

Nicidecum. Erau buni prieteni şi aşa au rămas până la sfârşitul vieţii. N-a fost vorba decât de o afacere de-a lui Sadoveanu. Nici el, asemenea lui Codreanu, nu-şi astupa buzunarele dacă începea să plouă cu bănişori.

Aşa că n-a refuzat terenul, ci l-a primit cu bogdaproste şi i l-a vândut pe bani frumoşi profesorului Mihai Eşanu, 175 FILIT 2014 viitor primar al Iaşului. O bucată a cumpărat şi Codreanu, lărgindu-şi lotul de 454, 5 metri pătraţi primit de la primărie.

Petru Bogdan, un primar luminat Primar era atunci Petru Bogdan, cu mandat de la 1 ianuarie 1929 la 22 martie 1934. Îi urma la primărie, după un interimat de 3 luni al lui Nicolae Cănănău, lui Osvald Racoviţă, ale cărui proiecte culturale le-a continuat, apoi i-a predat cheile tot lui Racoviţă.

Petru Bogdan a avut un mandat greu. În 1932 Bahluiul s-a umflat şi a înecat aproape tot oraşul. Sandu Teleajen chiar a scris un roman despre asta, intitulat „Turnuri în apă”, dovedind încă o dată că Iaşul poate preface orice în artă, chiar şi propriile nenorociri. Noul edil a trebuit să lupte nu numai cu micul şi puturosul Bahlui, care a căpătat brusc ambiţii fluviale, ci şi cu furtuna crizei economice mondiale. În 5 ani şi 3 luni, cât a stat la cârmă, a avut timp să scoată Iaşul din mâl şi să-l ducă, prin apele tulburi ale crizei, spre un port sigur pentru reparaţii capitale. Vitrege condiţiile, dar meşter cârmaciul! În urma lui a rămas un oraş refăcut după inundaţii şi cu lucrări edilitare importante, precum mărirea aducţiunii de apă de la Timişeşti şi iluminatul public.

Ziarul „Lumea” scria: „Primăria face posibilul şi imposibilul să lumineze electric oraşul până în cele mai îndepărtate mahalale. Este o frumoasă ambiţie de a dovedi că Iaşul este oraşul luminii”. S-a construit ştrandul peste care, în anii noştri, s-a pus ditamai mall-ul, un kitsch monumental înfipt în coasta unui monument de arhitectură:

Palatul Culturii. Multe din denumirile actuale ale străzilor sunt de atunci, din mandatul lui Bogdan.

176 FILIT 2014 Cultura Iaşului era înfloritoare. În alte condiţii, cine s-ar fi gândit să-şi ţină scriitorii aproape legându-i de glie? – dându-le glia. Sadoveanu ajungea pe marile ecrane ale Europei cu filmul de succes „Sturflut der Liebe”, regizat de germanul Martin Berger, după „Venea o moară pe Siret”; se inaugura Muzeul Municipal de la Mănăstirea Golia; se construia şi se dădea oraşului Fundaţia „Regele Ferdinand!”, Biblioteca Centrală Universitară de astăzi; George Enescu devenea cetăţean de onoare al Iaşului şi o stradă căpăta numele lui – în timpul vieţii!; se inaugurau statuia lui Mihai Eminescu, bustul lui Ion Creangă din Copou, Complexul Memorial din cartierul Galata, dedicat eroilor din Primul Război Mondial.

Şi, de ce nu, Vila „Sonet” are şi ea loc în listă. A fost pornită şi clădită în timpul acestui primar luminat, cu sprijinul lui.

Să ne imaginăm ce scandal ar ieşi astăzi dacă municipalitatea i-ar oferi loc de casă unei personalităţi ieşene – să zicem, dintre atâţia oameni de seamă ai Iaşului, lui Al. Zub, că tot l-am mai pomenit. Indignarea ar aprinde hârtia puţinelor ziare scăpate din potopul crizei, ecranele televizoarelor s-ar umple de balele lătrătorilor de meserie, iar politicienii ar ieşi cu ghilotina în piaţa publică.

În luptă cu birocraţia Nici atunci nu a fost uşor.

Povesteşte marele gazetar Aurel Leon în „Umbre”:

„Cu această mărinimie a fost destulă bătaie de cap, deoarece legal primăria nu putea dona. După ce au înnodat în fel şi chip lucrurile, avocaţii şi contabilii au venit cu o soluţie salvatoare: în schimbul terenului, poetul să dea 177 FILIT 2014 un act prin care lasă primăria moştenitoarea sa legală cu privire la manuscrise şi obiecte de artă”. Codreanu s-a supărat când a auzit asta şi n-a acceptat soluţia. Dar voinţa de a-l recompensa a fost atât de mare, încât până la urmă s-a găsit o portiţă în lege şi toată lumea a fost mulţumită. Refuzul lui Codreanu i-a dat prilej lui Păstorel Teodoreanu să-şi tachineze prietenul: „La urma urmei, dacă stai şi judeci, oamenii au fost modeşti. Puteau pretinde să le laşi după moarte şi hoitul tău gata împăiat”.

Un singur ziar a cârcotit atunci – nu se putea fără:

„Donaţii fără rost. Cei doi Mihai: Sadoveanu şi Codreanu – împroprietăriţi” – titra „Noutatea” din 31 mai 1933.

Codreanu a primit, a tăcut şi a făcut. S-a apucat imediat de construcţie, în iulie. El deja lucra la casă, dar birocraţia încă nu-şi terminase numărul la primărie, funcţionarii tot mai căutau portiţe legale pentru acea donaţie. Ziarul „Lumea” din 27 septembrie 1933 se scandaliza: „Dl. M. Codreanu construieşte pe un loc al Municipiului, care nu i-a intrat încă în posesiune legală”.

Domnului M. Codreanu îi ajungeau cuvântul domnului primar şi strângerea de mână. Ca între domni.

Cartierul scriitorilor din Iaşi N-a mai aşteptat hârtiile, s-a apucat de treabă. Bani de casă avea, deşi se plângea mereu că n-are – şi se vede că n-a făcut-o din sărăcie, din peticeli, adăugând an de an câte ceva. În fix un an şi o lună a terminat-o. Marele Premiu Naţional pentru Poezie îi adusese o sumă uriaşă, totuşi insuficientă pentru o asemenea construcţie. De la teatru câştiga pentru fiecare nouă reprezentaţie cu piesele traduse de el. Din cărţi, nu prea, nu le punem să se

178 FILIT 2014 coteală. Dar salarii mari a tot avut şi ca profesor universitar, ca rector – cum spunea cercetătorul Remus Zăstroiu:

„Cât venitul unei moşii” –, ca inspector general al teatrelor şi operelor. Şi mai avea şi un prieten, Nicu Gheorghiadi, directorul Creditului Urban. Acest Gheorghiadi – ce oameni mai erau pe atunci! – se ţinea de capul scriitorilor să le dea credite ieftine pentru case, aproape gratuite. Visa chiar la un cartier al scriitorilor, o mică

republică a literelor în sânul oraşului. Păstorel Teodoreanu l-a încurajat, în glumă, zicându-i că în felul ăsta, avându-i pe toţi laolaltă, poţi scăpa uşor de ei, le dai foc şi gata. „Îi iei ca din oală!”

Cu Topârceanu nu i-a mers lui Gheorghiadi. I-a răspuns că el are vise mai mari:

Nu s-ar putea să-mi faceţi, frate în loc de casă o statuie?

(În deal, la Universitate, Că alt loc mai la centru nu e).

Şi dacă nu pot pân-la anu'

Să v-o achit, că nu-s bogat, închiriaţi-o lui Codreanu Măcar pe termen limitat.

Dar Codreanu, mai înţelept, mai gospodar decât boemul „chiriaş grăbit”, a luat creditul de la Gheorghiadi, pomană curată. Şi s-a transformat brusc, după spusele lui Aurel Leon, în „diriginte de şantier care observă totul (!)”, lucrând „după propriile planuri”. Până şi Leon se miră – semnul exclamării îi aparţine – cum putea Mihai Codreanu, nevăzătorul, să proiecteze o casă şi să supravegheze lucrările. Documentele îl indică pe Mihai Stoian ca arhitect, acelaşi care a construit şi Casa „Nicodim” de 179 FILIT 2014 pe Bulevardul Ştefan cel Mare – vedem că se şi aseamănă.

Dar nu este exclus ca sonetistul să îi fi descris arhitectului casa visată de când trăia în magherniţele din curtea Creditului Urban, iar acesta să fi pus pe hârtie viziunea poetului, cu necesarele corecţii şi adăugiri ale specialistului.

O casă ca un sonet Avea de gând să-şi ridice, la bătrâneţe, o casă mare şi frumoasă, poate un sonet de piatră, în care să locuiască până la sfârşitul vieţii. Şi asta a şi făcut. Vila „Sonet”.

are în exactitatea formelor ei orgolioase ceva din simetria şi din nobleţea sonetului. Privind-o, îţi spui că poate Mihai Codreanu, mason, cunoscător al numerologiei şi al încifrării mesajelor, a construit casa bătrâneţilor sale pe structura unui sonet. Oare cele patru arcade ale pridvorului nu sunt cumva un catren, urmat de catrenul celor patru coloane? Urmează terţinele ferestrelor înguste ale micului donjon, trei sus şi trei jos. Liniile casei se lasă cuprinse de vedere într-o succesiune armonioasă, ca a versurilor în sonet. Nu priveşti casa asta ca pe o casă, ci o citeşti.

Vila „Sonet” are o soră geamănă în Chişinău şi când citeşti ceva frumos, de multe ori te simţi inspirat.

Vila „Sonet”, fiind citită acum mulţi ani de un arhitect

basarabean, acesta a simţit inspiraţia.

Poetul Nicolae Turtureanu, venind odată la muzeu, unde păzea memoria poetului cu armele muzeografului, a văzut în faţa casei un bărbat care îşi încurca mâinile într-un vraf de fotografii ce nu voiau să stea una peste alta. Le scăpa, le culegea de pe jos, apoi le rotea şi le privea din toate unghiurile sucindu-şi capul şi braţele în poziţii ciudate. Privea când la fotografii, când la „Sonet”.

— Ce faceţi aici, domnule? – l-a întrebat poetul. Aţi pierdut ceva?

— Nu, a răspuns omul. Domnule, sunt un arhitect din Basarabia. Acum câţiva ani am văzut casa asta şi m-am îndrăgostit de ea. Are o frumuseţe aparte, ceva plin de lirism şi de rigoare, ca un sonet.

— Chiar „Sonet” se cheamă.

— Ştiu, tocmai de aia zic. Când am văzut-o, a fost dragoste la prima vedere. Am fotografiat-o atunci din toate unghiurile. Şi ce credeţi că am făcut?

— Un album.

— Album, album, dar din albumul acela, domnule, eu mi-am făcut în Chişinău o casă exact ca asta. Şi acum mă uitam la pozele de la casa mea ca să o compar cu originalul, să văd ce îmbunătăţiri îi mai pot aduce. Se poate să văd şi interiorul?

La umbra plopului bătrân…

Mihai Codreanu a locuit mereu în poezie. Iată că acum poezia locuia în casa lui. Scrisese cărţi, a construit şi o casă, de copii n-a avut parte, cel puţin oficial, mai trebuia un copac pentru a rotunji, aşa cum spuneau vechii indieni, rostul unei vieţi. A sădit un plop în capătul străzii. Poate o încercare de a-şi aduce aproape de cămin natura izgonită din poezie. Cum se ridica de pe dealul Ciricului şi se rotea puţin spre Bahlui, înainte de amiază, soarele ajungea în dreptul ferestrei de la balcon şi atunci plopul aşeza peste casă prelata umbrei lui uriaşe. Maestrul putea să joace liniştit şah în mica alveolă a balconului, unde masa de şah stă şi acum, cu piesele aşezate în linie de bătaie. Parcă-l vezi, când umbra plopului bătrân îngroaşă lumina din casă, aplecat deasupra tablei, el însuşi o umbră, privind atent fără să vadă nimic, apoi dictându-i adversarului mutarea. Juca, la bătrâneţe, fără să vadă piesele, avea tabla de şah în minte, memora toate mişcările. Şi acesta nu era decât un exerciţiu mental obişnuit, era ca şi cum ar fi conceput un sonet, apoi l-ar fi dictat.

Nu întâmplător maestrul sonetului era şi maestru al şahului, pentru că între şah şi sonet nu diferă decât cuvintele.

Şi şahul şi sonetul au aceeaşi ordine riguroasă în mişcări, nicio ieşire din schemă nu e permisă. La amândouă poţi face la infinit combinaţii geniale.

Codreanu a fost profesorul de şah al lui Sadoveanu.

I-a ridicat mult nivelul, i-a ţinut podul, cum se spune, ca prozatorul să facă saltul de la şahul de cafenea la şahul de performanţă, la artă. Când a ajuns în sfârşit să-i ia o partidă maestrului, Sadoveanu a chiuit de bucurie.

Atunci a căpătat şi îndrăzneala de a-i spune poetului că el nu crede deloc în figura de gheaţă pe care o afişează, că de fapt el este un om cald şi bun ca miezul pâinii şi doar joacă un rol de „statuie impasibilă". „Da, am şi talent de actor", a recunoscut pe jumătate poetul.

Profesorul de şah al lui Sadoveanu Acelaşi miez cald în învelişul rece l-a observat la sonetist şi Vasile Sadoveanu, fratele scriitorului. Într-o zi, venind Codreanu în vizită la Fălticeni, să joace şah cu Sadoveanu sub nucul din grădină şi să bea amândoi Cotnar, ca doi buni moldoveni ce se aflau, Vasile Sadoveanu 182 FILIT 2014 l-a dus pe sonetist într-o bodegă să-i prezinte un vin deosebit.

I-a plăcut maestrului. A fost atât de încântat, încât i-a spus lui Vasile că de-atunci înainte îl va socoti prieten pe viaţă. „Lucru ce nu l-am crezut, după apucături caracterizându-l a fi un om cu sentimente reci ca şi „Statuile".

lui. Însă mai târziu m-am convins că este un om cu simţiri alese şi că la atenţie şi prietenie răspunde la fel", povesteşte Vasile Sadoveanu în „Bădia Mihai", o cărţulie scrisă la bătrâneţe, despre fratele său, caldă ca o pâinică.

În 1933, când Sadoveanu a publicat „Soarele în baltă sau aventurile şahului", o frumoasă adunare de poveşti despre şah, nici măcar n-a amintit de Codreanu, profesorul lui, şi nici de încleştările mute, cu mult fum de ţigară, de la „Traian". Publicistul C. Săteanu i-a atras respectuos atenţia într-un articol că ar trebui să includă într-o eventuală ediţie a doua şi acest moment capital din evoluţia lui ca şahist.

Erau amândoi jucători redutabili, de clasă, „doi buni cunoscători ai sutelor de probleme de şah publicate de şahişti cu renume mondial",

cum îi descrie Vasile Sadoveanu.

Jucau la „Academia liberă”, acasă la Sadoveanu, în Iaşi şi în Fălticeni, la Codreanu, în strada Lăpuşneanu, apoi la Vila „Sonet”, la „Jockey Club”, peste tot. Lupte memorabile se dădeau, cu mulţi chibiţi în jur, la cafeneaua hotelului „Traian”. Şahul a schimbat acolo faţa localului, separând mulţimea gălăgioasă, palavragii şi tăietori de frunză la câini, din primul salon, de intelectualitatea din cel de al doilea salon, unde bătăliile de pe tabla de şah instaurau o atmosferă de priveghi academic. Se discutau în şoaptă cele mai dificile probleme de şah publicate în reviste, propuse de jucători sau ivite acolo, în confruntări.

183 FILIT 2014 O partidă de pomină la cafenea Vasile Sadoveanu relatează o asemenea partidă.

„După o mică pauză, a intrat la joc Mihai Codreanu.

Îndată, interesul chibiţilor a crescut şi pe lângă cei patru-cinci aflaţi la această masă au mai venit încă vreo şapte-opt”. Cei doi erau ca nişte magneţi. Iar când jucau şah, puterea lor de atracţie creştea. La un moment dat Sadoveanu l-a surprins pe Codreanu cu o mutare şi i-a dat mat. Rezultatul neaşteptat a iscat discuţii mai aprige decât de obicei. De unde a scos Sadoveanu mutarea aceea? Au observat-o cei de pe margine? – Codreanu avea măcar scuza că nu vedea. Cum ar fi putut el s-o evite?

Se dădeau tot felul de soluţii într-o dezbatere furtunoasă.

Fiecare avea ceva de spus. Codreanu s-a întors către un domn care i s-a părut mai combativ şi l-a întrebat ce părere are. Acela privise partida încruntat, cu aer de analist profund, apoi s-a aruncat cu pasiune în polemică, nu-i mai tăcea gura. Când s-a văzut interpelat, chibiţul a amuţit ca o statuie – cum altfel în preajma lui Codreanu? S-a uitat ruşinat în toate părţile, apoi a lăsat privirea în pământ şi a murmurat: „Domnule Codreanu, vă rog să mă iertaţi, dar eu nu ştiu şah, nici măcar cum se mută piesele”.

Casa era gata – cu masa de şah în colţul rotund al balconului.

Dar parcă îi mai lipsea ceva. Maestrul nu îşi mutase toate pasiunile acolo. Dar n-a durat mult. În ianuarie 1936, câteva ziare din Iaşi relatau că „dl. Mihai Codreanu a plasat în faţa locuinţei sale doi mopşi, turnaţi în bronz”.

Deci nu lei!

184 FILIT 2014 Lord şi Bubi – buldogii de la intrare Avea o

pasiune veche pentru câini şi pentru pisici. O fotografie din muzeu ni-l arată pe stradă, alături de un câine exotic, unul slab şi parcă nefiresc de înalt, tuns ciudat, cu o coamă leonină. Asemenea animal bizar şi o asemenea coafură vor fi fost văzute la vremea aceea ca o extravaganţă, un farafastâc boieresc. În altă fotografie îl vedem mângâind o pisică, precum orbii, uitându-se imprecis.

Pisicilor le-a dedicat şi poezii. Pe un perete din sufragerie pot fi văzuţi câţiva fluturi exotici înrămaţi ca nişte lucrări de artă – ceea ce şi sunt, natura neavând însă preocuparea de a-şi pune semnătura într-un colţ.

Fluturii sunt conservaţi, fără îndoială, de un profesionist.

După atâta amar de ani, aripile lor delicate sunt intacte, culorile proaspete. Par vii, parcă zboară în aerul subţire al sticlei. Toate acestea ne arată un om cu fibra inimii moale, care se topea la mieunatul unei pisici sau la datul din coadă al unui câine, total diferit de prelatul solemn care oficia ritualul sonetului. Dacă Mihai Codreanu ar fi trăit astăzi, cu siguranţă l-am fi văzut activ într-o asociaţie de protecţia animalelor, poate nu în modul isteric în care se manifestă unii. Aşa că prezenţa celor doi mopşi la intrarea în vilă n-ar fi trebuit să surprindă pe nimeni.

Când pleca sau când se întorcea acasă, poetul mângâia pe cap mopşii de bronz. Dulăii, deloc fioroşi, vegheau la liniştea sufletului său, nu la liniştea casei.

Un prieten dintr-o amintire urâtă Ani de zile a putut fi văzut plimbându-se prin oraş cu câte un câine, care mai de care mai fistichiu. Prin anii 185 FILIT 2014 ’30, în perioada când şi-a construit casă, avea un mops.

Îl chema Lord. Un câine mic şi puternic, deştept ca un om. Neîndoielnic şi feroce, un paznic de temut, un bun înlocuitor al scutierului Sandu Teleajen, când acesta lipsea de la datorie. Acest Lord avea un frate numit Bubi, câinele lui Eugène Petit. Codreanu şi Petit îşi plimbau câinii împreună – sau câinii îşi plimbau stăpânii, nu e clar. Dacă vedeai un mops prin Iaşi, sigur trebuia să apară şi al doilea. Şi dacă-l vedeai pe Codreanu cu mopsul lui, sigur era pe-acolo şi Petit.

Eugène Petit, ne amintim, era cel care a tradus în franceză cartea lui Spiru Prasin, „Miriam din Magdala”, pregătind Iaşul pentru o invazie literară în Europa –

urâte amintiri! Era fiul unor francezi stabiliţi în Iaşi pe la

jumătatea secolului al XIX-lea – la Iaşi exista o întreagă colonie de francezi fugiţi din Franţa, într-o migraţie de sens contrar faţă de cea de azi, bonapartişti, revoluţionari de la ’48, iacobini. Petit a fost un personaj interesant al Iaşului interbelic. Scriitor, publicist, jurist de carieră, a ajuns consilier la Curtea de Casaţie şi Justiţie.

Acestea erau lucruri ştiute de intelectualitatea oraşului.

Faptul că avea un buldog, rasă neobişnuită în curţile ieşenilor şi pe străzi, îl făcea cunoscut în toate mahalalele. Aşa cum şi Codreanu şi-a extins popularitatea în rândul concitadinilor care veneau în centru la bodegă, nu la librărie. Domnii aceia încliftaţi, cu potăile lor crăcănate, erau atracţia trecătorilor.

Atelierele „Nicolina” – de la busturi la brusturi Lord şi Bubi sunt chiar câinii care păzesc de aproape 80 de ani intrarea în Vila „Sonet”. (Un muzeu este interesant nu doar prin ce spune, prin ce arată, ci şi prin ce 186 FILIT 2014 ascunde. Nimeni nu va şti vreodată care dintre cei doi buldogi de la intrare e Lord şi care e Bubi!) I-a turnat în bronz sculptorul Richard Hette, alt francez din colonia ieşeană. Se specializase la Paris, ca elev al lui Antoine Bourdelle, apoi la Florenţa, unde s-a perfecţionat în mulaj şi turnarea bronzului. Avea, în Iaşi, cel mai modern atelier din România, proiectat şi construit cu destinaţia asta.

Iaşul păstrează de la Hette, printre cele mai cunoscute lucrări, bustul lui Mihai Eminescu de la Muzeul Literaturii Române, al lui Ion Creangă din Cimitirul „Eternitatea”, ale lui A.D. Xenopol şi Dimitrie Alexandrescu de la Universitate, al lui C.D. Stahi în grădina Copou. În Copou ar mai fi fost şi Nicolae Gane, dacă n-ar fi fost furat şi cel mai probabil vândut la fier vechi.

Ce crimă! Şi, pe lângă toate acestea, mai la coadă, şi cerberii fălcoşi ai Vilei „Sonet”. Martori tăcuţi ai unei epoci artistice înfloritoare şi, de asemenea, ai unei epoci industriale în plină fierbere, căci Lord şi Bubi au primit botezul nemuririi la topitoria Atelierelor CFR Nicolina, unde se turnau şi busturi, iar astăzi cresc brusturi.

Gara literaturii din Iaşi Din 1934, de când se mută în Vila „Sonet”, aproape toată viaţa lui Mihai Codreanu se va restrânge în jurul acestei case ca un lac absorbit încet-încet de pământ, cu apele adunându-se spre mijloc. Vor fi anii când va sta mai mult în casă, cu pisicile, cu şahul, cu prietenii, cu admiratorii, chiar şi cu inamicii, căci Vila „Sonet” va deveni un fel de gară a literaturii, de unde urcă tineri ce

vor să ajungă departe, unde vin scriitori bătrâni ca să revadă cetatea tinereţii lor, cum ar spune Sadoveanu, un azil 187 FILIT 2014 pentru prieteni rămaşi pe drumuri, daţi afară din casele lor de invazia proletară sau doar în trecere prin Iaşi, dar şi culcuş de puf pentru trepăduşii comunişti, băgaţi cu sila în casă. Vila „Sonet” va fi mereu un loc cald ca o inimă, de unde bătrânul poet va mai trimite în venele Iaşului, din ce în ce mai puţin, sângele rece al sonetelor sale. Dar până atunci, până la bătrâneţea orbirii şi a retragerii la şah şi la pisici, proaspătul proprietar al vilei din Strada Rece mai are multe de spus. Este un bărbat încă în putere, la 58 de ani, este rectorul Conservatorului din Iaşi, este acelaşi spirit viu şi acelaşi poet adorat în jurul căruia tresar inimile tuturor. Din această perioadă, a Vilei „Sonet”, se distinge, cu strălucire clară, colaborarea lui la revista „Însemnări ieşene”.

A doua „Viaţă românească”.

„Viaţa Românească” s-a mutat la Bucureşti din 1930, acum golul trebuie umplut. Iaşul nu poate sta deoparte după ce ani de zile tonul s-a dat de aici. Trebuie, aşadar, o publicaţie de măcar aceeaşi anvergură. Mihail Sadoveanu, George Topârceanu şi Grigore T. Popa scot la începutul anului 1936 revista „Însemnări ieşene”.

Mihai Codreanu colaborează de la început: publică, şi aici, poezii. Se întâlneşte în revistă, ca şi în viaţa reală, cu prietenii săi George Topârceanu, Otilia Cazimir, Demostene Botez, Mihail Sadoveanu. Din 1937, când moare Topârceanu, devine co-director alături de Sadoveanu şi Gr. T. Popa.

Şi aici se poartă la fel ca la „Viaţa Românească”. Funcţia de conducere este mai mult una onorifică, de reprezentare.

Vederea i-a slăbit aproape de tot, de vreo 30 de ani 188 FILIT 2014 nu a mai citit cu ochii lui şi nu a mai lucrat direct pe un text propriu; acum, cu atât mai puţin ar putea s-o facă pentru revistă. Când vine prin redacţie se ocupă cât poate şi cum poate de partea de poezie a „Însemnărilor”.

Toate textele – ştiinţifice, proză, poezie – se citesc cu voce tare şi se discută colectiv în şedinţele de redacţie.

Toţi îşi spun părerea şi se hotărăşte în comun soarta fiecărui text: în revistă sau la coş, şi a fiecărui autor nou:

va fi încurajat sau sfătuit să se lase. Evident că părerea lui Mihai Codreanu, când vine vorba de poezie, cântăreşte mult. Este de pe acum

un veteran, poetul-emblemă al Iaşului.

„Am descoperit o poetă de o mare sensibilitate!”

Este atent la fiecare autor nou şi la vocea fiecăruia.

El nu-i arborele uriaş la umbra căruia nu creşte iarba, dimpotrivă: îşi răsfiră cu generozitate ramurile, lăsând lumina să ajungă la debutanţi, le dă din seva lui. Traian Gheorghiu descrie asta în „Miercurile de la „Însemnările ieşene”: „Sensul vieţii lui însemna cultivarea poeziei şi ar fi vrut să facă din toţi cei din jurul său poeţi. Când descoperea un talent poetic autentic se entuziasma şi făcea orice efort ca să-l formeze şi să-l promoveze”.

Magda Isanos este descoperirea lui. A trecut şi prin mâna Otiliei Cazimir, dar în primul rând lui îi datorează începuturile. Bătrânul are răbdarea unui profesor, înţelepciunea unui magistru şi dragostea unui tată pentru tânăra poetă.

Nu se ştie dacă în străfundul sufletului său nu era de fapt un Pygmalion. Se bucura de fiecare nou talent scos la lumină, dar la Magda Isanos pur şi simplu exulta.

— Am descoperit o poetă de o mare sensibilitate şi, 189 FILIT 2014 ceea ce-i mai rar pentru o femeie, de o reală profunzime, spunea.

Dar Otilia Cazimir nu era tot descoperirea lui? Ba şi ea. Recunoaşte că fără încurajarea lui Mihai Codreanu ar fi abandonat poezia încă de la primele încercări. Dar George Lesnea? Dar Nicolae Ţaţomir? S-a tot spus că Mihai Codreanu nu a făcut şcoală. Dar a făcut elevi!

Cuvinte bătute pe nicovala de aur a ritmului Nu pierde nici aici, la redacţie, prilejul de a se ocupa de propria poezie. Creează stând la masă, cu bărbia sprijinită în podul palmei, cu bastonul, între picioare, nelipsitul baston cu stilet ascuns, cu ochii sterpi aţintiţi în gol; şi cu degetele de la cealaltă mână bătând ritmul în masă.

Într-unul din aceste momente de creaţie, cu aparenţă de somn cataleptic, l-a surprins Nicolae Ţaţomir în redacţia „Însemnărilor ieşene” şi îl evocă mai târziu, cu mult lirism, în „Manuscrisul de la Marachech”, carte în care Mihai Codreanu este personaj: „Profilul de medalie al poetului rămânea câteva clipe nemişcat, iar privirea îi încremenea subit, întoarsă spre lăuntrice întinderi.

Oricâte uşi s-ar fi deschis, oricâte trombe ale discuţiilor ar fi pustiit liniştea, poetul tăcea, parcă pietrificat în atitudini glaciale. Apoi o repede şi bizară înviorare. Degetele mâinii începeau să bată pe

marginea mesei sau pe mânerul bastonului nedespărţit – un tact abia auzit.

Erau unsprezece bătăi, dintre care cele cu soţ mai accentuate, cu pauze scurte între cuvintele neşoptite. Ba nu! Erau şoptite stins de buzele care, cu un uşor tremur, evocau – abia presimţite – imaginile văzute de poet pe ecranul mental, adânc şi neştiut de nimeni. Cadenţa de

190 FILIT 2014 getelor trăda endecasilabii, buzele – tremurul lor – schiţau olimpica măsură a cuvintelor înlănţuite. Dar nu atunci şi acolo erau culese imaginile, sudate cuvintele, bătute frazele pe nicovala de aur a ritmului, încrustate versurile cu nestematele rimei. Marmura şi granitul erau aduse pe urmă, poetul, în redacţie, nefăcând altceva decât să încheie colonada ridicată cu trudă de meşterul ascuns, dând ultima lovitură de daltă sau înălţând, proiectat în azur, frontonul”.

Tot aşa şi-l aminteşte şi Traian Gheorghiu: „Se retrăgea într-un colţ şi medita, făcând abstracţie de ceilalţi.

Medita, gesticulând uşor, bătând cu arătătorul mâinii drepte măsura cine ştie cărui vers ce avea să fie dat tiparului abia după câţiva ani. Sau poate niciodată”.

Un entuziast: Grigore T. Popa De la început, tot greul a căzut pe umerii lui Grigore T. Popa, sufletul – şi trupul, se poate spune – al acestei reviste. Codreanu nu vede, Topârceanu e măcinat de boală, şi moare după un an, Sadoveanu se ocupă de revistă mai mult prin corespondenţă. Îi scrie mereu lui Grigore T. Popa – „Dragă doctore”, „Iubite prietene” – întrebându-l cum merge treaba, indicându-i ce să mai adauge la numărul în lucru, sfătuindu-se cu el. Se lasă cu totul în baza lui. Doctorul face aproape toată treaba, ajutat de soţia lui, Florica. Şi e de muncă, fiindcă revista e consistentă, unele numere ajung şi la 1.000 de pagini.

Popa aduce redacţia chiar în sediul Institutului de Anatomie, unde predă, în sala „Rockefeller”. Aici, în fiecare miercuri se adună elita gândirii şi artei ieşene.

De multe ori Grigore T. Popa rupe din salariul lui, că alţi bani nu are, ca să tipărească revista. Principalul 191 FILIT 2014 finanţator este avocatul Constantin Simionescu, prieten cu Sadoveanu. Când e nevoie, descuie casa de bani şi scoate câte un teanc, atât cât i se cere. Nici măcar nu cere chitanţă sau dare de seamă pentru ce se face cu banii.

Fondatorii preferă ajutori de la prieteni, nu de la instituţii de stat sau de la afacerişti, ca să nu depindă de nimeni, să-şi păstreze independenţa. Revista este un exemplu rar întâlnit şi atunci şi în zilele noastre de unire într-un efort comun al atât de dezbinatei bresle a scriitorilor.

Nu are redactori angajaţi, colaboratorii nu sunt plătiţi pentru texte şi fac voluntar toate muncile de redacţie, deloc puţine la un asemenea volum, de la selecţie şi până la corecturile în tipografie.

„O mare revistă literară şi ştiinţifică".

Dar Codreanu nu a venit la „Însemnări ieşene" ca la un lucru gata făcut, la masa pusă, ci a muncit la fondarea revistei. A umblat cu Gr. T. Popa după fonduri, având el şi talent la asta, şi prieteni, şi influenţă, şi a obţinut sume importante.

Deopotrivă cu ceilalţi iniţiatori, contribuie la programul revistei. Fiecare vine cu ideile lui şi în final toate se armonizează dând o direcţie clară „Însemnărilor". Revista îşi asumă în mod onest, declarat, modelul literarştiinţific al „Vieţii Româneşti", a cărei continuatoare este. Se vrea „o mare revistă literară şi ştiinţifică, prin ajutorul căreia cuvântul omului să fie iar ascultat", îşi propune să dea „o informaţie cât mai completă (...) din toate domeniile de cunoştinţe umane" şi să ridice „spiritul românesc în sfere cât mai înalte prin producerea unei literaturi care să impună sentimentul frumosului", aşa cum avea să scrie Gr. T. Popa mai târziu. Are ambiţia 192 FILIT 2014 să cuprindă „toată mişcarea intelectuală a ţării şi pe cea străină". Publică literatură originală şi analizează viaţa ştiinţifică şi literară a ţării, lumea artelor. Ajunge repede un titlu de referinţă şi îşi consolidează de la număr la număr acest statut.

Poetul fuge de legionari Publicaţia are o viaţă scurtă, în prima ei serie, dar bogată. Perioada interbelică, din orice unghi cultural ai aborda-o, este incompletă fără „Însemnări ieşene". În 1940, guvernul legionar, abia venit la putere, suspendă revista. Ultimul număr e stropit cu gaz şi ars pe malul Bahluiului – câteva exemplare sunt salvate de tipografi!

— Şi aproape toată redacţia este trecută pe lista neagră.

Tribunalul legionar secret îi condamnă pe toţi la moarte!

Inclusiv suavul, inofensivul Mihai Codreanu. Dar pentru legionari nu este deloc inofensiv: se tem de gândirea lui liberă şi de condeiul lui. Aşa că mai bine i-ar sta mort! Poetul fuge la o moşie din

Prahova, Sadoveanu în Apuseni, Grigore T. Popa în satul natal, Şurăneşti, din Vaslui, Traian Gheorghiu este salvat de la moarte de un legionar, fost elev, pe care la rândul lui îl salvase de la moarte, şi se ascunde în unitatea militară din Copou, toţi ceilalţi – inclusiv tipografii şi susţinătorii, precum avocatul Simionescu – se împrăştie ca potârnichile şi stau ascunşi până trece snopul de alice.

Întâlnire istorică în Sala „Rockefeller”.

În prima zi de miercuri din luna mai 1941, Mihai Codreanu este printre puţinii oameni de la „Însemnări ieşene”.

care se mai adună la chemarea lui Grigore T. Popa, 193 FILIT 2014 unii cu ordinul de concentrare în buzunar, ca să încerce reeditarea revistei chiar în vreme de război. Se întâlnesc tot la Institutul de Anatomie, strecurându-se printre coloanele de maşini nemţeşti care duc trupe şi armament la Prut, şi analizează situaţia. Oamenii aceştia care ar fi putut ţine pe entuziasmul lor Pământul să se învârtă, care şi-au rupt de la gură şi au muncit pe texte până au căzut din picioare, fără să aştepte vreo răsplată, se văd acum nevoiţi să se declare învinşi: vorbesc armele, iar ei şi muzele lor trebuie să tacă. În sală, câteva umbre încovoiate de povara neputinţei stau una lângă alta, unite ca într-un ritual mut. La sfârşit, când admit că nu mai e nimic de făcut, Grigore T. Popa îi îmbărbătează cu câteva cuvinte mari, dar izvorâte din inimă, potrivite momentului, crezul lui:

— Nu vom pieri nici acum, şi să se mai ştie că nu va pieri nici tot ce am pus din mintea şi din sufletul nostru în paginile revistei „Însemnări ieşene”, decât doar dacă va pieri civilizaţia însăşi!

Savantul – „savant de renume mondial” i s-ar putea spune cu drept cuvânt, dacă formula asta n-ar fi demonizată de alipirea ei la numele sinistrei Elena Ceauşescu – se îngrijise cu un devotament incredibil de revistă, şi-ar fi tăiat şi o mână ca s-o tipărească în continuare, cu atât mai mult în vreme de război, când era mai mare nevoie de ea.

Tristă poveste a geniului şi a sfinţilor la români Ce îl apropie pe el de Mihai Codreanu, în actualitate, este aceeaşi alunecare în uitare. Sau, mai degrabă, în zona unei false, a unei insuficiente cunoaşteri. Aşa cum poetul nu e bun de larg consum, ca să fie pe buzele tu

194 FILIT 2014 tuturor ca băuturile răcoritoare, nici savantul nu e pentru uzul cultural al mulţimii. Codreanu e un nume de casă – cu lei, cu mopşi, cu buldogi, parcă, vizavi de o cârciumă –, Grigore T. Popa

e un nume de universitate din Iaşi, de Medicină şi Farmacie, aceea din spatele grupului statuar „La şaişpe buci”, cum atât de precis şi de plastic o denumesc ieşenii cu neîntrecutul lor spirit analitic şi artistic animat de băşcălie. Măcar UMF şi-a făcut datoria faţă de patronul său şi a editat două volume masive, admirabile şi ca opere tipografice, cu publicistica acestui savant implicat eroic în viaţa socială şi culturală a oraşului său.

O vizită mai veche la UMF Iaşi, pentru pregătirea unui reportaj ce n-a avut şansa de a fi scris – sau poate tocmai asta a fost şansa lui – mi-a adus aceste cărţi surprinzătoare pentru orice profan al medicinii (asta presupunând că medicii cunosc bine personalitatea uriaşă a lui Grete Popa, cum îi zic ei familiar). Şi am descoperit acolo un publicist, pot să spun chiar gazetar, obişnuit din laborator să scruteze lumea cu microscopul şi să pună pe hârtie, precis şi cu har, tot ce vede. Într-o limbă română bună şi frumoasă, generoasă, de adevărat scriitor, cu un simţ al observaţiei ca la cercetători, cu un simţ al implicării ca la oamenii chemaţi de destin să facă ceva pentru ceilalţi, totul izvorând dintr-o inteligenţă superioară, a geniului, şi nutrindu-se dintr-o cultură enciclopedică, în linia lui Cantemir: medicină, sociologie, psihologie, drept, filosofie, matematică, politologie, istorie, literatură. „El a apărut la Iaşi exact când lipsea o forţă dinamizatoare care să trezească din visare energiile latente şi să facă unirea între „vieţiştii” blazaţi şi generaţia de după ei”, spune Aurel Leon în „Umbre”.

Nu te mai saturi citindu-i articolele, fie că analizează învăţământul românesc, lumea satului în destrămare sau organizarea urbanistică, fie că vorbesc despre o des

 coperire endocrinologică, despre teza de doctorat a unui preot, despre creierul uman, despre relaţia omului cu Dumnezeu sau cu istoria.

Grigore T. Popa este o figură luminoasă de o amplitudine colosală. A fost un om drept şi curajos. Când „prietenul” lui, Sadoveanu, trecea cu arme şi bagaje la comunişti, dar şi atâţia alţii, el era prigonit pentru credinţa lui în libertate şi în Dumnezeu, afirmate printr-un discurs istoric în aula Academiei, în 1947. Toţi academicienii au fugit ca iepurii, de teamă. Doctorul Bagdasar a exclamat: „Popa e nebun! Şi-a pierdut instinctul de conservare!”. De la discursul acela i s-a tras şi moartea, după ce a fost izgonit din universitate, hăituit apoi ca un tâlhar prin toată ţara. Dacă ar fi avut în mâini o spadă, asemenea

domnitorilor noştri sanctificaţi, azi l-am fi regăsit în rândul sfinţilor ortodocşi. Nu îndrăznim să aşezăm pe icoane sfinţi cu microscopul în mâini.

Dar asta este altă poveste, tristă, a geniului şi a sfinţilor la români.

Bătrânul poet bea din fântâna tinereţii Apropierea lui Mihai Codreanu de Grigore T. Popa, mai tânăr cu 16 ani, nu este deloc întâmplătoare.

Fiindcă poetul regăseşte în mai tânărul şi neobositul său prieten toate ambiţiile lui din tinereţe şi suflul pierdut al acelei vârste. Nu avem un document, o mărturisire, dar felul cum sexagenarul Mihai Codreanu parcă renaşte în această perioadă în preajma lui Grigore T.

Popa este evident. De cele mai multe ori, când bătrânul aproape orb, pensionarul blazat, omul taifasurilor la cafenea sau al partidelor nesfârşite de şah iese din rezerva lui sfioasă sau din indiferenţă şi se implică în ceva cu tot 196 FILIT 2014 sufletul, o face alături de Grigore T. Popa. Este lângă impetuosul doctor când acesta înfiinţează Comitetul pentru apărarea instituţiilor ieşene (1934), Universitatea Populară (1935), Asociaţia pentru apărarea Iaşului (1935), Societatea „Amicii Universităţii". Parcă se hrăneşte din energia lui inepuizabilă. După 1940, odată cu plecarea savantului la Bucureşti, urmând parcă un traseu magnetic al valorilor către centrul acaparator, poetul se retrage tot mai mult din viaţa publică şi va rămâne activ doar în cercurile amicilor, şi acestea restrângându-se tot mai mult spre ospitaliera lui casă, părăsind una câte una cafenelele cetăţii cu tot mai puţine primăveri pentru generaţia lui.

În Iaşi, două drumuri: la gară şi la cimitir Migraţia masivă din Iaşi spre Capitală a început prin anii '30. Era efectul unei noi abandonări. La Unirea Principatelor, Iaşului i s-a promis că i se va face o reparaţie de ordin cultural şi administrativ pentru pierderea statutului de capitală. Promisiuni doar în mică parte onorate, reînnoite apoi în Primul Război Mondial, când Iaşul a redevenit pentru scurt timp capitala României, şi din nou ignorate când tunurile au tăcut. În România Mare de după război soarele răsărea de la Bucureşti. Centru îşi absorbea cu putere marginile. Mutarea „Vieţii Româneşti", cu redacţie, cu echipă cu tot, a fost semnalul cel mai puternic că nu se mai poate spera. Revista „Însemnări ieşene" a fost şi un act de rezistenţă împotriva acestui curent cu sens unic, alături de toate comitetele şi

asociaţiile înfiinţate de Grigore T. Popa şi de scriitorii şi oamenii de ştiinţă rămaşi pe loc. Când şi doctorul a urcat în trenul de Bucureşti, armata patrioţilor locali a 197 FILIT 2014 închinat steagul. Probabil în acea perioadă a apărut vorba populară, plină de defetism mioritic, care spune că Iaşul nu are decât două drumuri: la gară şi la cimitir.

La gară, adică spre Bucureşti. Şi Mihai Codreanu a luat trenul acesta, dar după trei ani s-a întors smerit în oraşul lui natal ca să-şi trăiască aici bătrâneţile, în sărăcie şi fără alt orizont decât acela al drumului spre cimitir.

Ultimul volum în libertate Dar până atunci, în 1939 apare volumul „Statui – sonete şi evadări din sonet” la Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, în colecţia „Scriitori români contemporani”, ediţie definitivă îngrijită de autor. O antologie a cărţilor publicate până în acest moment. De fapt, din primele două, „Diafane” şi „Din când în când”, nu mai păstrează nimic. Ediţia definitivă are trei părţi: 1. „Statui”;

2. „Cântecul deşertăciunii”; 3. „Turnul de fildeş”.

359 de pagini din poezia unei vieţi. Sau o viaţă de poezie în 359 de pagini.

Eugen Lovinescu, Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu, George Lesnea, Dan Petraşincu scriu despre această carte, prilej pentru readucerea lui Codreanu sub lupa criticii. În ultimii ani, cât a publicat doar în periodice, critica nu l-a mai abordat direct, ci numai contextual, cu epoci, curente, în istorii literare şi studii critice ce-şi aruncau năvodul în trecut. Însă nici în periodice nu a mai publicat, de la ultimul volum, cu aceeaşi frecvenţă din tinereţe, când scria pentru bani şi aproape nu exista număr al revistelor la care colabora să nu aibă o poezie de-a lui; şi chiar în cotidiene publica destul de des, citea la şezători literare, la întâlnirile cu studenţii, 198 FILIT 2014 la agape şi soarele, la tot felul de festivităţi. La maturitate, când funcţiile importante i-au adus venituri îndestulătoare, n-a mai fost nevoit să publice într-un ritm la fel de îndârjit. Bineînţeles, aceleaşi funcţii de răspundere, cronofage, l-au şi îndepărtat de creaţie. Muncea ca să se întreţină. Fiecare moment liber era un prilej de retragere în singurătate ca să lucreze cu instrumentele lui nevăzute, adâncit în migala întocmirii unui nou sonet.

O statuie uitată într-un parc în minuţioasa „Bibliografie” întocmită de Maria Saliniuc în 1978, lucrare dactilografiată aflată la

Biblioteca Universitară „Mihai Eminescu" din Iaşi, sunt inventariate doar 31 de poezii (poziţiile 751 – 782) publicate în periodice în intervalul ianuarie 1930-decembrie 1939.

Prea puţin pentru a se menţine în atenţia criticii. Codreanu se implică acum în viaţa literară prin şezători literare, prin lecturi la radio, prin co-directoratul la „Însemnări ieşene", prin ediţii noi ale cărţilor mai vechi, prin apariţia în câteva antologii din ţară şi din străinătate.

Este suficient pentru a nu fi uitat de tot, pentru a nu ieşi complet din viaţa literară. Pentru generaţiile mai vechi de cititori şi de critici, Codreanu este acelaşi, e ştiut, respectat, ţinut pe locul de sus pe care l-a ocupat din tinereţe, ba va face un pas şi mai sus, în Academie.

Pentru generaţia tânără însă este o statuie uitată într-un parc unde se renovează şi se inovează continuu. O cronică la volumul din 1939, apărută în ziarul „Seara", sub semnătura lui Vasile Damaschin, se intitulează, deloc întâmplător şi parcă violent, „Un poet uitat: Mihai Codreanu".

199 FILIT 2014 Izvorul poeziei se subţiază Nici după „Statui. Sonete şi evadări din sonet" şi până în anul morţii, perioadă albă, fără nicio carte, nu va fi mai activ, ca poet, în presa culturală. Maria Saliniuc numără doar 43 de poezii publicate între 1940 şi 1957, inclusiv cele din „Revista Fundaţiilor Regale", unde colaborează între 1942 şi 1945 – dacă nu punem la socoteală poezia, una singură, din 1946. (Interesant pentru felul orwellian de a se rescrie istoria în dictatură:

„Revista Fundaţiilor Regale", publicaţie cu un rol covârşitor în cultura română a anilor 1934 – 1946, în cărţile editate în regimul comunist apare cu titlul trunchiat:

doar „Revista Fundaţiilor"!) Este posibil să mai fi scăpat câteva poezii apărute prin cine ştie ce publicaţii ce n-au ajuns în biblioteca din Iaşi, neinventariate de Maria Saliniuc, dar nu pot modifica realitatea acestei scăderi a debitului liric la Mihai Codreanu.

Chiar şi volumul „Sonete" din 1957, apărut cu puţin înainte de moartea autorului, nu aduce decât 18 titluri inedite. Sunt strânse într-un grupaj la sfârşitul cărţii, după selecţiunile din aceleaşi „Statui" (1914), „Cântecul deşertăciunii" (1921) şi „Turnul de fildeş" (1929); şi nici măcar nu sunt unele dintre poeziile frumoase ale autorului;

dimpotrivă, multe n-aveau ce căuta nu într-un volum final, de încoronare a operei, dar nici măcar într-un volum de etapă. E semn că

autorul nici n-a prea avut din ce alege; iar postumele, când au apărut, n-au răsturnat balanţa ultimelor decenii de poezie din viaţa lui, când a scris din ce în ce mai puţin. „S-a manifestat firesc – scrie Aurel Leon în „Umbre” –, cu toate cele câte ne sunt omeneşti – bune şi rele. Cu cât îmbătrânea, intrând în noaptea lui Homer şi Milton, cu atât devenea mai pământean”. Adică mai îndepărtat de poezie.

200 FILIT 2014 Drumul la gară, spre Bucureşti Anii lungi dintre penultimul şi ultimul volum, 1939

1957, nemaiavând repere editoriale, se topesc într-o pâclă romantică, uneori cu accente tragice, din care maestrul mai iese din când în când bocănind cu bastonul doar ca să reintre la loc, întorcându-se de fiecare dată la casa lui din Iaşi.

A ieşit la pensie de la Conservator în 1939, acum a devenit rentierul propriului prestigiu prin fel de fel de comitete şi comiţii unde este chemat; nu refuză, mai ales dacă e plătit pentru asta. Între 1942 şi 1946 face parte, ca fost laureat al acestui premiu, din comisia specială pentru acordarea Premiului Naţional de Poezie, alături de Corneliu Moldovanu, Ion Minulescu, Vasile Voiculescu şi Nichifor Crainic. Este perioada când locuieşte mai mult în Bucureşti şi Argeş şi colaborează la „Revista Fundaţiilor Regale”.

Viaţa lui nu e acum alta decât la Iaşi. E obişnuit cu Capitala. Funcţiile lui la teatru sau la Conservator şi legăturile directe l-au adus adesea pe aici, încă din tinereţe.

Bucureştiul şi poetul de altă dată la începutul secolului venea la Terasa Oteteleşanu, pe unde e astăzi Palatul Telefoanelor, ca să stea până dimineaţa la masă cu prietenii. Cum se afla că a sosit în Bucureşti, toţi se adunau în jurul neobositului moldovean, mereu în vervă, mereu cu o glumă bună, cu o observaţie profundă, cum numai cei fără vedere sunt în stare. Apoi, îşi aminteşte Victor Eftimiu, prin 1907 – 1910 era de găsit, când venea în Bucureşti, la cafeneaua „Imperial”, unde se aduna toată boema literară a Capitalei.

201 FILIT 2014 Veneau acolo colaboratori bucureşteni ai „Vieţii Româneşti”, să-l vadă şi să capete veşti din redacţia ieşeană, prieteni, admiratori, tineri poeţi vrăjiţi de versurile lui, fascinaţi de prezenţa acestui poet ciudat care scria cu obstinaţie numai sonete, făcând ca poezia lui să semene cumva cu plimbarea nu mai puţin ciudată pe claviatura imensă a unui pian, păşind strict pe clape albe, pe clape negre, nimic mai mult, maximă economie de mijloace.

Dar ce frumuseţi obţinea, şi cât de variate, doar din albul şi negrul aleii sonore! Veneau aşadar la „Imperial”, în zona Sălii Palatului de azi, la întâlnirile cu fermecătorul poet din Iaşi, Ilarie Chendi, Ştefan Octavian Iosif, Dimitrie Anghel, Dimitrie Nanu, Panait Cerna, N. Davidescu, Al. Cazaban. De la „Imperial”, petrecerea se muta la „Corso”, la „High-Life”, şi se termina dimineaţa la vreo mustărie, cu vin tulbure şi „de cinci parale ficat fript”.

Al doilea chip Acum, toate acele cafenele şi restaurante, insulele de boemă ale tinereţii lui, nu mai sunt: au fost rase, cu tot ce era în zonă, ca să se facă loc Palatului Regal. Dar Bucureştiul e mare, alte cârciumi boeme au apărut, scriitorii nu şi-au pierdut nici la vreme de război limbile slobode din gurile însetate, aşa că Mihai Codreanu regăseşte la bătrâneţe, ca şi cum timpul ar fi conservat pentru el această frumoasă parte a vieţii literare, aceeaşi lume a cafenelelor de altă dată, cu aceleaşi obiceiuri.

El are două chipuri: este şi singuraticul meşteşugar al sonetelor, omul de o tristeţe solemnă, când compune, dar şi petrecăreţul în stare să ţină piept până dimineaţa asaltului necontenit al paharelor, să încălzească mereu atmosfera cu spiritul său scânteietor. Cu 202 FILIT 2014 acest al doilea chip îi înseninează pe puţinii convivi rămaşi dintr-un motiv sau altul la vatră. E război!

Parcă nici nu-ţi vine a crede că poetul olimpian, cu chip de efigie, coboară din efigiei medaliei printre pământeni, ia înfăţişare omenească, petrece şi scrie versuri ca acestea:

La crâşmă-i vesel orice gând, şi-aş vrea să mor la crâşmă bând, Că doară ne-am născut sugând, De-aceea mor de sete;

Dar chefu-i fără rost făcut De nu-s şi fete la băut, Că doar din fete ne-am născut:

Să mor la chef cu fete.

Mi-e dragă lumea, că-i a mea…

Păcat că-i foc de gură rea şi nici nu ştie cum să bea, De-aceea stă pe-acasă;

Dar de mi-ar da la cap c-un drug, Ori de m-ar pune viu pe rug, Eu ca buretele tot sug Cât vin găsesc pe masă.

Şi dacă beau ca un năuc, Doar nu beau singur ca un cuc, Ci cu prieteni buni mă duc la chef, să-mi cânte-o cioară…

C-aşa doar scrie şi-n scripturi De buni prieteni să te-nduri, Să saturi cât mai multe guri şi să nu strângi comoară.

203 FILIT 2014 Iisus cât fost-a de Iisus, La Cana pe băut s-a pus, Că iartă setea Cel de Sus, De inima ţi-e bună…

Zi-i, cioară, pân' m-oi îmbăta şi pân' ce scripca ţi-i strica, Din capul meu şi dibla ta să nu rămâie-o strună!…

Vorbind în „Memoriile" lui despre aceste coborâri în praf ale celestului poet, Demostene Botez se întreabă:

„Era această veselie, acest gust de petrecere, în care se simţea bine şi întinerit, un subterfugiu din amărăciunea unor oboseli sumbre, un mijloc de apărare pentru a suporta conştiinţa vieţii şi a inevitabilului dezastru care străbate în general, la rece totuşi, opera lui?"

Bătrâneţe, haine grele…

Cu siguranţă evadările lui din sonet în gălăgia cafenelelor, ritual repetat până în ultimii ani de viaţă, cât l-au ţinut puterile, sunt în această perioadă şi o cale de a se simţi „bine şi întinerit". Mihai Codreanu priveşte cu spaimă, în lumea lui tot mai întunecată, cum vine asupra i tăvălugul timpului şi-l striveşte, îi stoarce puterea, imaginaţia. Se teme de bătrâneţe. Suportă mai uşor o critică dură a poeziei, până la desfiinţare, decât o aluzie fie şi involuntară la vârsta lui. Mai demult, când Sadoveanu a scris un text memorialistic într-o revistă din Bucureşti şi a pomenit şi de dânsul, numindu-l cu respect „bătrânul poet Codreanu", a sărit ca ars şi i-a trimis prozatorului o telegramă adresând-o, ironic, „tânărului romancier Sadoveanu". Cu numai patru ani mai tânăr.

204 FILIT 2014 Mihai Codreanu, bătrân, născut când se încărcau armele pentru Războiul de Independenţă, a traversat anii războiului lumii cu aceeaşi detaşare, în plan literar, cu care a trecut şi prin Primul Război Mondial şi prin Războaiele Balcanice. Sunt momente în care parcă lumea se rupe, sare din balamale, nu mai rămâne în ea nimic din ordinea perfectă, de sonet, care o face să meargă frumos înainte. Dar el parcă nu vede nimic din ceea ce, în jurul lui, nu se încadrează în matricea sonetului, în ordinea lumii. El vede acum drumul vieţii, tot mai îngust, înfundându-se într-un munte de beznă, acolo unde nici firul de lumină tulbure pe care îl percepe vag nu mai poate pătrunde.

Lumină n-a văzut de multă vreme, Dar de-ntunericul etern se teme la de-o vâltoare ce l-ar înghiţi…

Şi-atuncea ochii îndreptând spre soare, Deşi nu-l vede, parcă l-ar privi Acum şi-n veci prin bezna viitoare.

Huma gânditoare numită Mihai Codreanu îl înspăimântă tot ceea ce este dincolo de negură, cum ar fi spus Sadoveanu, pentru că dincolo e o lume în care poezia amuţeşte. Sfârşitul e atunci când poezia nu mai poate răsări ca firul de iarbă, puţin câte puţin, din huma gânditoare numită Mihai Codreanu. Bătrâneţea, cu limanul ei fără poezie, îl apasă. Scrie:

Mi-s anii grei la glezne ca buştenii;

De cale lungă pasul mi-i trudit;

Iar steaua mea, trecând spre asfinţit, Îmi stoarce câte-o lacrimă din colţul genei.

205 FILIT 2014 În aceste momente, când lacrima din colţul genei nu e numai o figură de stil, ci urcă fizic până la gene din fântâna orbirii, poetul, „produs al sfârşitului de veac pozitivist", uită de Natura Mamă pe care o invocă într-un sonet de o tristeţe infinită („Sonetul unui octogenar") şi se adresează direct lui Dumnezeu în „Imn":

De-aici din întuneric, din străfund, Spre Tine, Doamne, strig să-mi dai lumină.

Nu pot să te-nţeleg. Sunt eu de vină?

Mă-ntreb de ce? Şi nu pot să-mi răspund.

Vreau să te văd, dar neguri mi Te-ascund;

Vreau să te-aud, dar taci. De taină plină o simt în suflet umbra Ta divină, Cu mintea însă nu pot s-o pătrund.

Numai cu-antenele ce-mi dă Credinţa Pot prin Nimic să-ţi pipăi Nefiinţa, Căci eşti, Stăpâne, chiar dacă nu eşti…

Dar nu-mi ajunge-această încântare şi-ngenuncheat îţi cer să-mi deslușești Cum pot să te slăvesc prin Cugetare…

Oraşul „dărâmat, flămând şi oropsit".

Iaşul de după război e dezolant – „... dărâmat, flămând şi oropsit", spune Otilia Cazimir; nu atât prin stricăciunile produse de bombardamente, pe care septiiagenarul Mihai Codreanu oricum nu le vede, clădiri în ruină, pereţi muşcaţi de gloanţe şi de schije, ci prin răceala pe care iureşul dement al conflagraţiei a lăsat-o în 206 FILIT 2014 sufletele oamenilor. Nici nu e nevoie să vadă. Miroase a sânge în oraşul pogromului, miroase a obiele de soldat sovietic în fosta capitală, miroase a mâl şi a spaimă când şobolanii roşii ies din subterane şi pun stăpânire pe frumoasa cetate a poeţilor şi a artelor. Totul pare mânjit şi tern ca într-o poezie de mai demult, parcă premonitorie:

Bahluiul curge-ncel. Ca o reptilă cu solzii plini de stropituri

murdare, Târându-se prin vesperala zare, Pe-ntinsul şes purcede parcă-n silă.

Te simţi cuprins de dureroasă milă, şi cu dezgust privindu-l, ţi se pare Că-n apa lui chiar luna când răsare, Nu-i glob de-argint, ci bulgăre de-argilă.

Lumea nouă în durerile facerii încet-încet, lumea lui se stinge. O altă lume, ieşind cu răbufniri violente de sub cea veche, se întemeiază în jurul lui. Acum, după război, e vremea cartelelor pentru alimente şi a lemnelor cumpărate pe puncte. Oraşul se umple de pancarte comuniste, cu muncitori ridicând la cer pumni mari şi grei ca nişte baroase. Cât o fi de rău, se gândeşte că măcar s-a întors viu şi nevătămat din refugiu, că şi-a găsit casa întreagă, într-un oraş ruinat de bombardamente, şi că nu l-au scos comuniştii în drum, ori să fi ajuns la închisoare. Pentru ei n-ar conta că un bătrân orb, care n-a ucis o muscă în viaţa lui, ar rămâne cu cărţile în braţe, pe trotuar, sau ar sfârşi bătut de vreo bestie analfabetă într-o închisoare. Pentru ce? Pentru, 207 FILIT 2014 de pildă, vina de a fi fost cândva decorat de rege, chiar de două ori, sau pentru aceea de a se trage din neamul Mârzeştilor reacţionari, cu Gheorghe al lor, prigonitorul.

N-a scris poezii despre proletari, n-a clinchetit şi el acolo barem două rime la răscoală, o terţină la Lupeni, alta la Griviţa, deci e un poet burghez, insensibil la suferinţa maselor largi, populare. A mai fost şi mason! Dar ce, Sadoveanu n-a fost? Doar el l-a luat de mânuţă şi l-a dus la Templu. Dar Sadoveanu a ştiut să facă repede drapel din şorţul de calfă, lângă ciocanul din dotare a pus o secere şi gata, acum pare ilegalist din vremea persecuţiei mârziste, s-a cocoţat repede în fruntea Marii Adunări Naţionale, i s-a dat putere, tremură literatura când strânge el din fălci. Pe când acest Codreanu e mason-mason, are acasă serviciu de cafea cu ceşcuţe în formă de craniu, în Biedermeierul din salon. Nu-s oare închisorile pline de poeţi închişi pentru mai puţin de atât?

Nu mulţi au curajul de a-l vizita pe sonetistul din alt veac. Unii îl ocolesc. Doar îl salută de departe, sau nici atât, trec pe celălalt trotuar când bătrânul apare prin oraş în hainele lui uzate, de aristocrat scăpătat, cu capul drept, mergând fără să vadă, ca un dansator care a repetat îndelung paşii pe o schemă desenată pe asfalt. Îl evită pentru că este proscris. A fost dat afară din Academie, şi-a pierdut pensia de burghez, cu greu face rost de o bucată de pâine. N-a pierdut şi casa

fiindcă vechi prieteni ca Mihail Sadoveanu sau Mihai Ralea sunt acum stâlpi ai noului regim, Demostene e şi el cocoş de tablă pe coama literaturii, suflă vântul în poezia lui nouă, şi măcar atât au putut face pentru el: dacă nu să i se dea ceva, măcar să nu i se ia prea mult. A fost căsătorit cu o evreică, ceea ce în vremurile astea poate să însemne un atu, o bilă albă. Şi actuala soţie, doamna Ecaterina, buna şi devotata lui Catia, de condiţie socială modestă, îi mai 208 FILIT 2014 aduce un plus la dosar. Împreună, cum-necum – ajutorul vechilor prieteni nu e de refuzat –, o scot la capăt fără să vândă lucruri importante din casă. Lemnele sunt tot pe cartelă. N-au ajuns chiar ca Lily Teodoreanu, soţia lui Ionel, să pună pe foc mobilierul preţios. Şi astfel vedem azi în muzeu, neatinse, toate lucrurile acelea vechi şi frumoase.

Sleit, prin grohotişul unui timp nedrept Bătrân, bolnav, sărac, ocolit de prieteni, părăsit pe veci de alţii, poetul se simte singur şi anacronic, exilat l ţine cu forţa în butuci, sub apăsarea istoriei. Sunt ani grei de foamete, de „tiranie a pâinii", cum zice el într-un sonet, de umilinţe, de căderi în hău şi de ridicări dramatice în genunchi, de mers târâş, cu ultimele puteri, prin grohotişul unui timp nedrept. Încă din tinereţe şi-a făcut o artă din topirea sentimentelor şi turnarea lor în forme fixe şi reci, dar acum, cutremurat de valul singurătăţii printre oameni, nu mai poate, deschide supapa şi lasă amărăciunea să răbufnească. O toarnă ca pe gloanţe în cămaşa de nichel a versurilor puse unul după altul, mintal, în timp ce bântuie ca o arătare prin oraşul înstrăinat:

Strigoiul De veacuri ştiu că sunt cu rădăcina înfipt adânc în Iaşul legendar, şi ca un ultim epigon vlăstar, Mai stărui încă să-i respir lumina.

Socola şi Galata, Nicolina, 209 FILIT 2014 Copou şi Sărărie, Păcurar, Ani mulţi cu pas lunatic de hoinar, La braţul Muzei, le-am umblat grădina.

Oraşul ca şi mine azi e-apus;

Prieteni, rude, cunoscuţi s-au dus să-şi doarmă somnul liniştii depline…

Şi tot e stricăciune şi noroi…

Şi singur rătăcesc printre ruine la un străin, întârziat strigoi.

Copilul Florin Piersic la Vila „Sonet".

Puţinele clipe de linişte şi de împăcare le găseşte acasă, alături de Catia, soţia lui în floarea vârstei, de câţiva prieteni. Casa lui,

dedicată poeziei, a fost cămin bun pentru prieteni din anul ridicării şi până când a devenit muzeu. Acum, în aceste vremuri de urgie, este un cămin bun pentru actriţa Marioara Davidoglu, rămasă pe drumuri, aşa cum în vremea războiului a fost pentru o familie refugiată din Bucovina. Familia aceea avea un copil neastâmpărat care alerga şi turuia întruna. Copilul acela îşi va aminti, la bătrâneţe, de casa imensă şi de stăpânul cu chip rigid, de marmură vie, care umbla ca o fantomă dintr-o cameră în alta, apoi adormea într-un balansoar, dar nu putea şti niciodată dacă doarme sau nu pentru că avea mereu ochii închişi, chiar treaz fiind, şi când umbla prin casă vedea într-un fel tare ciudat, cu mâinile, mâinile cu care făcea un culcuş viu în jurul pipei din care pufăia fără încetare adăugând fum la umbra ce-l înconjura permanent. Îşi aminteşte toate lucrurile acestea şi le spune într-un şuvoi de vorbe şi de gesturi, nici măcar 210 FILIT 2014 puţinătatea amintirilor nu-l poate opri, fiindcă aşa vorbeşte actorul Florin Piersic, cu tot sufletul, despre lucrurile care l-au impresionat cândva. Căci el era acel copil obraznic ce se juca inocent în casa poeziei, departe de iadul războiului.

Începe traversarea deşertului roşu Treceau anii muţi unul după altul, fără cântecul poetului.

Scria din ce în ce mai rar şi, chiar dacă ar fi scris, nu putea să publice nimic, nicăieri. După alegerile din noiembrie 1946, furate de comunişti, numele lui Codreanu a fost interzis la reviste, la edituri, în manualele şcolare, în cursurile universitare. Poeziile lui inocente trezeau spaime urâte în comunişti.

Începuse lunga şi anevoioasa traversare a deşertului roşu. Erau acei ani de suferinţă pe care Constantin Ciopraga nici nu-i pomeneşte în cronologia întocmită în 1968: sare direct de la 1945 la 1954, de parcă poetul a lipsit din propria viaţă. Ceea ce într-un fel chiar poate fi adevărat, căci să-i iei unui scriitor dreptul de a publica e ca şi cum l-ai ucide. Se vorbea chiar înainte de război despre un poet Codreanu uitat, când totuşi mai scăpa câte un sonet printr-o revistă sau alta, mai citea la radio, criticii îl mai pomeneau în studiile lor, vechii lui cititori îl ţineau la suflet, se făcea văzut şi auzit pe la câte o şezătoare literară, când, pe scurt, era încă activ; dar acum, fiindu-i interzis să publice, chiar să-i fie pomenit numele, moartea lui ca poet era lentă şi sigură. Iar omul suferea lângă poet ca un frate siamez primind de la celălalt sângele stricat şi murind împreună cu el.

Cât a putut răbda bătrânul?

211 FILIT 2014 O notă falsă în armoniile lui Codreanu în 1949, de capul lui sau sfătuit de alţii – cum ar spune Creangă: ori prost cap a avut, ori rău a fost povăţuit –, a publicat o poezie despre care nici nu poţi să spui că e angajată, propagandistică sau altceva. „Balada fulgerului”.

se cheamă – şi nu e câtuşi de puţin baladă, ci legenda olimpică a zeului Vulcan, spusă în ritmuri eminesciene, ale „Scrisorilor”. Probabil o avea scrisă mai de mult. Şi pentru că un mit nu putea fi pe placul comuniştilor, a tras-o puţin de coadă, către temă, pe direcţia oficială, lipindu-i un final despre care s-ar putea spune –

doar cu jumătate de gură – că e proletcultist:

Voi ce-aţi stins în resemnare a mâniei voastre pară şi-aţi trăit în întuneric sub osânda seculară, învăţaţi din meşteşugul maistrului fierar Vulcan Cum se face înfrăţirea dintre fulger şi ciocan şi ca-n nouri zvâcnitura secerii înflăcărate, Despicaţi şi voi prin beznă calea către libertate.

Secerea şi ciocanul sunt evident introduse forţat, ca să dea bine. Dacă le scoţi, rămâne un mesaj generos.

Dacă scoţi toată strofa de final, rămâne o legendă frumoasă, bună de învăţat pe de rost pentru serbările şcolare.

„Poezia noastră, armă a poporului”.

Ce încerca să facă poetul atunci, în 1949, publicând această poezie în efemera foaie „Luptăm”? E greu de spus dacă voia să intre în corul cântăreţilor roşii sau dacă nu voia în schimbul acestui mărunt compromis 212 FILIT 2014 doar să i se mai slăbească apăsarea bocancului de pe grumaz. Dacă urmărea un loc în cor, nu l-a obţinut.

Vocea lui era prea slabă şi partitura în andante malinconico, iar atunci se căutau numai marşuri. Nici bocancul nu s-a lăsat mai uşor pe gât, fiindcă era vorba de un compromis prea mic. Cu o secere şi un ciocan legate de coada mâţei aristocrate nu intri dumneata în armata scriitorilor realist-socialişti, cetăţene poet! Păi aici trebuie bojoci tari, să urli ca Dan Deşliu, de să se audă până la Kremlin, sau ca prietenul dumitale Demostene Botez, bunul Demostene, fiul preotului din Hulub, ucis de un dezertor, care când era poet decadent scria despre cum trage Dumnezeu dâre cu toiagul pe câmpie, dar acum i-a venit mintea la cap şi scrie frumos despre muncitori chinuiţi şi în somn de întrebarea: oare o fi mâncat bine tovarăşul Stalin? o fi stând bine cu sănătatea? Deschide gura mare, bătrâne, cântă cât poţi de tare, ca

țârcovnicul surd, înhamă sonetul la căruța noastră cu coviltir roșu, trage o dungă roșie pe toate „Statuile” matale și scrie STALIN pe ele, dacă vrei în gașca noastră, nu veni cu șopoteli din astea leșinate, că nu te primim!

Și nu l-au primit. Cât o fi literatura de mare, nu mai era loc de cârdurile de scriitori care se înghesuiau în strană ca să cânte socialismul și prietenia cu fratele mai mare, sovietic – că dacă nu ești și prieten cu fratele, nu-i bună vecinătatea. Dădeau năvală scriitori mai vechi și mai noi, „unii dintre ei de-a dreptul de la țară, din uzină sau de pe băncile școlii”, veneau „să îmbogățească poezia din R.P.R”, cum frumos zice Mihai Beniuc, „mărul de lângă drum” care a cam legat poezia de gard în epoca respectivă, într-un articol la fel de frumos intitulat:

„Poezia noastră, armă a poporului în lupta pentru apărarea păcii și construirea socialismului”.

Unde să mai încapă și Mihai Codreanu?

213 FILIT 2014 Partizanii Păcii, jucați pe ață de Moscova N-a încăput atunci, a mai încercat o dată, o singură dată, anul următor. Dar nu pentru că ținea morțiș să devină cântăreț oficial, la vârsta lui (nici n-a devenit, n-avea nici talent pentru așa ceva), ci pentru că era periculos să n-o facă. Astfel, de nevoie, sau iar sfătuit de prieteni, în 1950 a publicat o altă poezie: „Cântec pentru pace”. De data asta nu era o poezie veche peticită cu un colțișor de steag roșu, ci una scrisă atunci, în tumultul vremii, cu o temă la zi, într-un moment anume. E bine să cunoaștem momentul, contextul în care bătrânul a scris „Cântec pentru pace”, înainte de a-l acuza că a pactizat cu regimul.

Contextul este legat de „Apelul de la Stockholm” și de incendiarul poem „În numele vieții – semnează!” al lui Dan Deșliu. Vom vedea că de la Stockholm la Iași, fix până la Vila „Sonet”, se poate trage o linie dreaptă, un fir gros pe care literatura română a momentului își înșira rufele murdare.

Pe 19 martie 1950, la Stockholm, Comitetul Permanent al Congresului Mondial al Partizanilor Păcii a adoptat „Apelul privind interzicerea armei atomice”. Ce voia acest apel ne spune Mihai Beniuc: „În fața fiecărui om s-a pus o întrebare – tare, tocmai prin deosebita ei claritate:

ești pentru sau contra folosirii energiei atomice în scopul distrugerii în masă a oamenilor? Prin răspunsurile la ea, „da”-urile și

„nu”-urile au împărţit lumea în două lagăre”. Formulată aşa, chestiunea „Apelului”.

devine, evident, una propagandistică.

Partizanii Păcii erau o organizaţie apărută în 1948 la iniţiativa unor intelectuali de marcă, printre care şi celebrul fizician-atomist Jean Frédéric Joliot-Curie, premiant Nobel, în general oameni de stânga; încet-încet, 214 FILIT 2014 mişcarea a fost confiscată complet de Moscova şi folosită ca instrument de propagandă la scară mondială în Războiul Rece.

Cel mai tânăr clasic în viaţă la noi, Congresul de la Paris (1949), apoi cel de la Stockholm (1950) au fost cutea cu care comuniştii au ascuţit lupta de clasă, ca ţăranul coasa, preşul pe care s-au întins ca să-i pupe cizmele lui Stalin. Mihail Sadoveanu – şi asta nu putea să nu-i atragă atenţia, la Iaşi, prietenului Mihai Codreanu – a ţesut cu zel la acest preş.

Pe lângă el, mulţi alţi scriitori băgau iţe în urzeală şi nevedeau de zor la marea clacă literară declanşată de „lupta pentru pace”: dintre clasicii în viaţă, Victor Eftimiu, Zaharia Stancu, Ion Marin Sadoveanu; iar dintre tineri, Dan Deşliu – dar şi despre el se poate spune că era un clasic în viaţă, la numai 23 de ani, răsfăţatul regimului, după ce publicase „Lazăr de la Rusca”, „Goarnele inimii”.

„Cântec pentru Legea cea Mare”, „Cântec pentru slava lui Ghiorghi Dimitrov”. Toate au explodat cu forţă atomică, amplificată de propaganda comunistă, suflul lor dislocând construcţia solidă a valorilor literare de până atunci. Lucrări odioase, dar scrise cu un talent incontestabil, în ciuda stângăciilor şi a mărcii proletcultiste – şi tocmai asta îl face şi mai culpabil pe autor, ca şi pe ceilalţi scriitori care cu talentul lor au prins una de alta cărămizile lagărului românesc. Dan Deşliu, poetul imberb pocnind de talent, a reuşit atunci să creeze cu poemul „În numele vieţii – semnează!” o adevărată isterie naţională.

Ajutat, desigur, şi de toate structurile comuniste, bucuroase să aibă asemenea combustibil în motoarele lor.

215 FILIT 2014 În limba de lemn despre limba cea moale în articolul „Pe marginea poeziei lui Dan Deşliu”.

Mihai Novicov vorbeşte despre acest poem exploziv în limba uscată a politrucilor: „În numele vieţii – semnează!

„Este cel mai bun poem scris pe această temă la noi, tocmai pentru că reuşeşte să strângă, într-o singură imagine, întreaga

semnificaţie a acţiunii mondiale pentru strângerea semnăturilor pe apelul de la Stockholm.

(...) Începând cu prezentarea sobră, dar puternică, a omului care semnează, poetul lărgeşte imediat semnificaţia acestei semnături, evocând lupta pentru pace a Uniunii Sovietice, care prin însăşi existenţa sa (şic! – n. a), prin marile sale victorii, întăreşte şi amplifică orice act nou menit să apere şi să consolideze pacea. În jurul Uniunii Sovietice, având în frunte marele stat al socialismului victorios „se aliniază popoarele. „Nu-i literă goală" nicio semnătură, pentru că ea nu este decât o părticică a unei uriaşe semnături care vorbeşte şi despre eforturile oamenilor muncii din ţările de democraţie populară şi despre lupta forţelor progresiste din ţările imperialiste (...)".

Arhanghelul roşu suflă în trâmbiţă Aşadar, Dan Deşliu, arhanghelul raiului comunist, pe pământ, suflă din toţi bojocii în trâmbiţă chemând pe toată lumea să-şi pună semnătura pe apelul de la Stockholm.

Ţăran, muncitor, savant, orice-ai fi, din orice ţară, de orice rasă, nu contează, semnează aici!

Şuvoi, semnăturile noastre-or zdrobi Atlantice pacte de groază.

216 FILIT 2014 Nu-i forţă mai mare şi nu poate fi!

Acesta e pactul popoarelor vii, în numele vieţii. Semnează!

Poet, care visul ţi-l vrei împlinit, tu, mamă – stând scut dimineţii, savant către zbor viitor aţintit, flăcău adăstând lângă sânul iubit, semnează în numele vieţii!

Căci lumea de mâine, zvâcnind necurmat în pântecul vremilor, trează se uită la tine din zări, peste leat şi-ţi strigă porunca-i de foc, răspicat:

„În numele vieţii. Semnează!"

Nebunia semnăturilor a pornit. În fabrici şi pe ogoare, în şcoli, la răspântii, toată lumea semna. Ţara părea prea mică pentru câte liste trebuiau înşirate. Nu prea aveai cum să nu semnezi şi era imposibil să optezi pentru NU: activistul acoperea rubrica NU cu rigla. Bineînţeles, doar pentru cazul când cineva cu vederea slabă ar fi greşit coloana, căci n-ar fi vrut nimeni să se declare în favoarea exterminării în masă a oamenilor cu bomba imperialistului american, ce mai bine ar fi căzut în ocean.

„Cântec pentru pace", cu un genunchi în pământ Poeţii fiind nominalizaţi în apel, chiar în capul strofei, nu se puteau eschiva de la

nobila luptă prin semnătură.

Aşa că Mihai Codreanu era oarecum obligat să semneze, asemenea tuturor mamelor, savanţilor şi 217 FILIT 2014 flăcăilor cu mâna pe ţâţe, alături de care stătea în strofă.

A scris atunci – şi a publicat în „Iaşul literar” din mai 1950 – „Cântec pentru pace”:

Când tainic pe holde cad umbre-n apus şi freamătul muncilor tace, Se lasă pe-ntinderi un farmec nespus şi holdele cântă: „Vrem pace!”

Pe-acasă din fabrici când seara plecaţi şi vraja maşinilor tace, O clipă la poartă tăceţi şi-ascultaţi:

Maşinile cântă: „Vrem pace!”

Copii de la şcoală în grupuri când vin Prin parcuri voioşi să se joace, Priveşte-i şi-ascultă-le râsul senin, Că râsul lor cântă: „Vrem pace!”

Când urcă poetul cu-al Păcii stindard Pe culmi vultureşti, spre al desface, Lumini sclipitoare pe steagul lui ard şi cântă poetul: „Vrem pace!”

Oricând şi oriunde, cu-acelaşi avânt, Din zori pân’ ce noapte se face, Un cântec răsună pe-ntregul Pământ:

„Vrem pace! Vrem pace! Vrem pace!”

O fi răsuflat uşurat bietul poet când a terminat urătura şi a dus-o la redacţie: gata, am scăpat şi de asta.

218 FILIT 2014 Un loc de figurant în cor Versurile au apărut, dar nu au fost tocmai pe placul regimului. Nu erau destul de înflăcărate, nu vorbeau distinct despre bomba atomică şi nu ieşea dintre cuvinte limba aceea obligatorie, moale ca puful şi lungă până la Moscova. Era doar un frumos şi inadmisibil de cuminte mesaj pacifist, bun oriunde pe Pământ şi în orice epocă.

Codreanu însuşi recitase poezia odată, la un cenaclu, şi în gura lui suna cu adevărat frumos, parcă era cu totul altceva. Bine, el era un recitator din altă lume, dintre cei care puteau materializa cuvintele, le simţeai în tâmple şi în stomac; putea să vrăjească auditoriul recitând un pasaj din „Mersul trenurilor”. Însă comuniştii voiau altceva.

Ce era cu poezioara aia? Prea decentă! N-a avut în faţă modelul lui Deşliu? Trebuia să dea tare, să combată virulent ca tinerelul:

Apelul acesta de-un sfert de văleat îl buciumă-n şarjă Uralii.

Sub steagul lui Lenin, în fiece leat Măreaţa Uniune cu drag l-a

semnat votând în alegeri pe Stalin.

La Roma, New York, pe străzi, prin păduri, grăbind aţâţării sfârşitul, se-aştern milioane de noi semnături pe-asemenea liste, vânjoase armuri de care se frânge Wall Streetul.

Mihai Codreanu pur şi simplu nu avea talent pentru asta sau simţul ridicolului îl oprea de la asemenea producţii. Nu i-a ieşit decât cântecelul acela timid, cu un laitmotiv bleguţ, pace, pace, tra-la-la; n-a înţeles că 219 FILIT 2014 Uniunea Sovietică trebuia preamărită viguros, nu pacea.

Aşa că, deşi i-au publicat poezia, comuniştii nu l-au acceptat în cor. Nu atunci. Se va întâmpla mai târziu, când i se va oferi un loc în rândul din spate, însă doar pentru figuraţie, că dădea bine, nu pentru vocea şi talentul lui.

Ani grei, de secetă literară Din 1946 până în 1950 n-a publicat, aşadar, decât două poezii – să le spunem aşa. Două făcături conjuncturale cu care a încercat să iasă din mizerie fără a-şi frânge demnitatea – şi altele nici nu i se mai pot găsi.

Nu-i drept să i se impute asta, omeneşte vorbind. Poeziile acelea n-au ajutat regimul nici cât un sfert de vers de-al lui Deşliu, nici cât spaţiul alb dintre două rânduri din „Mitrea Cocor". Cine crede altfel să arunce primul cu piatra. Maestrul o va primi, din moarte, cu inima împăcată.

Pentru că nu i-ar fi fost greu să scrie ode comuniste, lui, care putea versifica uşor cum am zice noi peşte/cleşte. Numai să i se fi dat rimele! Dar nu a scris odele, odioasele. Doar acele poezioare factice, tocmite pe calapod, din aur calp. Şi în timp ce încerca să fure nişte aparenţe, pentru a supravieţui, în ascuns scria alte versuri, tulburătoare, ce nu vor fi publicate decât la mulţi ani după moartea lui, izvorâte din adevărata lui credinţă şi din adevăratele lui trăiri. Îşi vedea ţara călcată, umilită, răbda strângând din dinţi şi îi îndemna şi pe ceilalţi să rabde şi să spere:

Fanfară pentru patrie Sărmană Ţară, Ţara mea-n tortură, La nord şi sud, apus şi răsărit, 220 FILIT 2014 Spre patru vânturi dorul mi-au zvârlit, De inima mi-i neagră ca de zgură!

Dar îmi înfrâng cu-a buzei muşcătură Revolta sufletului chinuit, Că-s prea adânc de dureros rănit Spre a-l uşura cu-a lacrimii măsură.

Nu, hotărârea clipei nu-i destin, Când viguros avânt către senin. Se luptă cu furtuna răbdător!

— Români, frate, oţelit ca mine, Te pregăteşte pentru viitor, Având nădejdea-n Dumnezeu şi-n tine!

O poezie ca asta îl putea duce la închisoare. Şi totuşi bătrânul a gândit-o, a dictat-o.

Acesta era adevăratul Mihai Codreanu! Şi acesta.

Rezistenţă estetică la Vila „Sonet".

Închid ochii şi mi-l imaginez prăbuşit în fotoliul lui, cu picioarele îngheţate de frig, flămând, deposedat de trecut, terorizat de ziua de mâine, de umbra morţii, şi cu o dâră de sânge pe cămaşa albă. Din buza muşcată adânc. Să închidă ochii şi cei ce spun că ar fi putut să nu scrie poeziile acelea, că ar fi putut să nu primească o medalie comunistă. Să-i ţină aşa închişi, strâns, o vreme.

Până la 75 de ani. În ultima lună să postească sever. La sfârşit vor vedea altfel lucrurile.

Acasă la Mihai Codreanu, patriarhul poeziei ieşene, se oficiază în fiecare miercuri o slujbă austeră a poeziei.

221 FILIT 2014 La el vin poeţii mai vârstnici, cu George Lesnea şi Otilia Cazimir în frunte, să citească poezie adevărată, din sertarele lor intime, nu din cele de export ideologic, făcute pe comandă de salahorii poeziei de stat, care umple publicaţiile.

La el vin tinerii să ia cuminecătura poeziei, să capete ştampilă de poet. În jurul lui se întreţine un fel de rezistenţă estetică, Vila „Sonet" devine o insulă a frumosului.

Miercurea e zi de cenaclu. Bătrânul stă în salon, lângă soba în care sfârârie nişte lemne ude. Ceilalţi, prieteni şi ucenici, stau în jurul lui. El le ascultă versurile, trăgând din pipă, iar la sfârşit îşi spune părerea.

Un cârlan se ia la împuns cu poezia proastă Iată într-o seară din 1952 un tânăr cu căciulă de miel şi cu un un cojoc înflorat, lustruit de purtătură, stând drept ca un brad în Vila „Sonet"; îi recită maestrului din versurile sale. Au ceva din forţa naturii, din limpezimea apelor de munte, unde a copilărit, o prospeţime şi un curaj pe care bătrânul poet le simte şi i se pare că întinereşte puţin când le aude. Punctează cu pipa, în aer, accentele din versuri, parcă ar dirija. Băiatul a terminat de citit. Maestrul trage un fum şi tace un timp, parcă ar vrea să culeagă din aer, flămând, până şi ecoul acelor versuri puternice, aşa cum hămesiţii ling rămăşiţele din farfurie. Apoi, dând fumul pe nări, zice:

— Cârlănaşule, ai un mare viitor în faţă.

„Cârlănaşul” este un tânăr frumos şi plin de cutezanţă, cu obrazul rotund şi mustaţă aspră. Se numeşte Nicolae Labiş. Maestrul îi spune aşa, cârlănaş, pentru că băiatul poartă bundiţă şi căciulă din piele de miel, pentru că e tânăr şi nepăsător ca un cârlan şi pentru că maestrul ţine la el. De asta îl alintă aşa. Dar vai! Cârlă

222 FILIT 2014 naşul nu va avea un mare viitor în faţă, cum i s-a prezis maestrul, ci unul scurt, pentru că se va lua la împuns cu regimul în care un timp a crezut, va suferi decepţii greu de dus chiar de un om tânăr, va bea ca un om cu sufletul pierdut şi după o beţie va fi agăţat de un tramvai şi tras sub roţi. O pasăre cu clonţ de rubin îl va ciuguli ca pe un bob de grâu. Atunci bătrânul poet va suferi „ca în faţa unei cumplite nedreptăţi” şi îi va spune Otiliei Cazimir, cu durere, că s-a dus „cel mai tânăr, dar cel mai mare dintre copiii noştri”.

El va fi cel ce va urma. Cel mai bătrân dintre poeţii noştri.

Din nou la bordel într-una din plimbările lui prin oraş, în toamna lui 1953, bătrânul şi-a îndreptat paşii spre redacţia almanahului literar „Iaşul nou”. Pe aceeaşi veche stradă Gându, unde altă dată a mers la bordel. Şi poate că acum tot la bordel i se părea că merge, fiindcă poezia proletcultistă care colcăia în pagini nu putea fi pentru bătrânul poet al „Statuilor” decât rodul unei prostituţii. Pentru cineva care l-ar fi văzut intrând acolo gestul lui putea să pară curajos sau nebunesc, deşi se prea poate să însemne acelaşi lucru.

Ce să fi căutat Mihai Codreanu la „Iaşul nou”?

Avea în buzunar câteva fabule. Voia să le publice.

Poate să capete şi drepturi de autor, ceva bani pentru ele? A fost un moment când Mihai Codreanu a pus un genunchi în pământ.

Mergând pe holul redacţiei, un tinerel, un băietan cu sprâncenele cât graurii, a sărit din scaun şi l-a întâmpinat în poziţie de drepţi, milităreşte, cu faţa clocotind de 223 FILIT 2014 o emoţie năvalnică.

— Maestre! – a îngăimat tânărul.

Bătrânul nu l-a văzut şi nici n-a auzit şoapta gâtuită.

Şi-a continuat mersul lin la braţul vânjos al doamnei Cati (el îi spunea Catia, cu „i” moale, din două silabe).

Atunci băiatul a prins deodată curaj şi a început să recite teatral, cu o voce răsunătoare:

...Şi Eva tresări: Dintr-o alee Satan în chip de şarpe se ivise şi demonul ţinti ca două vise Doi ochi frumoşi spre palida femeie...

Şi l-a recitat până la capăt, făcând la fiecare strofă câte un pas către maestru.

Alt om, aceleaşi sprâncene – Ce frumuseţe de sonet! – exclamă acum, tăind fiecare cuvânt în bucăţi grele, poetul Horia Zilieru, tânărul de atunci; alt om, aceleaşi sprâncene. În ziua aceea l-am văzut prima oară pe acest mare poet, un aristocrat al poeziei. Îl ştiam, îi citeam poeziile pe ascuns. Pe urmă, până să se dezmeticească, i-am mai recitat o strofă din frumoasele lui sonete de dragoste. A rămas foarte mirat şi a zis: „Cum? Există tineri care ştiu poeziile mele?". Numele lui era interzis la universitate şi omul ştia acest lucru. Am văzut atunci cum s-a pus o lumină frumoasă pe faţa lui, exact ca în fragmentul pe care i-l recitasem:

Cea mai frumoasă floare a Iudeii, Tu porţi în trup păcatele femeii şi-n suflet caste vise de fecioară.

224 FILIT 2014 Iar peste vina ta originară Iertarea marelui Iisus coboară Un nimb suav de pace ideală.

A întins mâna spre mine, m-a căutat cu un gest prin aer… m-a pipăit cu degetele pe faţă şi m-a mângâiat… Mi-a spus aşa: „Eşti frumooos!…" – cu un „o" prelung, tandru şi părintesc. „Frumos" însemna „bun". Admiraţia mea pentru el a sporit şi a căpătat şi un plus de sentiment de iubire.

Scena are tâlcul ei fiindcă arată că poezia nu putea fi oprită de lege. În ciuda interdicţiei oficiale, ştafeta se transmitea pe sub mână de la o generaţie la alta, chiar şi de la un poet damnat, de la un „reacţionar" bătrân la un tânăr poet al tractoarelor duduind în brazdă, al chiotelor de satisfacţie organizată, în jurul căruţelor cu recoltă.

Poezii care nu mai spuneau după aceea şi că recolta ajungea, de fapt, în hambarul marelui frate sovietic şi că la noi rămâneau doar urmele roţilor de căruţă.

Cineva e întotdeauna mai sus şi mai tare în ziua aceea, a îngenuncherii, Mihai Codreanu a lăsat fabulele la redacţie. Şase. Au apărut toate în numărul din decembrie 1953 al almanahului literar „Iaşul nou".

Trecuseră 8 ani de la terminarea războiului. În tot acest timp nu publicase decât şase poezii prin reviste, din care patru în 1946, când se mai putea, apoi „Balada fulgerului" în 1949 şi nevinovatul „Cântec pentru pace", în 1950, scos cu cleştele din gură. Şi iată că după alţi trei ani de viaţă pe brânci şi de tăcere dureroasă îi apăreau deodată şase

poezii, câte publicase în ultimii 8 ani. A 225 FILIT 2014 fost aşteptat, ca orice nume greu din vremile de altă dată, să se prezinte la ghişeul poeziei oficiale şi să ceară un bon de ordine. Dar el n-a venit. Atunci, ca şi cum ar fi trecut un test, i s-au deschis porţile, dar nu pentru că a bătut el prea insistent, ci cumva firesc, dacă tot era pe-acolo…

Desigur, porţile erau mânuite din spate de Sadoveanu, vechiul lui prieten. Cât era el de mare şi de Ceahlău al literaturii de dinainte şi de după, mulţi ani i-au trebuit să se opintească în zăvoare. Fiindcă în comunism, oricât ai fi de mare şi de tare, întotdeauna există cineva mai mare şi mai tare decât tine şi puterea de la el îţi vine, când binevoieşte.

Odată ce bunăvoinţa regimului şi-a coborât o rază peste Mihai Codreanu, bunăvoinţa călăului, el a putut publica acele fabule. Dar niciuna cu zdrăngănei politici la piciorul metric. Sunt doar nişte poezioare pentru copii. Prima, „Copilul şi dulceaţa”, e o lecţie uşurică despre un băieţel care, în joacă, pune sare în dulceaţă. Maică-sa îl dojeneşte: şi sarea e bună, şi dulceaţa, dar nu întotdeauna două lucruri bune puse la un loc dau ceva la fel de bun. „Morala? // N-amesteca alandala”. Nu sunt mai răsărite nici celelalte: „Dialog”, „Fabula şi sonetul”.

„Măgarul şi trandafirii”, „Ornicul şi calendarul”, „Stigletul şi scatiul”.

Bătrânul dă o ţeapă dată statului comunist Grupajul a fost ca o gură de aer pe care poetul, ieşind pentru o clipă din apele tăcerii, a tras-o cu putere în piept. Apoi s-a scufundat iar. Încă doi ani şi ceva, până în martie 1956, nu va mai publica decât un sonet.

Cele şase fabule din decembrie 1953 par un vârf vulcanic ţâşnind neverosimil din planeitatea ultimilor 10 226 FILIT 2014 ani, atât de arizi. Putem să credem că a fost doar o mişcare abilă a prietenilor lui sus-puşi, ca să aibă ceva frumos la dosar, pentru ca un an mai târziu să i se poată acorda o pensie de merit.

— 2000 de lei a primit. Erau bani mulţi pentru acei ani, îşi aminteşte poetul Horia Zilieru, aflat azi la vârsta plecării de tot a lui Codreanu. El, George Lesnea şi Otilia Cazimir. Erau pensii acordate personal, fiecăruia, nu pentru o categorie întreagă. Pensii de stat, date la propunerea Uniunii Scriitorilor.

În cazul lui Codreanu, propunerea Uniunii se putea baza, de pildă, pe nişte poezii pline de învăţăminte frumoase pentru copiii patriei, publicate într-un almanah literar din Iaşi.

Demostene Botez, prefăcându-se că n-ar şti de ce a rămas Mihai Codreanu fără pensie, de-a trebuit să i se dea una de merit în pragul morţii, scrie în „Memorii" –

prilej numai bun de a mai lustrui puţin sceptrul Partidului:

„La sfârşitul vieţii îl urmărea spectrul mizeriei, postura de pensionar fără pensie. Dar l-a salvat de coşmar mărinimia şi spiritul de dreptate al regimului nostru, care i-a asigurat o pensie de merit, cu care să poată crea până la ultimele zile ale vieţii".

O, Partid, cât de darnic eşti!

Comoara din pod Codreanu a primit pensia de merit în decembrie 1954. S-a mai putut bucura de ea doar doi ani, dacă scădem ultimele luni de viaţă, când din cauza bolii nu s-a mai putut bucura de nimic. A păcălit statul, i-a dat ţeapă, cum se spune: banii i-a luat, dar de creat n-a mai creat deloc.

227 FILIT 2014 Nici despre această pensie nu se poate spune că a fost un compromis. Era o reparaţie tardivă şi insuficientă pe care statul român i-o făcea unui om care slujise cu devotament acel stat în diverse, importante, funcţii – sub alt regim, e drept, dar acelaşi stat. Ca să nu mai punem la socoteală că tot statul l-a lăsat fără pensia cuvenită. Marginalizarea, foamea, interdicţia de a publica, arestarea cărţilor, umilinţele de tot felul îndurate aproape zece ani de zile nu pot fi răscumpărate prin nimic.

Este posibil ca în toţi aceşti ani mizerabili, când untul era definit în dicţionar ca „aliment capitalist de uns pe pâine", când foamea trecea nepăsătoare printre buldogii de la intrare şi dădea buzna în casă, Mihai Codreanu să fi avut în pod, fără să ştie, o comoară. Ironia sorţii! O comoară adevărată, la propriu: aur curat, cocoşei de aur.

Dacă ar fi ştiut de tezaurul din pod!...

Comoara a ieşit la lumină abia în 1977, mult după ce Vila „Sonet" a devenit muzeu. Nici Ecaterina Codreanu n-a ştiut ce-a avut ani de zile în pod!

Cocoşei, napoleoni, ducaţi la cutremurul din 4 martie 1977, un horn de la Vila „Sonet" s-a dărâmat şi câteva ţigle au căzut de pe acoperiş.

În rest, nicio pagubă: clădire solidă, pe structură de beton armat.

Imediat au fost aduşi nişte muncitori de la Spaţii Verzi să adune ţiglele de pe jos, să le scoată şi pe cele rămase pe acoperiş, dar crăpate, şi să demonteze coşul de tot, cu grijă, cărămidă cu cărămidă. Din urmă

veneau meseriaşii să-l reconstruiască exact cum a fost, să înlocuiască ţiglele, nici să nu se mai cunoască până seara că 228 FILIT 2014 a fost cutremur. Când au ajuns măturătorii cu demolatul la baza hornului, ce să vezi? Înăuntru era o găletuşă plină cu monede de aur. Zgâriai un pic funinginea de pe ele şi străluceau!

Muncitorii erau nişte oameni simpli, fără carte, personaje ale ratării din cântecul „Vino, mamă, să mă vezi/

Cum muncesc la Spaţii Verzi". Habar n-aveau ei de valoarea numismatică a acelui mic tezaur. Aşa că s-au hotărât să-l împartă între ei, valorificând doar metalul preţios, nu şi componenta culturală. Dar n-au apucat să se bucure prea mult de aur, nici măcar să lustruiască toate monedele, că Securitatea a aflat. Aşa se întâmplă când cineva e nemulţumit de împărţeală. În scurt timp, în aceeaşi zi, aurul era la locul lui în găletuşă. Şi nici n-a trebuit mare efort pentru asta, doar să se închidă uşa de câteva ori, ceva mai energic, ca să strângă nişte degete.

Anchetă scurtă, declaraţii, nu mai spuneţi la nimeni, gata! Fără zgomot, să nu se afle în oraş. Nici până azi nu ştie multă lume de această întâmplare. Aurul, 4 kilograme, a fost predat cu acte la Banca Naţională, filiala din Iaşi.

În găleată erau în principal cocoşei de aur româneşti, apoi napoleoni (monede de aur emise de Napoleon al III-lea la 1855, care au avut circulaţie în toată Europa, inclusiv la noi), monede de 20 de franci ale Republicii Franceze, din 1907, şi câţiva ducaţi austrieci (cunoscuţi sub numele de „Franz Josef") emişi în 1915.

Aur ascuns la vedere, în toată ţara Al cui era aurul? Şi cum ajunsese acolo? Când?

La aceste întrebări ancheta Securităţii nu a putut răspunde.

Nu a fost inculpat nimeni pentru deţinere ilegală.

229 FILIT 2014 Statul s-a ales cu aurul şi s-a făcut linişte. Dacă n-a putut răspunde Securitatea, nimeni nu poate. Totuşi, câteva supoziţii merită făcute.

Monedele străine puteau fi procurate oricând în ultimii 40 – 100 de ani. Cocoşeii româneşti însă, grosul comorii, erau mai recenţi: din 1945. Banca Naţională a României a emis aceste monede (6, 55 grame) nu pentru că ar fi fost nevoie de ele pe piaţă, ci ca să scoată astfel nişte aur din rezerva naţională, să nu cadă în mâinile sovieticilor.

Monedele au fost vândute populaţiei, aurul s-a împrăştiat în toată ţara. Era un fel de a-l ascunde la vedere, dacă se poate spune aşa.

„Cocoşei" li se zicea fiindcă imitau moneda franceză de 20 de franci, din 1907, având cocoşul galic încrustat pe o faţă. În 1947 comuniştii au interzis deţinerea monedelor. Au pornit de îndată o vânătoare de cocoşei care a lăsat în urmă multe victime.

Nu se ştie cine şi când a zidit în horn găletuşa – una destul de mică, încât n-a obturat coşul de o lărgime considerabilă.

Nu i-a redus tirajul, dar i-a slăbit rezistenţa, din care cauză a şi căzut mai târziu, la cutremur. Putea fi pusă acolo fie înainte de 1945, doar cu monedele vechi, adăugându-i-se ulterior cocoşeii, fie cu totul după 1945, când au apărut cocoşeii, respectiv după 1947, când deţinerea lor a devenit ilegală.

Câteva supoziţii şi nimic mai mult Dar cine putea face asta?

Cineva care avea aceşti bani şi acces în pod.

Mihai Codreanu n-a avut niciodată atâţia bani. A trăit toată viaţa din salariu şi din drepturile de autor – nu cine ştie ce sume, că n-a fost un autor comercial, cu ti

230 FILIT 2014 raje de masă, iar tantiemele pentru piesele de teatru nu erau nici multe, nici mari. Ni-l amintim cerând, în 1909, 140 de lei pentru două spectacole cu „Prinţesa îndepărtată".

Suta de mii de lei din Premiul Naţional pentru Poezie a intrat în Vila „Sonet" şi nici nu i-a ajuns, a trebuit să mai împrumute. Din altă parte n-avea de unde. Vorbim totuşi de poetul Codreanu, nu de haiducul cu acelaşi nume! Dacă ar fi avut măcar o mică parte din aurul ascuns în pod, n-ar fi îndurat mizeria care l-a măcinat în acei ani. Erau destule reţele prin care se puteau valorifica în siguranţă monedele, gram cu gram, putea trăi liniştit fără să bată la ochi. Şi n-ar fi scris nici „Cântec pentru pace".

Ecaterina Codreanu iese şi ea din calcul. Avea doar acces la pod, nu şi comoara. Şi dacă ar fi avut-o, căzută din cer într-o noapte norocoasă, după moartea poetului, putea să şi-o recupereze de seara, când s-a prăbuşit hornul, până dimineaţa, când au venit meseriaşii să-l repare.

Să fi ascuns banii Sofia Beţina Codreanu, prima lui soţie? A fost o prezenţă discretă în viaţa publică a lui Codreanu.

În afară de poeziile pe care i le-a dedicat el în prima tinereţe, numele lor nu mai apar în presă, împreună, aproape niciodată. Prietenii scriitori nu o pomenesc nici ei în memoriile lor cu destulă culoare ca să i se poată face un portret. Prea puţine lucruri se ştiu

despre dânsa. Aşa că în marele spaţiu alb din juru-i se poate construi ipoteza că ar fi putut avea cum-necum acei bani şi că din motive neştiute i-a ascuns de soţ, apoi n-a mai apucat să-i dezvăluie secretul înainte de moarte. Poate i-a primit, ca să-i ascundă, de la vreo rudă, vreun evreu bogat, în urma guvernării legionare şi a dictaturii lui Antonescu.

Orice ipoteză are tot atâtea argumente în favoarea ei câte are şi împotrivă.

231 FILIT 2014 ăla nu, ăla nu…

Din paleta presupunerilor, ca să fie completă, nu poate lipsi aceea că banii au fost puşi în horn de Eliza Dimitrof, nepoata lui Mihai Codreanu. Fiica Nataliei, sora lui. După moartea Beţinei, în 1946, Mihai Codreanu i-a dat nepoatei etajul vilei, cu acte. În felul acesta nu mai figura în evidenţele comuniştilor cu excedent de spaţiu locativ şi evita să-i fie băgaţi cu anasâna în casă cine ştie ce mânji troieni din herghelia proletară. Asta s-a întâmplat abia după moartea lui. Mutându-se la „Eternitatea”, a lăsat în casă un spaţiu liber, repede ocupat de Securitate.

Despre Eliza Dimitroi se ştie că plănuia să fugă din ţară. Poate ea ascunsese aurul, în vederea plecării?

Poate erau banii altcuiva, încredinţaţi ei? Orice e posibil.

Eliza nici n-a locuit acolo. Actriţa Marioara Davidoglu s-a mutat la etaj când Teatrul Naţional a revenit din refugiu, deci înainte ca Eliza să fi primit donaţia, şi a locuit acolo până după 1970. Dacă aurul ar fi fost al ei, nu l-ar fi lăsat în horn când s-a mutat la bloc, în Păcurari.

În sfârşit, comoara i-ar mai fi putut aparţine securistului.

De multe ori se întâmpla ca nu tot aurul confiscat să fie trecut şi în acte, se lipea de degetele anchetatorilor.

Apoi, nu tot aurul din acte ajungea la Banca Naţională.

Se mai pierdea pe drum, căci comuniştii atei erau deosebit de sensibili la ochiul dracului. Guvernatorul Băncii Naţionale, Mugur Isărescu, a declarat că 2, 2 tone de cocoşei confiscaţi nu se mai regăseau în trezorerie la 22 Decembrie 1989. Fie nici n-au ajuns la bancă, fie şi-au luat zborul de acolo.

Securistul a fost luat pe sus din Vila „Sonet”, n-a avut timp să scoată bănetul din ascunzătoare – dacă al lui era.

232 FILIT 2014 În situaţia din urmă, comoara nu stătea deasupra lui Codreanu când el suferea de foame, dar ironia sorţii nu e

mai puţină.

Ultimul amfitrion desăvârşit Revenind la întunecatul deceniu 5, iată că soarele răsare şi pe Strada Rece, odată cu pensia de merit. Un soare căldicel, nu dogoritor, numai bun pentru un bătrân slăbit de vârstă, de traiul prost din ultimii ani şi cu plămânii ferfeniţă de fumat. Urmează totuşi doi ani de respiraţie mai uşoară, fără pietroiul sărăciei pe piept.

Fiindcă din pensie îşi permite acum să pună un palton bun pe umeri, în plimbările lui prin Iaşi, tot mai rare şi scurte, să meargă la cenacluri, la întâlniri publice, unde nimeni nu-l invită, dar nici nu-l alungă dacă apare şi el pe-acolo. Şi mai ales începe să primească din nou musafiri, ca altă dată. Nu doar miercurea, la şezătorile literare ţinute în frig, ci de câte ori are poftă să iasă din singurătatea lui apăsătoare, de câte ori vine cineva la el, amici din Iaşi sau doar în trecere, chiar zilnic. Acum, de când statul i-a dat pensie, au mai căzut şi zidurile nevăzute din jurul lui, lumea nu-l mai ocoleşte.

„Îi plăcea să primească – îşi aminteşte Otilia Cazimir.

Elegant fără efort şi fără ostentaţie în ţinută, în gest şi în verb, cred că a fost unul din ultimii, dacă nu chiar ultimul amfitrion desăvârşit”.

Musafirii umplu casă, stau pe unde apucă, fumează, joacă şah, samovarul duduie ca o locomotivă şi le furnizează ceai parfumat, doamna Cati aduce mereu cafele de după draperia ce delimitează teritoriul ei secret, unde un mic corn al abundenţei lucrează cu spor. Stăpânul casei este şi stăpânul sufletelor tuturor celor ce-l 233 FILIT 2014 vizitează, pentru că toţi îi admiră poeziile de neuitat şi îi respectă vârsta venerabilă. Lui îi place să-i ştie lângă dânsul, să-i ospăteze, şi acolo, în jurul mesei din salon, aranjată exact cum este şi în ziua de azi, să stea toţi la taifas, cu câte un pahar de vin în faţă, să discute poezie, filosofie, politică. Tinerii poeţi au un loc aparte, căci bătrânul, însetat de tinereţea şi de poezia lor, se apleacă deasupră-le ca peste un izvor: cu sete şi cu grijă să nu-l tulbure.

Adevărata forţă a poeziei Pensia bătrânului Codreanu nu e doar o resursă bănească pentru supravieţuire, e şi un ausweis cu care ar putea pătrunde la orice revistă literară pentru că acel cupon atestă un fel de identitate comunistă: îţi recunoaştem meritele şi îţi dăm bani pentru că eşti de-al nostru. Însă poetul nu se grăbeşte să recupereze din tăcerea îndelungată a ultimilor ani. După fabulele din 1953, în

1954 nu publică nimic, iar în 1955 o singură poezie. Se numeşte „Orbul”, un sonet de evidentă inspiraţie autobiografică („... Aspru croncănit de corb/ S-a nfipt în mintea lui octogenară”) – şi cu asta se poate pune capăt disputei: era sau nu orb? de vreme ce el însuşi se numeşte „orb”, aşa cum altă dată se numea într-un sonet doar „miop” (şi cu perucă).

În aceşti ultimi ani vedem – glumind amar, desigur –

O eficienţă colosală a poeziei lui Codreanu, punct ochit, punct lovit cu fiecare poem: cu „Balada fulgerului”.

(1949) rupe tăcerea impusă; cu „Cântec pentru pace”.

(1950) îşi salvează pielea şi casa; cu fabulele din 1953 îşi salvează viaţa căpătând o pensie de merit; cu „Orbul”.

revine în actualitatea literară. După apariţia acestei poe

234 FILIT 2014 zii în revista „Iaşul iterar” (provenită din fostul almanah „Iaşul nou”), Codreanu devine membru în colegiul de redacţie. Asta nu înseamnă practic nimic din punct de vedere redacţional: nu participă nici măcar cu tăcerea la alcătuirea revistei, dar e acolo, formal – într-o companie eterogenă, alături de poeţi valoroşi precum George Lesnea, dar şi de salahori ai literaturii de secere şi ciocan, precum Ion Istrati –, şi simpla apariţie a numelui în caseta redacţională e o garanţie pentru siguranţa ultimelor lui zile. Nimeni nu se va mai atinge de el.

Genii şi analfabeţi în Uniunea Scriitorilor Acesta a şi fost motivul pentru care scriitori din Iaşi, dintr-un neştirbit respect, şi prietenii lui influenţi din Bucureşti l-au săltat până sus, în colegiul de redacţie.

Codreanu se bucura de protecţie în apusul vieţii, iar regimul câştiga legitimându-se prin numele unui poet venerabil, care cel puţin la Iaşi avea încă nimb şi un loc în inimile tuturor. A fost un târg pe care cu siguranţă Mihai Codreanu ar fi vrut să nu fie pus în situaţia de a-l face.

Nu-l trăgea chiar aşa de tare aţa să fie lipit ca o emblemă pe drapelul roşu al literaturii.

În 1956 mai publică două poezii: „Sonetul cântă”, în „Viaţa românească”, dedicat memoriei lui Garabet Ibrăileanu un sonet ce-şi va însoţi autorul în veşnicie, săpat în piatra funerară –, şi „Autocritică” în „Tânărul scriitor”.

Prezenţa lui e ca şi inexistentă, de ani de zile, în viaţa literară. Dar numele lui, venind din trecut, încă mai are răsunet. Împăcarea

dintre el şi regimul popular – de fapt: resemnarea poetului – l-a dus în Uniunea Scriitorilor din Republica Populară Română. Tot formal. Pentru comunişti este important, ca imagine, să aibă în 235 FILIT 2014 această Uniune pestriţă, cu genii şi analfabeţi, cu scriitori morali şi cu ticăloşi, dar mai ales cu ticăloşi, pe unul dintre fondatorii istorici ai Societăţii Scriitorilor Români.

A trecut aproape jumătate de secol de când, la 2 septembrie 1909, 47 de scriitori se adunau la Liceul „Lazăr" din Bucureşti şi puneau bazele Societăţii Scriitorilor Români. „Cei mai tineri şi mai strâns legaţi de nevoile breslei, în cap cu Emil Gârleanu, s-au trudit câteva luni cu tot focul inimii până să tragă de partea lor pe toţi scriitorii, mai ales pe cei mai vechi şi cu viaţă mai puţin apropiată de viaţa cărţilor. Au izbutit totuşi să stârnească şi să ţină o adunare de constituire (...). La adunarea aceasta au luat parte aproape toţi literaţii vremii.

Procesul-verbal încheiat atunci îi arată, fără nicio rânduire, aşa cum şi-au pus iscăliturile" – scrie Victor Ion Popa într-o evocare din revista „Boabe de grâu". Mihai Codreanu, venit de la Iaşi, era al unsprezecelea pe listă.

Ce s-a mai fofilat printre cuvinte!

Acum, la primul Congres al Uniunii Scriitorilor din Republica Populară Română (18 – 23 iunie 1956), octogenarul Codreanu nu mai face, ca altă dată, drumul la Bucureşti. Se mulţumeşte să trimită o telegramă, dacă nu cumva – după obiceiul vremii – o scrie vreun activist în numele poetului. Tot spre binele lui, ca să nu-l ia nimeni la întrebări: de ce absentează de la marele eveniment?

„Sănătatea mea de octogenar – transmite Codreanu – mă împiedică să particip la Congresul scriitorilor. Din Iaşul îndepărtat vă salut pe dumneavoastră, tovarăşe preşedinte (Mihail Sadoveanu, n.a.), şi pe colegii membri ai Congresului, dorind din tot sufletul acestui con

236 FILIT 2014 gres lucrări rodnice, încununate de succes, întru cercetarea utilului şi frumosului ce cată să călăuzească literatura oricărui neam".

Ce s-a mai fofilat printre cuvinte!

Bine că nu s-a dus la congres. L-ar fi auzit pe tovarăşul preşedinte Sadoveanu rostind nişte vorbe cu care, oricât de buni prieteni ar fi fost, el nu putea fi de acord:

„În această primă adunare a scriitorilor noştri ne amintim cu

recunoştinţă că literatura noastră de după statornicirea statului român democratic purcede de la literatura nouă sovietică”.

Nimic bun nu venea din altă parte.

Împins de Sadoveanu în ploaia de medalii Un hău de mister se cască între omul Sadoveanu şi fruntaşul comunist Sadoveanu, preşedintele atâtor comitete şi comiţii, de nu le mai ştie numărul. Nu şi-a uitat niciodată prietenul de la Iaşi. Iar bătrânul sonetist nu s-a dezis niciodată de Sadoveanu. Prin aranjamentele acestuia, Mihai Codreanu primeşte în toamna lui 1956, la 80 de ani, „Ordinul Muncii” clasa I pentru merite deosebite în activitatea literară. Aici logica sistemului clămpăne ca o sandală descleiată: Codreanu este decorat pentru exact aceeaşi activitate literară de dinainte de 23 August 1944, pentru care a fost ostracizat, fiindcă după acel moment altă activitate literară n-a avut. Ce să recompensezi cu un ditamai „Ordinul Muncii” clasa I:

nişte fabule pentru copii de clasa I?

De ce nu?

De multe ori această distincţie nici nu era conferită pentru cine ştie ce mari merite reale, ci urmărea doar acordarea unor avantaje materiale celui ce o primea:

237 FILIT 2014 scutiri de taxe, de impozite, reduceri şi gratuităţi la tot felul de servicii comunale, dreptul la spaţiu locativ mai mare, la bilete de odihnă, la alimente suplimentare etc.

„Ordinul Muncii” se dădea cu carul, căci erau mulţi tovarăşi de răsplătit pe ochi frumoşi într-o vreme de restricţii generale. Avea condiţii de acordare atât de largi, încât putea fi dat oricui, pentru orice. Şi dacă ridicai un pai de jos, te încadrai în condiţiile fixate de decretul 16/1948. Totul era să vrea cineva din Partid să te blagoslovească.

Sadoveanu l-a împins şi pe bătrânul lui prieten sub ploaia de medalii ca să-i picure şi lui una pe piept. Şi exact aşa trebuie văzut „Ordinul Muncii” la Codreanu:

ca un fel de ajutor social, nu ca ridicare în ierarhia onorifică a comuniştilor. Şi ca o ultimă încercare a regimului de a-şi atrage asupra-i ceva din aureola patriarhală a poetului.

„Mi-s anii grei la glezne ca buştenii”.

Poetul a intrat într-un anotimp final, înnorat, cu rare tăieturi de lumină pe cerul compact. E tot mai bătrân şi mai bolnav, cu „anii grei la glezne ca buştenii”, îl lasă ochii de tot, îl lasă plămânii, puterile.

Nu şi memoria.

Memoria lui fenomenală…

Cum ar fi putut scrie, nevăzând, dacă n-ar fi avut această însuşire? Cum ar fi putut trăi cum a trăit, făcând câte a făcut? Trebuia să ţină minte totul: lecturile, facturile, legile, procesele-verbale, tot ce ţinea de birocraţia posturilor în care a lucrat, mutările la şah, poeziile lui şi ale altora, articolele scrise cândva, cursurile universitare, locul fiecărui obiect în casă, fiecare denivelare de pe stradă, stâlpii, scările, vocile, mirosurile, tot, tot, tot.

238 FILIT 2014 Şi reuşea.

Mintea lui lucrează şi acum cu luciditate, în scăpărarea electrică a tuturor sinapselor, până în ultima clipă.

Otilia Cazimir îl vizitează des în ultimii ani de viaţă, şi mai mult în ultimele luni, şi – spune ea în „Prietenii mei scriitori…" – se simte „umilită cu tinereţea (ei) relativă şi cu ochii (ei) teferi, în faţa acestui mare infirm, căruia inteligenţa şi memoria îi ţineau loc şi de tinereţe şi de ochi".

Iaşul de neuitat, năvălind în memorie Poeta povesteşte că l-a vizitat într-o zi la Vila „Sonet".

Codreanu mergea pe 80 de ani. Editura Tineretului pregătea atunci a treia ediţie din „Cyrano de Bergerac".

şi traducătorul era cuprins de febra tiparului, pe care ziariştii şi scriitorii o cunosc bine, starea aceea de nelinişte, de nerăbdare euforică, terminată cu o nelinişte şi mai mare când îşi văd textul tipărit. El era cu atât mai agitat cu cât nu mai văzuse… da, spunea mereu aşa: „Am văzut…", „Am citit"… cu cât nu mai văzuse de mult o carte de-a sa. Când a intrat Otilia Cazimir, a zorit-o să-şi pună paltonul în cui şi să vină lângă dânsul. Îi zicea: uite, în prima ediţie fragmentul acesta suna aşa… – şi îi reproducea fragmentul din memorie. Apoi i-l recita şi în varianta din a doua ediţie. Iar acum, îi zicea perietenei lui, aş vrea să sune aşa – şi iar îi recita, uneori pagini întregi, cerându-i părerea.

„Când îi plăcea câte o poezie o învăţa pe dinafară fără să vrea!", se miră Otilia Cazimir.

Dar „Cyrano de Begerac" nu e o poezie de spus la serbare, ci o carte de 280 de pagini. Şi el aproape o ştie pe de rost în franceză şi în două variante româneşti, lu'

239 FILIT 2014 crând mental la a treia. Îşi mai ştie şi mare parte

din sonete, pe care le recită într-un fel ce îi face pe ascultători să simtă că o mână nevăzută le cotrobăie prin viscere, că le opreşte respiraţia. Doar a fost profesor de declamaţie şi a scos atâtea şi atâtea generaţii de actori în stare să electrizeze o sală cu modulaţia unei vocale.

A putut să scrie în minte – şi acum îl ştie pe de rost – „Poemul spectrului solar”, de aproape 150 de terţine. Şi mai ţine minte Iaşul, Iaşul lui, cu fiecare stradă, cu fiecare casă, cu toate culorile, în toate etapele lui de-a lungul a zeci şi zeci de ani. „Am, uneori, amintirea vizuală a unor amănunte pe care nici nu ştiam că le-am înregistrat la vremea lor!”, îi spune el Otilie Cazimir.

Codreanu, personaj borgesian Seamănă aici, cumva, cu Ireneo Funès, un personaj fabulos din ficţiunile atât de adevărate ale lui Borges, alt Mare Orb. Funès, EI Memorioso, nu uita niciodată nimic, ţinea minte absolut toate detaliile lumii, cum ar fi toate frunzele din toţi copacii văzuţi de el, în toate ipostazele lor, de la apariţie la cădere, în toate miliardele de poziţii în bătaia vântului. Un om strivit de propria memorie infinită. Dacă pentru Codreanu memoria lui colosală n-a fost o povară, – a fost? – atunci cu siguranţă l-a ajutat să atingă o vârstă atât de înaintată, l-a ţinut în viaţă. Oare cum ar fi arătat, dacă le-ar fi scris, memoriile acestui om ocolit de uitare?

E bătrân şi are în memorie fiecare clipă a tinereţii pierdute. Şi copilăria. Cu cât se adânceşte în vârstă, cu atât se întoarce mai departe în trecut cu sufletul. La 80 de ani, stând în balansoarul lui, are mereu alături doi ursuleţi de pluş, galbeni. Bărbatul sobru, cu platoşa lui 240 FILIT 2014 impenetrabilă, a purtat toată viaţa cu el aceste jucării, le avea în bagaje când pleca la Bucureşti, în turnee cu teatrul, în călătorii. Acum înfruntă spaimele bătrâneţii cu ursuleţii alături, sub privirea lor galbenă, cu motanul Nu în braţe, pe care-l tot mângâie.

Acesta este Mihai Codreanu: un miez de lavă într-un înveliş pietrificat.

Elegie pentru poetul muribund Nu mai fumează de mult. Doctorul i-a interzis. Dar pipa n-o lasă din mână şi tot trage din ea, o curăţă cu futacul şi o bate de marginea scrumierei, repetă întruna, la rece, un ritual de la care nu s-a abătut 60 de ani, tot atâţia câţi i-a dedicat şi poeziei, lirism rece şi fum cald, încât toate aceste mişcări i s-au întipărit în memoria cărnii, iar acum el e doar o păpuşă bătrână mişcată în unghiuri precise, programate, de motoraşul obişnuinţei.

Vorbeşte mai puţin, căci flendurile plămânilor vor să iasă afară

odată cu vorbele lui. Vorbeşte cu sânge. Dar ascultatul nu-l doare. Cine vine la el îi citeşte din cărţi vechi, din care ştie pagini întregi, dar îi place să le asculte la două voci: a lui, interioară, şi a cititorului de lângă dânsul. Tinerii îi citesc poezii de-ale lor. Bătrânul le memorează şi pe urmă le redă schimbate pe ici pe colo, pe unde dalta lui expertă a ras asperităţile.

Are momente când e cuprins de o euforie ciudată. Ca fost student la medicină, ştie ce se întâmplă: plămânii ciuruiţi de cancer nu mai oxigenează bine sângele, bioxidul de carbon rămâne în trup, ajunge la creier şi asta îi dă o ciudată stare de fericire în nefericirea bătrâneţii lui din urmă.

241 FILIT 2014 Privit în ochii fără privire Catia îl ţine de mână. Îl priveşte în ochii lui albaştri, fără lumină pe dinăuntru, şi el ştie, o strânge bărbăteşte de mână. Vrea să-i transmită că nu se teme de moarte.

Spune că a văzut vreme de peste 80 de ani cum e să trăieşti, acum vrea să vadă şi cum e să mori. Îi vine uşor să se despartă de trupul lui gârbovit fiindcă ştie că şi-a construit în altă parte, în cărţi, un trup frumos şi nemuritor din sonete lustruite cu gândul aşa cum meşterii mauri lustruiau cândva săbiile de Toledo cu o fâşie de mătase până nivelau atomii metalului. Stă mai mult în pat, scuipă sânge într-un bol, tot mai des şi mai mult. Îl doare nenorocitul de trup de carne, încă viu, atroce îl doare, încât nu-l mai vrea, se roagă de medicul lui, zice:

doctore, fă-mi o injecţie cu morfină, te rog, să se termine totul. Dar nu, doctorul îi lasă durerea fiecărei clipe pe care o mai are de străbătut.

Şi într-o dimineaţă de toamnă, liniştit ca un copil ce adoarme după o zi de joacă, a închis ochii lui închişi de mult, a închis ultimul vers între buzele uscate şi a adormit şi el în patul lui, între pereţii lui, după o zi de joacă lungă cât un sfert dintr-un veac şi jumătate dintr-altul.

Pe 23 octombrie 1957, la orele şase dimineaţa, poetul Mihai Codreanu, din Iaşi, îi dădu Iaşului iubit ultima suflare, apoi îi dădu şi trupul de tot. Tiranii îl înveliră în minciună, scriind fără ruşine în necrologul din „Flacăra Iaşului” că poetul care „s-a distins în toată arta lui prin sobrietate, eleganţă şi lapidaritate” a devenit „critic al societăţii vechi şi cântăreţ al patriei”, alăturându-se „contemporanilor cu viziune

realistă”.

242 FILIT 2014 Către un prieten Mihai Codreanu se cere acum învelit în giulgiul adevărului.

Poţi spune că nu e cel mai mare poet al românilor, că nu e nici măcar un poet de luat în seamă, dar nu poţi spune că nu e un poet.

În istoriile literare îl poţi trece, ca Nicolae Manolescu, la rubrica „Poeţi de dicţionar”, dându-i doar numele, data naşterii şi data morţii, fără să-i acorzi măcar un rând, dar nu poţi să-i ignori şi numele.

Dar de ce să-l crezi pe Manolescu şi pe alţii şi să nu-l crezi doar un minut, atât cât îţi ia să citeşti un sonet, pe Păstorel Teodoreanu? El spune că volumul „Statui” e mai mult decât atât, „e un capitol de istorie literară:

Capitolul Mihai Codreanu”.

Mai poţi spune că nu doar istoriile literare, ci însăşi literatura română s-ar putea dispensa de el fără prejudicii, fiindcă azi se poate spune orice despre oricine, dar să nu uiţi ce a zis Garabet Ibrăileanu: „Dl Codreanu, în toate însuşirile sale artistice, este un poet original în literatura română şi o unitate indispensabilă a tezaurului nostru literar. Sunt poeţi de talent care, dacă ar lipsi, literatura ar sărăci desigur, dar nu în varietatea ei. Dacă dl. Codreanu n-ar fi existat, literatura română ar fi mai puţin diversă”.

Se poate să nu-ţi placă sonetele lui, dar nu se poate să nu-ţi placă toate sonetele lui.

Poţi spune că s-au scris în limba noastră sonete mai frumoase şi că nu el este întemeietorul sonetului românesc, dar nu poţi să nu spui, asemenea lui Philippide, că „dacă sonetul n-ar fi existat, domnul Codreanu l-ar fi inventat ca să se poată exprima prin el”.

243 FILIT 2014 Poţi iubi marea literatură, marea poezie, dar nu poţi uita că nimic nu se construieşte, sus, la catapeteasma bibliotecilor, fără rafturile de sub catapeteasmă.

Poţi spune că Mihai Codreanu nu mai este astăzi un model pentru poezie, dar nu poţi spune că nu este un model pentru poeţi, căci „el a însemnat o fidelitate neclintită pentru poezie, căreia i-a închinat fiecare clipă, o mare preocupare de artă, de măiestrie, care poate servi ca o pildă şi un îndemn”.

Poţi spune că nu a făcut şcoală, dar nu poţi spune că nu a format elevi. Nu i-a făcut să cânte ca dânsul, ci i-a lăsat fiecăruia libertatea vocii. Timp de jumătate de secol, poezia din Iaşi a crescut mai aproape

sau mai departe de el, dar nu fără el. Şi timp de mai bine de jumătate de secol în Teatrul Naţional din Iaşi au răsunat, şlefuite de el, glasurile discipolilor lui.

Poţi să crezi că a primit onoruri exagerate, dar nu poţi susţine sincer că nu merita onoruri şi nici nu poţi indica instrumentul care dozează cu precizie onorurile.

Poţi spune că nu te impresionează scenele dramatice, dar n-are cum, citind despre sfârşitul lui, să nu-ţi rămână ca un ghimpe în carne cuvintele: „Doctore, faceţi-mi o doză masivă de morfină – şi daţi-i drumul, daţi-i drumul, că nu mai pot!"

Poţi spune – şi se spune asta – că azi nu s-ar mai vorbi despre el, dacă nu ar fi Vila „Sonet" ca să-l păstreze, dar tu însuţi n-ai putea să-l uiţi dacă i-ai răsfoi cele mai frumoase poezii şi ai arunca doar o privire în viaţa lui de om sortit înfrângerii, plină totuşi de atâtea frumoase izbânzi.

Îl poţi scoate din istoriile literare, din manualele şcolilor, dar nu-l poţi scoate din casa lui, unde e zidit în pereţi şi ascuns în fiecare obiect. Şi neputându-l scoate afară din casă, şi nici casa din oraş, nu poţi spune că nu 244 FILIT 2014 e parte din acest oraş frumos ca un sonet scris pe hârtie boţită. Şi pentru asta fiecare ieşean e dator să meargă măcar o dată în viaţă la Vila „Sonet", fiindcă altfel ai fi îndreptăţit să spui că ieşeanul acela nu a fost niciodată în Iaşi.

Şi oricine ar veni prin Iaşi vrând să-l cunoască, nu-l poate cunoaşte cu adevărat fără a trece pe la cel mai ieşean dintre poeţii acestui oraş al poeziei.

Maestrul e acasă, ţine uşa deschisă.

BIBLIOGRAFIE CĂRŢI, ARTICOLE:

* * * „Analele Academiei Române". Seria II. Tom. 30. Partea administrativă şi dezbaterile. Fasc. I, „Carol Göbl", Bucureşti, 1908 * * * „Analele Academiei Române. Dezbaterile. Tomul LXIII.

1942 – 1943, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1943 * * * „Lucrările primului Congres al Scriitorilor din Republica Populară Română", Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956 * * * „Probleme ale literaturii noi din R.P.R. Studii literare", Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1952 ACADEMIA ROMÂNĂ – 1. „Publicaţiile periodice româneşti (Ziare, gazete, reviste)". Descriere bibliografică de Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, cu o introducere de

Ioan Bianu, Tom. I, Catalog alfabetic 1820 – 1906, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Bucureşti, 1913; 2. „Publicaţiile periodice româneşti (Ziare, gazete, reviste)”. Tom. II, Catalog alfabetic 1907 – 1918, Supliment: 1790 – 1906. Descriere bibliografică de George Băiculescu, Georgeta Răduică şi Neonila Onofrei, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1969; 3. „Publicaţiile periodice româneşti (Ziare, gazete, reviste)”. Tom. III, Catalog alfabetic 1919 – 1924. Descriere bibliografică: Ileana Stanca Desa, Dulciu Morărescu, Ioana Patriche, Adriana Raliade şi Ileana Sulică. Postfaţă de Gabriel Ştrempel, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1987; 4.

„Publicaţiile periodice româneşti (Ziare, gazete, reviste)”.

Tom. IV, Catalog alfabetic 1925 – 1930. Descriere biblio

247 grafică: Ileana Stanca Desa, Dulciu Morărescu, Ioana Patriche, Cornelia Luminiţa Radu, Adriana Raliade şi Iliana Sulică, Prefaţă de Prof. Dr. Gabriel Ştrempel, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003; 5. „Publicaţiile periodice româneşti (Ziare, gazete, reviste)”. Tom. V, Partea I, Catalog alfabetic 1931 – 1935. Descriere bibliografică: Ileana Stanca Desa, Elena Ioana Mătuşanu, Cornelia Luminiţa Radu şi Iliana Sulică, Prefaţă de Prof. Dr. Gabriel Ştrempel, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009 ARHIP, Ion – „Odiseea muzeelor ieşene”, Editura „Princeps Edit”, Iaşi, 2008 BĂDESCU, Emanuel – „Cine a fost Mazar Paşa? Sir Stephen Bartlett Lakeman – scurtă istorie”, în „Historia”, An. XIV, Nr. 144, ian. 2014 BĂDULESCU, George Şt; IONESCU, George T. – „Codul Penal adnotat cu jurisprudenţă română şi franceză”, Editura şi Tipografia Ziarului „Curierul judiciar”, Bucureşti, 1911 BOGDAN, N.A. – „Oraşul Iaşi” (Ediţie anastatică a volumului „Oraşul Iaşi”, Tipografia Naţională, Iaşi, 1913 – 1915), Editura „Junimea”, Iaşi, 2008 BOTEZ, Demostene – „Memorii”, Editura „Minerva”, Bucureşti, 1970 BOTEZ, Octav – „Cronica teatrală – Iaşi”, în „Viaţa Românească”.

Anul V, Nr. 10, octombrie 1910 BOTEZ, Octav – „Pe marginea cărţilor – Scriitori români şi străini”, Editura „Viaţa Românească”, Iaşi, [1923]

BURADA, Teodor T. – „Istoria teatrului în Moldova”, 2 vol.

Tipografia „H. Goldner”, Iaşi, 1922 CARDAŞ, Gh. – „Poezia românească de la origine până în zilele noastre”, Institutul de Arte Grafice „Tiparul Universitar”.

București, 1937 CAZIMIR, Otilia – „Prietenii mei scriitori...”, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1960 CĂLINESCU, George – „Istoria literaturii române de la origini până în prezent”, Ediția a II-a, revăzută și adăugită.

Ediție și prefață de Al. Piru, Editura „Minerva”, București, 1982 248 CHIPER, Mihai – „Duel mortal între gazetari”, în revista „Historia”, anul X, nr. 103, iulie 2010 CHIPER, Mihai – „O societate în căutarea onoarei. Duel și masculinitate în România (1859 – 1914)”, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012 CHIȘU, Lucian; HANGANU, Laurențiu (coord.) – „Literatura în epoca totalitarismului”, Editura „Printech”, București, 2008 CIOCULESCU, Șerban – „Aspecte lirice contemporane”, Editura „Casa Școlilor”, București, 1942 CIOPRAGA, Constantin – „Literatura română între 1900 și 1918”, Editura „Junimea”, Iași, 1970 CODREANU, Mihai – „Scrieri”, Ediție de Const. Ciopraga și Ilie Dan. Studiu introductiv de Const. Ciopraga; 2 vol; Editura pentru Literatură, București, 1968 – 1969 CONSTANTINESCU, Pompiliu – „Eseuri critice”, Editura „Casa Școlilor”, București, 1947 CORBU, Adrian – „Scrisoare din Franța”, în „Luceafărul”.

Revistă de cultură, Anul 12, Nr. 11, Sibiu, 1913 DAFIN, Ioan – „Figuri ieșene”, Ed. II, Editura „Viața Românească”.

Iași, [1927].

DAFIN, Ioan – „Iașii cultural și social (sic!). Amintiri și însemnări”, vol. II, Editura „Viața Românească”, Iași, 1929 EFTIMIU, Victor – „Portrete și amintiri”, Editura pentru Literatură, București, 1965 FLAIȘER, Mariana – „Mihail Sadoveanu și revista „Însemnări ieșene”, http://www.philologica-jassyensia.ro/ upload/

VI 2 Flaiser.pdf GHEORGHIU, Traian N. – „Miercurile de la „Însemnările ieșene”, Editura „Junimea”, Iași, 1980 IBRĂILEANU, Garabet – „Scriitori români și străini”, Editura „Viața Românească”, Iași, 1926 IORGA, Nicolae – „Istoria literaturii românești contemporane.

Vol. II. În căutarea fondului”, Editura „Adevărul”, București, 1934 IVĂNCEANU, Vintilă; IONESCU, Petre; STERESCU, Petre P.

TÂMPEANU, C. – „Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente”, Imprimeria Statului, București, 1927 249 IVĂNESCU, Dumitru (coord); ISAC, Virginia; UNGUREANU, Gheorghe – „Documente din arhive ieșene”, Vol.

II, Editura „Minerva”, Bucureşti, 1976 LEON, Aurel – „Umbre”, Editura „Pisica neagră”, Iaşi, 2008 LOVINESCU, Eugen – „Istoria literaturii române contemporane.

Evoluţia poeziei lirice”, Editura „Ancora”, S. Benvenişti & Co., Bucureşti, 1927 MURĂRAŞU, D. – „Istoria literaturii române”, Ed. II, Editura „Cartea Românească”, Bucureşti, 1941 NEDELESCU, Ion I. – „Codul onoarei şi practicile duelului”.

Imprimeria Fundaţiei Culturale „Principele Carol”, Bucureşti, 1926 OPREA, Ion N. – „Personalităţi moldave”, Editura „PIM”.

Iaşi, 2008 OPRIŞ, Tudor – „Istoria debutului literar al scriitorilor români în timpul şcolii: (1820 – 2000)”, Editura „Aramis”.

Bucureşti, 2002 OSTAP, Constantin – „Amintiri despre Iaşul care dispare”, în „Ziarul de Iaşi”, Iaşi, 8 august 2007 OSTAP, Constantin; MITICAN, Ion – „Primăria Municipiului Iaşi. Pagini de istorie, evocări, legende”, Editura „Tehnopress”.

Iaşi, 2001 PERPESSICIUS – „Repertoriu critic”, „Editura Librăriei Diecezane”.

Arad, 1925 POPA, Victor Ion – „Societatea Scriitorilor Români”, în „Boabe de grâu”, Revistă de cultură ilustrată, Anul V. Nr.

10, 1935, Bucureşti PREDESCU, Lucian – „Enciclopedia „Cugetarea”. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri”, Editura „Cugetarea, Georgescu-Delafras”, Bucureşti, 1940 ROTARU, Florin – „Bibliografia cărţii bucureştene de la origini până în prezent. 1494 – 2006”. Partea I, 1494 – 1918, Vol.

I, A-C, Editura „Biblioteca Bucureştilor”, Bucureşti, 2006 SADOVEANU, Mihail – „Anii de ucenicie. IV”, în „Revista Fundaţiilor Regale”, An. XI, Nr. 10, oct. 1944 SADOVEANU, Vasile – „Bădia Mihai”, „Editura pentru Literatură”.

Bucureşti, 1968 250 SALINIUC, Maria – „Mihai Codreanu. Bibliografie”, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Serviciul Bibliografic, Iaşi, 1978 (Dactilografiat)

STRAJE, Mihail – „Dicţionar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor şi publiciştilor români”, Editura „Minerva”, Bucureşti, 1973 STURDZA, Petre I. – „Amintiri. 40 de ani de teatru”, Editura Casei Şcolilor, Bucureşti, 1940 ŞTREMPEL, Gabriel (coord.) – „Bibliografia românească modernă. 1831 – 1918. Vol. I (A-C)”, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984 ŞUŢU, Rudolf – „Iaşii de odinioară”, Vol. I, Editura „Lumina Moldovei”, Iaşi,

1923 TELEAJEN, Sandu – „Teatrul Naţional din Iaşi”, în „Boabe de grâu” – Revistă de cultură ilustrată, Anul 3, Nr. 11, noiembrie 1932 TURTUREANU, Nicolae – „Un francez la „Vila Sonet”, în „Dacia literară”, Nr. 62, septembrie 2005, Iaşi ŢAŢOMIR, Nicolae – „Manuscrisul de la Marakech”, Editura „Junimea”, Iaşi, 1972 ZIARE, REVISTE:

„ARTA”, Revistă pentru teatru şi literatură, Iaşi An. I, Nr. 9, 4 ian. 1903 „EVENIMENTUL”, Ziar conservator, Iaşi An. VIII, Seria II, Nr. 184, 22 sept. 1900 An. IX, Seria II, Nr. 197, 22 sept. 1901 An. IX, Seria II, Nr. 232, 3 nov. 1901 An. X, Seria II, Nr. 238, 21 nov. 1902 An. X, Seria II, Nr. 264, 3 ian. 1904 An. XI, Seria II, Nr. 269, 11 ian. 1904 An. XI, Seria II, Nr. 270, 13 ian. 1904 An. XI, Seria II, Nr. 272, 15 ian. 1904 An. XI, Seria II, Nr. 273, 16 ian. 1904 An. XI, Seria II, Nr. 274, 17 ian. 1904 An. XI, Seria II, Nr. 275, 18 ian. 1904 251 „FLACĂRA IAŞULUI”, Organ al Comitetului Regional PMR Iaşi, Iaşi An. XII, Nr. 3176, 9 nov. 1956 An. XIII, Nr. 3471, 24 oct. 1957 An. XIII, Nr. 3474, 27 oct. 1957 „GAZETA MOLDOVEI”, Ziar numai de informaţiuni, Iaşi An. II, Nr. 57, 19 ian. 1904 An. II, Nr. 58, 26 ian. 1904 An. II, Nr. 69, 19 apr. 1904 „IAŞUL LITERAR”, Revistă a Uniunii Scriitorilor din RPR, Filiala Iaşi An V, nr. 3 – 4, dec. 1953 (Sub denumirea „Iaşul meu”)

An IX, nr. 7, lui. 1957 An IX, nr. 10, oct. 1957 „ÎNDRUMAREA”, Politică. Literatură. Ştiinţă, Iaşi An. I, Nr. 7, oct. 1908 „LUMEA”, Politică şi socială, Ziar independent, Iaşi An. VII, nr. 1826, 10 oct. 1924 An. XVI, Nr. 4606, 27 sept. 1933 An. XVIII, Nr. 4628, 22 oct. 1935 An. XIX, Nr. 5323, 24 ian. 1936 „MIŞCAREA”, Ziar naţional-liberal, Iaşi An. VI, nr. 43, 23 feb. 1914 An XIII, Nr. 20, 27 ian. 1919 An. XXI, nr. 117, 23 mai 1928 An. XI, Nr. 105, 23 mai 1920 „MONITORUL OFICIAL”.

Anul CXVI, Nr. 101, 30 aprilie 1948 „NOUTATEA”, [Fără subtitlu], Iaşi An. II, nr. 183, 31 mai 1933 An. IV, Nr. 747, 6 apr. 1935 „OPINIA”, Ziar conservator cotidian (sic!), Iaşi An. IV, Nr. 86, 3 mart. 1907 An. VI, nr. 361, 12 feb. 1898 An. V, Nr. 565, 22 oct. 1908 An. XXIII, Nr. 5643, 21 mart. 1926 An. XXXI, Nr. 8285, 28 nov. 1934 252 „PROPAGANDA”, Ḑiar naţional-liberal, Iaşĭ An. I, nr. 105, 8 nov. 1898 An. I, nr. 106, 10 nov. 1898 „REVISTA MODERNĂ”, Publicaţiei literară, săptămânală, Bucureşti An. I, Nr. 26, 12 aug. 1901 An. I, Nr. 33, 7 oct. 1901 „UNIVERSUL LITERAR”, Supliment independent al ziarului „Universul”, Bucureşti An. XLV, Nr. 51, 13 dec. 1929 „VIAŢA LITERARĂ”, Revistă săptămânală de informaţie, critică literară şi artistică, Bucureşti An. III, Nr. 89, 13. Oct. 1928 An. III, Nr. 92, 3 nov.

1928 An. V, Nr. 132, 1 nov. 1930 „VIAŢA ROMÂNEASCĂ”, Revistă literară şi ştiinţifică, Iaşi An. III, Nr. 11, nov. 1908 253